

Biblioteca Universitaria
GRANADA
S. 17
F. 10
P. 10
SERIE 42

Decorative flourish

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13

Sr.D. Francisco Ruiz Polo
Palacio Arzobispal

22 AGOS. 93

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI

sacratissimi Principis

LIBER PRIMUS.

DE JUSTITIA, ET JURE.

TITULUS I.

Justitia est constans, & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

1 ¶ Jurisprudentia est divinarum, atque humanarum rerum notitia, justis, atque injustis scientia.

2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi, ac simplici via, post deinde diligentissima, atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui si statim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut desertorem studio- rum efficiemus, aut cum magno labore, sepe etiam cum dissidentia (quæ plerumque juvenes avertit) serius ad id perducemus, ad quod, leviori via ductus, sine magno labore, & sine ulla dissidentia, maturius perducere potuisset.

3 ¶ Juris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

4 ¶ Hujus studii duæ sunt positiones, publicum, & privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est: collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civili- bus.

DE JURE NATURALI,
gentium, & civili.

TITULUS II.

Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit, nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, (quæ in cælo,) quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris, atque feminæ conjunctio: quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia istius juris peritiam cense-
ri.

1 ¶ Jus autem civile a jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur, nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis. quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur: vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur: Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sunt, suis locis proponemus.

2 ¶ Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniense: nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Atheniense, non erraverit: sic enim & jus quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur (Romani enim a Romulo, Quirites a Quirino appellantur). Sed quotiens non addimus nomen, cuius sit civitatis, nostrum jus significamus: sicut cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune est: nam iura exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ (jura) quadam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequuntur, & servitutes, quæ sunt naturalia juri contraria. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, utemptio (&) venditio, locatio (&) conductio, fœderas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles.

3 ¶ Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut

aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos τῶν νόμων ἢ μὲν ἔγγραφοι, ἢ δὲ ἀγγραφοί, id est, Legum alie (sunt) scriptæ: alie non scriptæ. Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, Senatusconsultum, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentum.

4 ¶ Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebeo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere: nam appellatio populi universi cives significatur, commameratis etiam patriciis & senatoribus. Plebs autem appellatio, sine patriciis, & senatoribus ceteri cives significantur, sed & Plebiscita, lege Horrenfia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

5 ¶ Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis faciendæ causa: æquum visum est, Senatui vice populi consuli.

6 ¶ Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum, & potestatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plures hæc quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trabuntur, (quoniam non hoc princeps vult.) nam quod alicui ob meritum indulset, vel si quam poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Alia autem, cum generales sint, omnes proculdubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem hinc juri dederunt. Proponabant & Aediles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

8 ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus permixtum erat de jure respondere: nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judicium

8 Instit. lib. 1. tit. 112. De Jure Pers.
cedere a responsio eorum non liceret, ut est con-
stitutum.

9 ¶ Sine scripto jus venit, quod usus approba-
vit. nam diuturni mores consensu utentium com-
probari legem imitantur.

10 ¶ Et non inolegantur in duas species jus civi-
le distributum esse videtur: nam origo ejus ab in-
stitutis duarum civitatum, Athenarum scilicet, &
Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim
civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii
quidem magis ea, quæ pro legibus observabant,
memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ
in legibus scripta comprehendent, custodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud om-
nes gentes præque observantur, divina quædam
providentia constituta semper firma, atque immu-
tabilia permanent. Ea vero, quæ ipsa sibi quæque
civitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito
consensu populi, vel alia postea lege lata.

12 ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad per-
sonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et
prius de personis videamus. nam parum est jus
iuste, si personæ, quantum causa constitutum est,
ignorantur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

Summa itaque divisio de jure personarum hæc
est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut
servi.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi
vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique
facere libet, nisi si quid vi, aut jure prohibetur.

2 ¶ Servitus autem est constitutio juris gentium,
qua quis dominio alieno contra naturam subicitur.

3 ¶ Servi autem ex eo appellati sunt, quod im-
peratores captivos vendere, ac per hoc servare,
nec occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt,
eo, quod ab hostibus manu capiuntur.

4 ¶ Servi autem aut nascuntur, aut fiunt, na-
scuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium,
id est ex captivitate: aut jure civili, cum liber
homo major viginti annis ad pretium participan-
dum sese vendendi passus est.

5 ¶ In servorum conditione nulla est differentia:
in liberis autem multæ, aut enim sunt ingenii,
aut libertini.

DE

TITULUS IV.

Ingenius est is, qui statim, ut natus est, liber
est: five ex duobus ingenius matrimonio editus
est, five ex libertinis duobus, five ex altero libe-
tino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre
nascitur libera, patre vero servo, ingenius nihilo-
minus nascitur, quemadmodum qui ex matre libe-
ra, & incerto patre natus est, quoniam vulgo con-
ceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem
ex tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit.
Et e contrario, si libera conceperit, deinde
ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, li-
berum nasci: quia non debet calamitas matris ei
nocere, qui in ventre est. Ex his illud quaesitum
est, si ancilla prægnans manumissa sit; deinde an-
cilla postea facta pepererit, liberum, an servum
pariat? Et Martianus probat liberum nasci. suffi-
cit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel
medio tempore habuisse, (ut liber nascatur.)
quod & verum est.

1 ¶ Cum autem ingenius aliquis natus sit, non
officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum
esse: sapientissime enim constitutum est, natalibus non
officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

Libertini sunt, qui ex iusta servitute manumissi
sunt. manumissio autem est de manu datio.
nam quamdiu aliquis in servitute est, manus, &
potestati suppositus est: & manumissus liberatur
potestate. Quæ res a jure gentium originem sum-
psit, utpote cum jure naturali omnes liberi nasce-
rentur, nec esset nota manumissio, cum servitus
esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus
invasit, sequentium est beneficium manumissionis, &
cum uno communi nomine omnes homines appella-
rentur, jure gentium tria (hominum) genera esse
cœperunt: liberi, & his contrarium, servi, & ter-
tium genus libertini, qui deserant esse servi.

1 ¶ Multis autem modis manumissio procedit.
aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis
Ecclesiis, aut per vindictam, aut inter amicos, aut pere-
pistolam, aut per testamentum, aut per aliam quam-
libet ultimam voluntatem. Sed & alius multis modis
libertas servo competere potest, qui tam ex veteri

10. Infit. Lib. r. Tit. iur.
bus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.
2 ¶ Servi (vero) a dominis semper manumitti solent: adeo ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prator, aut praeses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3 ¶ Libertinorum autem status tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem, & iustam libertatem consequiebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Elia Sentia dedititi. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desertudinem abierat. Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & a primis urbis Romae cunabulis una, atque simplex libertas competebar, idest, eadem quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram cepulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso quaesore (nostro,) antiqui juris alterationes placavimus. Latinos, autem Junianos, & omnem, quae circa eos fuerat, observantiam, alia constitutione per eisdem quaesitoris suggestionem correximus, quae inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes liberos, nullo nec aetatis manumissio modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur) civitate Romana decoravimus; multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quae sola est in praesenti, praestari.

CUI, ET QUIBUS EX CAUSIS manumittere non licet.

TITULUS VI.

Non tamen cuiuscumque volenti manumittere, licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Elia Sentia impedit libertatem.

1 ¶ Licet autem domino, qui solvendo non est, (in testamento) servum suum cum libertate heredem instituire, ut liber fiat, haereseque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento haeres existerit: aut quia nemo haeres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex

Quib. Ex Caus. Man. Non lic. 11
causa haeres ei non existerit. Idque eadem lege Elia Sentia provisum est, & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius haeres extiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfactorius esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 ¶ Idemque juris est, & si sine libertate servus haeres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: cum non sit verisimile, eum, quem haeredem sibi elegit, si praetermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.

3 ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est; vel qui datis libertatibus, defuitur est (solvendo esse: Praevaluisse tamen videtur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (eius) creditoribus non sufficiant: saepe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, idest & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffutura creditoribus.

4 ¶ Eadem lege Elia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, iusta causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

5 ¶ Iusta autem manumissionis causa haec sunt: veluti, Si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sorbeseque naturales, aut paedagogum, aut nutricem, aut eductorem, aut alium, alumnamve, aut collataneum manumittat; aut servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) causa; dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi iusta causa impediatur; & (servus) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & septem annis manumittatur.

6 ¶ Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, non retractatur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Elia Sentiam constitutus esset, eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum fa-

cere, & in eo sibi heredem instituire, legataque relinquere possit: tamen, si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non possit. Quod non erat ferendum. nam qui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res; ita & de servis suis in ultima voluntate dispoñere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante xx annis annuum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos median quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimumseptimum annum impleverit, & decimum octavum attingerit. Cum enim antiquitas huiusmodi atati & pro aliis postulare concesso: cur non etiam sui iudicii facultas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

DE LEGE FUSIA CANINIA tollenda.

TITULUS VII.

Lege Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis, quam quasi libertates impediendam, & quodammodo invidiam, tollendam esse censimus: cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediatur libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL alieni juris sunt.

TITULUS VIII.

Sequitur de jure personarum alia divisio. Nam quedam persone sui juris sunt, quedam alieno juri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subiectæ sunt: nam si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt, ac prius inspicimus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

¶ In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas juris gentium est. nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, & omnibus in servos vitæ, necisque potestatem fuisse

& quodcumque per servum acquiritur, id domino adquiri.

¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet, sine causa legibus cognita, in servos suos (supra modum) sævire. Nam, ex constitutione divi Antonini, qui sine causa servam suam occiderit, non minus puniri jubeatur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major austeritas dominorum ejusdem principis constitutione coercetur. nam (Antoninus) consultus a quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuum principum confugiunt, præcepit, ut in intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. & recte. expedit enim Republicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Elium Martianum emissi verba sunt hæc. Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi, sed & dominorum interest, ne auxilium contra sævitiæ, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui iuste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuum confugerunt, & siveul durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria adfectos esse cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admittam severius excuturum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

¶ Nuptia autem, sive matrimonium, est viri, & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.

¶ Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

¶ Qui igitur ex te, & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo, & uxore ejus nascitur, idest, nepos tuus, & neptis, aqua in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris domo.

DE NUPTIIS.

TITULUS X.

Justus autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum precepta legum coeunt, masculi quidem puberes, foeminae autem viri potentes, sive patres familiarum sint, sive filii familiarum: dum tamen filii familiarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & civilis, & naturalis ratio suadet, in tantum, ut iustus nuptias praecedere debeat. Unde quaesitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosus filius uxorem ducere possit: cumque super filia variabatur, nostra processit decisio, qua permittum est ad exemplum filiae furiosae, filium quoque (furiosum) posse & sine patris interventus matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

1 ¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet, nam a quarundam nuptiis abstinendum est. inter eas enim personas, quae parentum, liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt: veluti inter patrem, & filiam, vel avum, & neptem, vel matrem, & filium, vel aviam, & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personae inter se coierint, nefarias, atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum, liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut, etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quae tibi per adoptionem filia, vel neptis esse coeperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 ¶ Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognationis junguntur, est quaedam similitudo observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem foremque nuptiae prohibita sunt, sive ab eodem patre, eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem foror tibi esse coeperit, quamvis quidem constet adoptio, sane inter te, & eam nuptiae consistere non possunt. cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis, & ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare; & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

3 ¶ Fratris vero, vel fororis filiam, uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris, vel fororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint. Curjus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam, non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 ¶ Duorum autem fratrum, vel fororum liberum, vel fratris, & fororis, conjungi possunt.

5 ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Quia ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

6 ¶ Adfinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abstinere necesse est. ut ecce, privignam, aut nurum uxorem ducere non licet: quia utraque filiae loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si filius nurus, aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, idest, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privignica tua est, idest, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7 ¶ Sororum quoque, & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, idest, si adhuc patri tuo nupta est, communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc focus est, idest, si adhuc filia ejus tibi nupta est, eo impediuntur tibi nuptiae, quia duas uxores habere non potes.

8 ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt; licet habeant fratrem, foremque ex matrimonio postea contracto natos.

9 ¶ Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, haec non est quidem privignica tua, sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstinere debere ait. nam constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris ipsam novercam esse: rectius tamen, & iure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

10 ¶ Illud certum est, serviles quoque cognationis impedimento nuptiis esse: si forte pater, & filia, aut frater, & foror manumissi fuerint.

11 ¶ Sunt & aliae personae: quae propter diversas

rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere iure collectarum, enumerari permisimus.

12 ¶ Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit. unde solent spurii appellari, *παρὰ τῆς σπορᾶν*, idest a satione, & ἀπάτορες, quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut, disoluta tali coitu, nec dotis, nec donationum exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahant, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

13 ¶ Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

Non solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

1 ¶ Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, casive, qui, quæve sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio Magistratus adoptamus eos, casive, qui, quæve in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia; sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 ¶ Sed hodie ex nostra constitutione, cum filios familias a patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minime dissolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum

transit: nec in potestate ejus est, licet ab intestato iura successionei ei a nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extranco, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo, vel proavo simili modo paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrunt in unam personam & naturalia, & adoptionis iura, manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum: ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi fit.

3 ¶ Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita, adrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis, an honesta sit, expeditaque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, idest, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater cum exhæredaverit, vel vivus sine iusta causa emancipaverit, jubetur quartam partem ei honorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

4 ¶ Minorem natu, majorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur: & pronostro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepotis, vel nepitis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii.

7 ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturale in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres adnascatur: sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

8 ¶ In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est; & ideo si quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præsidem provin-

cia non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii dare.

9 ¶ Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt, (castrati autem non possunt.)

10 ¶ Fœminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissionem adoptare possunt.

11 ¶ Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se adoptandum dederit, non solum ipse potestatis adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi eius in eisdem fiunt potestate tanquam nepotes, sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti repositus esse.

12 ¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, servos, si a domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditè, in nostra constitutione etiam cum servum, quem dominus astitis interventibus filium suum nominaverat, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.

QUIBUS MODIS IUS PATRIÆ potestatis solvitur.

TITULUS XII.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi a potestate dominorum, ex his intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit, nam mortuo patre, sane omni modo filii, filiæque sui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes, nepetique sui juris fiunt: sed ita, si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut iam mortuus est, aut (per emancipationem) exiit de potestate patris, tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt.

1 ¶ Cum

1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, civitatem amittit: sequitur ut qui eo modo ex numero Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. Pari ratione & si is qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis: sed si ex indulgentia principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in potestate parentum remanent.

3 ¶ Poenæ servus effectus filios in potestate habere desinit. Servi autem poenæ efficiuntur, qui iu metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

4 ¶ Filius familias si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit, remanet in potestate patris, militia enim, vel consularis dignitas, de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstita, filium a patria potestate liberat. Quis enim patriarum patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem custoditatem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

5 ¶ Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt. Idcirco reversus etiam liberus habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in civitate semper fuisse. Si vero ibi descenderit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, neposve si ab hostibus captus fuerit, similiter dicitur propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dicitur esse autem postliminium a limine, & post. Unde enim, qui ab hostibus (captus est, & in fines nostros postea pervenit, postliminio revertem recte dicitur. Nam limina sicut in domo sinem quemdam faciunt: sic & imperii sinem esse limina veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis, quidam, & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus videtur hostibus recuperatur, postliminio rectissime existimatur.

6 ¶ Præterea emancipatione quoque desinit liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio

an-

antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per constitutionem reformavit: ut, fitione pristina explosa, recta via ad competentes iudices, vel magistratus parentes intreat, & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a sua manu dimittant. Et nunc ex edicto prætoris in bonis huiusmodi filii, vel filia, vel nepotis, vel neptis, qui, quæve a parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura præstantur parenti, quæ tribuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri, ipse parens ex manumissione tutelam ejus nanciscitur.

¶ Admonendi autem sumus liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem, vel nepem in potestate habeat, filium quidem de potestate dimittere, nepotem vero, vel nepem retinere, & e converso filium quidem in potestate retinere, nepotem vero, vel nepem manumittere, vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepote dicta esse intelligantur.

¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo, vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas in adoptionem dederit, idest, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, præsentem eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo (præsentem,) qui adoptat, solvitur quidem jus potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam ante diximus.

¶ Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit; & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emancipari, vel avi adoptivi potestati subicitur.

¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere.

DE TUTELIS

TITULUS XIII.

Transseamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate

non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatone; quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatone sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

¶ Et autem tutela (ut Servius definit) vis, ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data, ac permessa.

¶ Tutores autem sunt, qui eam vim, ac potestatem habent, exque ipsa re nomen accipiunt: itaque appellantur tutores, quasi tutores, argue defensores: sicut aditus dicuntur, qui ades tuentur.

¶ Permissum est itaque parentibus, liberis im-
puberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios, si alique procedit omnimodo, nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tue tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt (ex) testamento tuo tutores habere, quatiens in potestate tua fuerint: scilicet quia, mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

¶ Cum autem in pluribus aliis causis posthumi pro jam natis habeantur; & in hac causa placuit non minus posthumis quam jam natis testamentum tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, sui (hæredes,) & in potestate eorum fierent.

¶ Sed & si emancipato filio tutor a patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodo, idest, sine inquisitione.

QUI TESTAMENTO TUTORES
dari possunt.

TITULUS XIV.

¶ Ari autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filius familias.

¶ Sed & servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum, & sine libertate tutorem datum tacite libertatem directam accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus jure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, *Cum liber eris*, utiliter datur: proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furiofus, vel minor viginquinque annis tutor teftamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginquinque annis fuerit factus.

3 ¶ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel fu conditione, vel ante hæredis institutionem poffe dari tutorem, non dubitatur.

4 ¶ Certa autem rei, vel caufa tutor dari non poffet quia perfonæ, non caufa, vel rei (tutor) datur.

5 ¶ Si quis filiabus fuïs, vel filiis tutores dederit, etiam poftumæ (vel pofthumæ) dediffe videtur: quia filii, vel filia appellacione, & poftumus, & poftuma continentur. Quod fi nepotes funt, an appellacione filiorum & ipfis tutores dari funt? Dicendum eft, ut & ipfis quoque dati videantur; fi modo liberis dixerit. Cæterum filios, non continebantur, aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane fi pofferis dederit, tam filii poftumæ, quam cæteri liberi continebantur.

DE LEGITIMA ADGNATORUM tutela.

TITULUS XV.

Quibus autem teftamento tutor datus non eft, his ex lege duodecim tabularum adgnati funt tutores, qui vocantur legitimi.

1 ¶ Sunt autem adgnati, (cognati) per virilis fexus cognationem conjuncti, quafi a patre cognati, veluti frater (ex) eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo; item patruus, & patruj filius, neposve ex eo. At qui per fœmininæ fexus perfonas cognatione junguntur, adgnati non funt, fed alias naturali jure cognati, itaque amittit tuz filius non eft tibi adgnatus, fed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris; quia qui (ex ea) nafcuntur, patris, non matris familiam fequuntur.

2 ¶ Quod autem (lex duodecim tabularum) ab Inteftato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet fignificationem, fi omnino non fecerit teftamentum is, qui poterat tutores dare: fed fi quantum ad tutelam pertinet, inteftatus decefferit, quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eft tutor, vivo teftatore decefferit.

3 ¶ Cum autem ad agnatos tutela pertinet, non tantum ad omnes pertinet, fed ad eos tantum, qui proximiores gradu funt, vel fi plures ejuſdem gra-

us funt, ad omnes (pertinet: veluti fi plures fratres funt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocatur.)

4 ¶ Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris (civilis) nomen eft: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteft, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

TITULUS XVI.

Et autem capitis deminutio prioris ftatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eft capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

1 ¶ Maxima capitis deminutio eft, cum aliquis fimul & civitatem, & libertatem amittit, quod accidit in his, qui ſervi poenæ efficiuntur atrocitate ſententiæ, vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: (vel his,) qui ſe ad pretium participandum venditari paſſi funt.

2 ¶ Minor five media capitis deminutio eft, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in ſulam deportatus eft.

3 ¶ Minima capitis deminutio eft, cum civitas retinetur, & libertas, fed ſtatus hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum ſui juris fuerint, ceperunt alieno juri ſubjefti eſſe, vel contra. (veluti ſi filius familias a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus.)

4 ¶ Servus autem manumiffus capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permittitur, capite non minuitur: & ideo a ſenatu motos capite non minui conſtat.

6 ¶ Quod autem dictum eft, manere cognationis jus etiam poſt capitis deminutionem, hoc ita eft, ſi minima capitis deminutio interveniat. manet enim cognatio, nam ſi maxima capitis deminutio interveniat, juſ quoque cognationis perit, ut puta ſervitute aliquis cognati: & ne quidem ſi manumiffus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in ſulam quis deportatus fit, cognatio ſolvitur.

DE LEGITIMA PATRONORUM
tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum, & libertarum tutela ad patronos, liberisque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hæreditates libertorum, libertarumque, si intestati decessissent, jussert lex ad patronos, liberisque eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere; cum & adgnatos, quos ad hæreditatem (lex) vocat, eisdem & tutores esse jussit: quia plerumque ubi successio est emolumentum, ibi & tutela onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si a femina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cum alius sit tutor.

DE LEGITIMA PARENTUM
tutela.

TITULUS XVIII.

EXemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium, aut filiam, nepotem, aut nepem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

DE FIDUCIARIA TUTELA

TITULUS XIX.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur, nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel nepem, vel deinceps impuberes manumiserit, legitimam nascitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi (ejus) virilis sexus existant, fiduciarium tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis, & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset a vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si

fec.

De Attiliano Tutore, &c. 35
fervus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis, quod nostra constitutio in omnibus tutelis, & curationibus observari generaliter præcepit.

DE ATTILIANO TUTORE, ET EO, QUI
ex lege Julia, & Titia dabatur.

TITULUS XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, si in urbe quidem a prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in provinciis vero a præsidibus provinciarum ex lege Julia, & Titia.

1 ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat, quamdiu conditio, aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat, quamdiu ex testamento nemo hæres existerat, tamen ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui definebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

2 ¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui definebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postulaminii.

3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis deserunt dari, posteaquam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione a tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore, neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur.

4 ¶ Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem præfides ex inquisitione tutores crearent; vel magistratus jussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

5 ¶ Nos autem per constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum rescancantes, nec expectata iustione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli, vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, defensores civitatum una cum ejusdem civitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, idest magistratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores, vel curatores creare: le-

B

Gi-

26 Infit. Lib. r. Tit. XXI. & XXII.
grima cautela secundum ejusdem constitutionis
normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui
eam accipiunt.

6 ¶ Impuberes autem in tutela esse naturali
juri conveniens est, ut is, qui perfectæ ætatis non
sit, alterius tutela regatur.

7 ¶ Cum ergo pupillorum, pupillarumque tuto-
res negotia gerant: post pubertatem tutelæ judicio
rationem reddunt.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

TITULUS XXI.

Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis
necessaria pupillis est, in quibusdam non est
necessaria, ut ecce si quid dari sibi stipulerent, non
est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis pro-
mittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas.
Namque placuit meliorem quidem conditionem li-
cere eis facere etiam sine tutoris auctoritate: de-
teriori vero non aliter, quam (cum) tutoris
auctoritate. Unde in his causis, ex quibus obliga-
tiones mutæ nascuntur, ut in emptionibus, ven-
ditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis,
depositis, si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi
quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at
invenit pupilli non obligantur.

1 ¶ Neque tamen hereditatem adire, neque bo-
norum possessionem petere, neque hereditatem ex
fideicommissis suscipere aliter possunt, nisi tutoris
auctoritate (quamvis [illis] lucrosa sit,) ne ul-
lum dammum habeant.

2 ¶ Tutor autem statim in ipso negotio præfens
debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existima-
verit, post tempus vero, vel per epistolam inter-
posita auctoritas nihil agit.

3 ¶ Si inter tutorem, pupillumque judicio agen-
dum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse
non potest: non prætorius tutor [ut olim] con-
stituitur, sed curator in locum ejus datur: quo
[curatore] interveniente, judicium peragitur;
&c. eo peracto, curator esse desinit.

QUIBUS MODIS TUTELA FINITUR.

TITULUS XXII.

Pupilli, pupillæque, cum puberes esse cœperint,
[a] tutela liberantur. Pubertatem autem ve-
te-

Quibus Mod. Tut. Finitur.

teses quidem non solum ex annis, sed etiam ex
habitu corporis in masculis æstimari volebant. No-
stra autem majestas dignum esse castitate nostror-
um temporum [existimans,] bene putavit, quod
in feminis etiam antiquis impudicum esse visum
est, id est, infectionem habitudinis corporis, hoc
etiam in masculos extendere. Et ideo [nostra]
sancta constitutione promulgata, pubertatem in
masculis post decimumquartum annum completum
illico initium accipere dispositum: antiquitatis
normam in feminis bene positam, [in] suo or-
dine relinquentes, ut post duodecim annos comple-
tos viri potentes esse credantur.

1 ¶ Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc
impuberes, vel deportati: item si in servitutum
pupillus redigatur, vel (si) ab hostibus captus fue-
rit.

2 ¶ Sed & si usque ad certam conditionem da-
tus sit (tutor) testamento: aequè venit: ut desi-
nat esse tutor existente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte vel pupil-
lorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per
quam libertas, vel civitas amittitur, omnis tute-
la perit. Minima autem capitis deminutione tute-
ris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima
tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pu-
pilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima
sit, omnes tutelæ tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus testa-
mento dantur tutores, finito eo, deponunt tute-
lam.

6 ¶ Desinant etiam tutores esse, qui vel remo-
ventur a tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel
qui ex justa causa sese excusant, & onus admi-
strandæ tutelæ deponunt; secundum ea, quæ infe-
rius proponemus.

DE CURATORIBUS.

TITULUS XXIII.

Masculi (quidem) puberes, & feminae viri
potentes, usque ad viciesimumquintum an-
num completum curatores accipiunt: quia, licet
puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua
negotia tueri non possint.

1 ¶ Dantur autem curatores ab eisdem magistra-
tibus, a quibus & tutores. Sed curator testamenti
non

non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris, vel præsidis.

2 ¶ Item invitati adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem: curator enim & ad certam causam dari potest.

3 ¶ Furiosi quoque, & prodigi, licet majores viginquaque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi, vel prætores, & in provinciis præfides ex inquisitione eis curatores dare.

4 ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel a prætore, aut præfide, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administrat: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus a tutela excusantur, solent curatores dari.

6 ¶ Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit; quem velit adorem, periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præsit, decreto constituet.

DE SATISDATIONE TUTORUM, vel Curatorum.

TITULUS XXIV.

NE tamen pupillorum, pupillarumve, & eorum, qui, quæve in curatione sunt, negotia a curatoribus, tutoribusve consumantur, vel dimittantur, curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisficiant. Sed hoc non est perpetuum; nam tutores testamento dati satisficere non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore approbata est. Item ex inquisitione tutores, vel curatores dati, satisficatione non onerantur; quia idonei electi sunt.

1 ¶ Sed si ex testamento, vel inquisitione duo, pluresve dati fuerint: potest unus offerre satisficationem de indemnitate pupilli, vel adolescentis, & contutori suo, vel concutori præterri, ut solus administret: vel ut contutor (aut concutor) satisfici offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret.

fret. Itaque per se non potest petere satisficationem a contutore suo, vel concutore: sed offerre debet, ut electionem det concutori, vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisfidare. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit a testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris caveatur. Sin autem ipsi tutores dissenferint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent, prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem est, non solum tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisficationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimam eis præsidium possit adferre: Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus, vel curatoribus satisfidari non curaverunt, aut non idonee passi sunt caveri: quæ quidem tam ex prudentum responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores, & curatores, pignoriibus captis coercantur.

4 ¶ Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præfes provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisficationem exigere solent.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM, vel Curatorum.

TITULUS XXV.

EXcusantur autem tutores, & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque, a tutela, vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam, & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non profunt. In adoptionem autem dati naturali patri profunt. Item nepotes ex filio profunt, ut in locum patris sui succedant: ex filia non profunt. Filii autem superstites tantum ad tutelam, vel curam muneris excusationem profunt: defuncti autem non profunt. Sed si in bello amissi sunt, quantum est, an profunt? Et constat

eos solos prodesse, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1 ¶ Item divus Marcus in Semestribus rescripsit, eum, qui res fisci administrat, a tutela, vel cura, quamdiu administrat, excusari posse.

2 ¶ Item qui republica causa absunt, a tutela, vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores, vel curatores (dati,) deinde republica causa abesse coeperint, a tutela, vel cura excusantur, quatenus republica causa absunt, & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt omni tutelam. Nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit: nam hoc spatium habent ad novas tutelam vocari.

3 ¶ Et qui potestatem aliquam habent se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.

4 ¶ Item propter licentiam, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hereditate controversia sit.

5 ¶ Item tria onera tutelam non adfectata, vel cura, praestant vacationem, quamdiu administrantur: ut tamen plurimum pupillorum tutela, vel cura eorumdem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

6 ¶ Sed & propter pauperitatem excusationem tribuit, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere.

7 ¶ Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

8 ¶ Similiter eos, qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

9 ¶ Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum praestat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

10 ¶ Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt.

11 ¶ Inimicitia, quas cum eum patre pupillorum, vel adultorum exerceat, si capitales fuerint, nec reconciliatio intervenit, a tutela, vel cura solent excusare.

12 ¶ Item is, qui status controversiam a pupillorum Patre passus est, excusatur a tutela.

13 ¶ Item major septuaginta annis a tutela, & cura se potest excusare: minores autem viginti quinque annis olim quidem excusabantur: nostra autem constitutio prohibentur ad tutelam, vel curam adipiscere, adeo, ut nec excusatio opus sit. Quia constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum sit incivile eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab illis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire.

14 ¶ Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelam onus admittatur.

15 ¶ Item Romae grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, a tutela, & cura habent vacationem.

16 ¶ Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora (constituta) non prohibetur. Qui autem excusare se volumus, non appellat, sed intra quinquaginta dies continens, ex quo cognoverint se esse tutores, vel curatores datos, se excusare debent, cujuscumque generis sint, idest, qualitercumque dati fuerint tutores: si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum lapidem habitant: dienumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies.

17 ¶ Datus autem tutor, ad universum patrimonium datus esse creditur.

18 ¶ Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit se eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus, & Antoninus rescripserunt.

19 ¶ Idem rescripserunt, maritum uxori suae curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceret.

20 ¶ Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelam meruerit: non est liberatus onere tutelam.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS,
vel Curatoribus.

TITULUS XXVI.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere.

1 ¶ Datum est autem jus removendi tutores suspectos Romæ prætoris, & in provinciis præsidibus earum, & legato proconsulis.

2 ¶ Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint, & possint quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum; dummodo meminerimus, famam patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit.

3 ¶ Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimò & mulieres admittuntur (ex rescripto divorum Severi, & Antonini:) sed ex solâ, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque, & avia: potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam non sustinere injuriam pupillorum, admitte eam ad accusationem.

4 ¶ Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare. Puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita divi Severus, & Antoninus rescripserunt.

5 ¶ Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit, ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri. idem Julianus scripsit, & secundum eam constitutum est.

6 ¶ Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æque.

7 ¶ Si quis autem suspectus postuletur: quoad cognitio finatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

8 ¶ Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor, vel curator decesserit, extinguuntur suspecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam sui non faciat, ut alimenta

De Suspectis Tutoribus. &c. Instit. Lib. 1. Tit. xxvi. 33
mentia pupillo decernantur, cavetur epistola divorum Severi, & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore, distrabi jubentur. Ergo ut suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta.

10 ¶ Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse discerni: si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum placuit, sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 ¶ Novissime autem sciendum est, eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, removendus esse a tutela: quia satisfactio tutoris propositum malevolam non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor, vel curator, quamvis pauper sit, fidelis tamen, & diligens, removendus non est quasi suspectus.

INSTITUTIONUM,

feu Elementorum

D. JUSTINIANI,

facratissimi Principis,

LIBER SECUNDUS.

DE RERUM DIVISIONE
(& adquirendo ipsarum dominio.)

TITULUS I.

Superiore libro de jure personarum exposuimus : modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatibus, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique adquiruntur : sicut ex subjectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali jure communia sunt omnia hæc : aer, aqua proficiens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur : dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis abstineat : quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica sunt. ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu, fluminibusque.

3 ¶ Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquid in his reponere, cuiuslibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare : sed proprietates earum illorum est, quorum prædii hærent, qua de causa arbores quoque in usum natæ eorumdem sunt.

5 ¶ Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris : & ob id cuiuslibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiat : sicut.

De rerum divisione, &c. Instit. Lib. II. Tit. 7. 35
sicut retia siccare, & ex mari deducere. proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse : sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari, terra, vel arena.

6 ¶ Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt communia civitatum.

7 ¶ Nullius autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

8 ¶ Sacræ sunt, quæ rite per pontifices Deo consecratæ sunt : veluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium Dei dedicatæ sunt : quæ etiam per nostram constitutionem alienari, & obligari prohibuitur : excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.

9 ¶ Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum in locum suum. (In communem autem locum purum invito socio inferre non licet.) in commune vero sepulchrum etiam invitus licet inferre. (Item si alienus usufructus est, proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere.) In alienum locum consentiente domino licet inferre : & licet postea ratum (non) habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res, veluti muri, & portæ (civitatis) quodammodo divini juris sunt : & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constitimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis modis res sunt. quarundam enim rerum dominium nascitur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium : quarundam (vero) jure civili. Commodius est itaque a vetustiore jure incipere. palam est autem, vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. civilia autem jura tunc esse cœperunt, cum & civitates condi, & magistratus creati, & leges scribi cœperunt.

12 ¶ Fera igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & (omnia) animalia, quæ mari, cœlo, & terræ nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, ju-

re gentium statim illius esse incipiunt. quod enim ante nullus est, id naturali ratione occupanti conceditur: nec interest, feras bestias, & volucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plurimæ qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia, potest a domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperit, consque tuum esse intelligitur, donec tua custodia conseruetur. Cum vero tuam evaserit custodia, & in libertatem naturalem sese receperit tuam esse definit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita fit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persecutio.

13 ¶ Illud quaesitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? (Et) quibusdam placuit, statim esse tuam: & consque tuam videri, donec eam persequaris: quod si desieris persequi, desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura est. Itaque (apes,) quæ in arbore tua confederit, antequam a te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra res, si prævideris ingredientem fundum tuam, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, consque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio ejus est, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pavonum quoque, & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare, & revolare solent. nam & apes idem faciunt: quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant, quorum & ipsum feram esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire, & redire solent, talis regula comprobata est, ut consque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant: nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & sunt occupantium. Revertendi autem animum videtur desinere habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint.

16 ¶ Gallinarum autem, & anserum non est fera natura, idque ex eo postsumus intelligere, quod alia sunt gallinæ, quas feras vocamus; item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbatae, turbatae evolaverint, licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui, tuave esse intelliguntur: & qui lucrando animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra sunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram deducantur: qui tamen, si evaserint nostram potestatem, & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris sunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem jure tibi adquiruntur.

20 ¶ Præterea, quod per alluvionem agro tuo flumen adiecit, jure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjecti, quod ita paulatim adjectitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjectatur.

21 ¶ Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videtur vicini fundo acquisita esse.

22 ¶ Insula, quæ in mari nata est, (quod raro accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo (scilicet) latitudinis ejusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum agrum alicujus in formam insulae redegerit, ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 ¶ Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere ceperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident: pro modo scilicet latitudinis ejusque agri, quæ prope ripam sit. novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, idest publi-

cus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum revertitur fuerit flumen, rursus novus alveus eorundem esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.

24 ¶ Alia sane causa est, si cruja totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 ¶ Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is qui fecerit, an potius ille, qui materia dominus fuerit; ut ecce, si quis ex alienis olivis, aut olivis, aut spicis vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel are vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulsam miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel subællia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materia dominus fuerit; si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas confectum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest, ac ne mulsam quidem ad vinum, & mel resolvî potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino, & alieno melle mulsam miscuerit, aut ex suis, & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium: aut ex sua lana, & aliena vestimentum fecerit, dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit, cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstitere.

26 ¶ Si (tamen) alienam purpuram vestimento suo quis intemerit, licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis vice credit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & conditionem, sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius. nam extinctæ res, licet vindicari non possint, condici tamen a furibus, & quibusque alijs possessoribus possunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione sit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri con-

fa-

flaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, forte ex vino, & melle mulsam, aut ex auro, & argento electrum, idem juris est, nam & hoc casu commune esse speciem non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ, idem juris esse placuit.

28 ¶ Quod si frumentum Titii frumento tuo mulsam fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, idest, singula grana, quæ conjuncta propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mulsam fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune sit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii vultu pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, quia cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præster per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materia dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare; & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius sit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materia dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ; & mercedes fabricorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificaverit. Nam

sci-

Scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, quod edificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Ex diverso, si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit, si modo utroque casu radices egerit. ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietates ejus commutatur; ut si vicini arbor ita terram Titii presterit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus. Ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Quia ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo edificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea quæ diximus; ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa, (bona fide) conseruit.

33 ¶ Literæ quoque, licet auræ sint, perinde chartis, membranive cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inseruntur. ideoque si in chartis, membranive suis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit, hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videbitur. Sed si a Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali; utique si earum chartarum, membranarumve possessionem bona fide nactus est.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: alii videtur, picturam, quascunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere: Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasii in accessionem viliissimæ tabulæ cedere. Unde si a domino tabulæ imaginem possidente is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submovi. At si is, qui pinxit, (eam) possideat; consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur; quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim

palam est, quod five is, qui pinxit, subripuit tabulas, five alius, competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta causa aequè bona fide accepit; naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura, & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Et vero, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

36 ¶ Is vero, ad quem usufructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos percepit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis adquirentur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hædi, & vituli, & equuli, & fuculi statim naturali jure domini fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videretur, hominem in fructu esse: quam omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 ¶ Sed si regis usum fructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex foetu fructuarium submittere debet, (ut & Juliano visum est) & vebnearum demortuarum, vel arborum locum alias debet substituere. recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Thesauros, quos quis in loco suo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui (eos) invenerit: idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est (ut) si quis in fiscali loco, vel publico (vel civitatis) invenerit, dimidium ipse esse (debeat,) & dimidium fisci, vel civitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquirentur: nihil enim tam convenientis est naturali æquitate, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi: & ideo cujuscunque generis sit corporalis res, tradi

43. potest, & a domino tradita alienatur. Itaque si vendiaria quoque, & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem vendiaria, & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis, aut dotis, aut quolibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ vero res, & traditæ, non aliter emptori adquirentur, quam si is venditoris pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore, aut pignore dato, quod quamquam caveatur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur, & ius gentium, idest, jure naturali, id effici. sed si is, qui vendidit, fidem emptoris secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei possessio permittitur.)

43 ¶ Qua ratione, si cui libera univerforum negotiorum administratio permittitur a domino, isque ex his negotiis rem venderit, & tradiderit, facit eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit (postea aut venderis tibi,) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit.) Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen in ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

45 ¶ Item si quis merces in horreo depositas venderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam personam colata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores, & consules, cum missilia jactant in vulgus, ignorant, quid eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quod quisque acceperit, ejus esse, statim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, ut id (in numero) rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

48 ¶ Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa eiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo ani.

De servitutibus prædiorum. 47
 animo ejiis, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Quæ de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstrulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

Quædam res corporales sunt, quædam incorporales.

1 ¶ Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & ceterique alii res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt: sicut hæreditas, ususfructus, usus, (&) obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus hæreditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est.

3 ¶ Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

TITULUS III.

Rusticorum prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aqueductus. Iter est jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, (vel vehiculum.) actus est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, (eoque uti potest) etiam sine jumento. Via est jus eundi, & agendi, & ambulandi: nam & iter, & actum via in se continet. Aqueductus est jus aquæ ducenda per fundum alienum.

1 ¶ Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæc, quæ ædificiis inhaerent: ideo urbanorum prædiorum dicuntur, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sunt. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tegulam immittere: ut stillicidium, vel flumen re-

44 Infit. Lib. II. Tit. IV.
 titipat quis in aedes suas, vel in aream, vel in cloacam, aut non recipiat, & ne altius quis tollat aedes suas, ne luminibus vicini officiat.

1 ¶ Inter rusticorum praediorum servitutes quidam computari recte putant aquae haustum, pectoris ad aquam adpulsum, jus pasceendi, calcis coquenda, arenae fodienda.

3 ¶ Ideo autem haec servitutes praediorum appellantur, quoniam sine praedictis constitui non possunt, nemo enim potest servitutum acquirere urbani, vel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

4 ¶ Si quis velut vicino aliquid jus constituere, pactionibus, atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis haereditatem suam damnare, ne altius tollat aedes suas, ne luminibus aedium vicini officiat: vel ut patiatur cum tiquum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

USUFRUCTUS est jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia. Est autem jus in corpore, quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

1 ¶ Usufructus a proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usufructum alicui legaverit. Nam haeres nudam habet proprietatem, legatarius vero usufructum. Et contra, si fundum legaverit deducto usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, haeres vero usufructum. Item alii usufructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento (vero) si quis velit usufructum alii constituere, pactionibus, & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu, placuit certis modis, extinguere usufructum, & ad proprietatem reverti.

2 ¶ Constituitur autem usufructus non tantum in fundo, & aedibus, verum etiam in servis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quae ipsa usu esse mutantur. Nam haec res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usufructum, quo (in) numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata, namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usufructum constitui:

tui: ut tamen eo nomine haereditatibus caveatur, itaque si pecunia usufructus legatus sit, ita datur legatario, ut eius fiat, & legatarius satisfidit haereditate de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuatur. Cetera quoque res ita traduntur legatario, ut eius fiant, sed, aestimatis his, satisfidatur, ut si morietur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti haec fuerint (aestimatae.) Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usufructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usufructum constituit.

3 ¶ Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duabus capitibus deminutionibus, maxima, & media, & non utendo per modum, & tempus: quae omnia nostra statui constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo nihil agitur.) vel ex contrario si usufructuarius proprietatem rei acquisiverit, quae res consolidatio appellatur. Et amplius constat, si aedes incendio consumptae fuerint, vel etiam terrae motu, vel vitio suo corruerint, extinguere usufructum, & ne aerea quidem usufructum deberi.

4 ¶ Cum autem finitus fuerit totus usufructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudae proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE USU, ET HABITATIONE.

TITULUS V.

ISDEM illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

1 ¶ Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleis, pomis, floribus, foeno, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur: in eoque fundo haestenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica sunt, imbecillamento, nec ulli alii jus, quod habeat, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: (quum is, qui usufructum habet, possit haec omnia facere.)

2 ¶ Item is, qui aedium usum habet, haestenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre potest, & vix re-

ceptum esse videtur, ut hospitium ei recipere liceat, & cum uxore, liberique suis, item libertis nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam servis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 ¶ Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantum opera, atque ministerio ejus uti potest: ad alium vero malo modo jus suum transferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & in jumento.

4 ¶ Sed & si pecorum, vel ovium usus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usufructus, quia ea in froctu sunt. Plane ad stercorendam agrum suum pecoribus uti potest.

5 ¶ Sed si cui habitatio legata, vel aliquo modo constituta sit, neque usus videtur, neque usufructus, sed quasi proprium aliquid jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra decisio- nem promulgata, permixtus non solum in ea dege- re, sed etiam aliis locare.

6 ¶ Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem, & obligationibus, suis locis proponemus. Expositum summam, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis le- gitimo, & civili jure adquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI temporis præscriptionibus.

TITULUS VI.

Jure civili constitutum fuerat, qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erit, anno ubique uno, si immobilis, biennio tantum in Italico solo usufructer, ne rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora; nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudarent, neque certo loco benefici- um hoc concludatur: & ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles, per triennium; immobiles vero per longi temporis possessionem, (id est, inter præsen- tes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur, & his modis non solum in Italia, sed

etiam in omni terra, qua nostro imperio gubernatur, dominia rerum justa causa possessionis præcedente adquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

2 ¶ Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Æilia, inhihent usucapionem: vi possessarum, lex Julia, & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum est, furtivarum, & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: id eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bona fidei possessores usucapio competat. Nam qui (sciens) alienam rem venderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter se habet: nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti venderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum utique hæres qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat.

5 ¶ Item si is, ad quem ancillæ usus fructus pertinet, partum suum esse credens venderit, aut donaverit, furtum non committit. Furtum enim sine accessu furandi non committitur.

6 ¶ Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a possessore usucapiatur.

7 ¶ Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut si quis loci vacantis possessionem propter absentiam, aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nascatur, quamvis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri, quia neque furtivum, neque vi possessam acceperit. Absoluta est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam

etiam fundi, locive furtum feri; & eorum utilitatis, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio debeat auferri.

8 ¶ Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest; veluti si in domini potestatem reversa fuerit. Tunc enim vitio rei purgato, procedit eius usucapio.

9 ¶ Res sibi nostri usucapi non potest. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus sisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita divus Pius, & divi Severus, & Antoninus rescripserunt.

10 ¶ Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut a bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

11 ¶ Error autem falsæ causæ usucapionem non parit, veluti si quis, cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit; quasi ex donatione possideat.

12 ¶ Dutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi, & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit, hæredi, & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora, divi Severus, & Antoninus rescripserunt.

13 ¶ Edicto divi Marci cavetur, eum qui a sisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui a sisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid; ut ipsi quidem securi statim fiant, & victores exsistant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfata Zenoniana constitutio continentur.

DE DONATIONIBUS.

TITULUS VII.

Est & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera, mortis causa, & non mortis causa.

1 ¶ Mortis causa donatio est, quæ propter mortis hic suspicionem: cum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepisset autem supervixisset is, qui donavit, reciperet: vel si eum donationis poenitisset, aut prior defecerit is, cui donatum sit. Hæc mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. Nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habebat insignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: a nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis committeretur; & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam hæredem suum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piraæ:

Πείραϊ, ὃ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τὰδε ἔργα,

Ἔειπεν ἐμὲ μνηστῆρες, ἀλγυῶρες ἐν μεγάροισι

Ἀΐδρη κτείναντες, πατρίῃα πάντα δάσονται,

Ἀυτὸν ἔχοντα σε βύλομ' ἐπαυρέμεν, ἦπυκα τῶνδε,

Εἰ δ' ἔγωγε τῆτοισι φόνον, καὶ κῆρα φητύσω,

Δὴ τότε μοι χαίροντι φάριεν πρὸς δέματ' αὐτοῦ χαίρων. ἰ. e.

Piraæ, incertus quoniam rerum exitus harum est. Si tacita incautum solidi me forte necare Morre proci poterunt, & spes vexare paternas; Hæc ego te malo, quara illorum quempiam habere. Sin ego eos iusta meritis affectero clade, Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

¶ **Alia** autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temere revocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiam si non tradantur, habeant plenissimum, & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro principum dispositiones insinuari eas adis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum, constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit, sed & quasdam donationes invenit, quæ peritus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare, ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quamdam patiantur injuriam, vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

¶ **Est** & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem a junioribus divi principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, ut zone ratum esset, cum matrimonium esset insequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Iustinus pater noster, cum augeri dotes, & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua constitutione permittit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale incipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & sequentia nomina rebus esse studentes, constituitimus, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias

vocentur: & dotibus in hoc exequentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augeantur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur.

¶ **Erat** olim & alius modus civilis acquisitionis, per jus adrecedendi, quod est tale; Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio adrecedebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertatem servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnus inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc, quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mædери necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruatur, libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumaliores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemnè conservato, pretiumque servi secundum partem domini, quod nos definitivus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

TITULUS VIII.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienanda rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare, quamvis ipse sit, dotis causa ei datum, quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea, utriusque remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt, interdita sit alienatio, vel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne nexu muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

¶ **Contra** autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate de-

bitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitorum tenere suarum rerum dominium amittere viderentur nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum, & debitorum, factis abunde provisum est.

2 ¶ Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuum pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi possunt, si ubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt, eandem possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt, ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in Constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Tribonianus viri eminentissimi, quaestoris sacri palatii nostri promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori, vel curatori debitorem pupillarem solvere; ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata hoc permittat, quo subsequuto, si & iudex pronunnaverit, & debitor solverit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter, quam dispositum, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniam summam petat, per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consumperit, aut furto, (aut vi) amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur, quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli, vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt, quia id, quod solvunt, non fit accipientis: cum scilicet nullus rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE
adquiritur.

TITULUS IX.

Adquiritur vobis non solum per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: (item per servos, in quibus usumfructum habetis:) item per homines liberos, & per servos alienos, quos bona fide possidetis, de quibus singulis diligentius dicimus.

1 ¶ Igitur Liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem quicquid ad eos pervenerat, (exceptis videlicet caltrentibus pecuniis) hoc parentibus suis adquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum, vel unam eorum adquisitum esset, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est, & generali constitutione emissa, & liberis peperimus, & patribus honorem debitum reservavimus. Sancimus etenim a nobis est, ut si quid ex re patris ei obvenerit, hoc secundum antiquam observationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa filii filius familiaris adquisivit, huius usumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium proveniens, inane sit ei procedat.

2 ¶ Hoc quoque a nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando liberos suos ex rebus, quæ acquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quidam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione domino pro parte [tertia] defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decrederet. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte domini, quam retinere poterat, dimidiam non domini rerum, sed usus fructus retineat: ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & patre ampliore summa fruatur, pro tertia, dimidia potiturus.

3 ¶ Item vobis adquiritur, quod servi vestri ex

traditione nancientur, sive quid stipulantur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim vobis & ignorantibus, & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non alias, nisi vestro iussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit, vobis hæreditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi hæredes instituti estetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non solum autem proprietatis per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscumque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usufructio, vel longi temporis possessio vobis acfit.

¶ De iis autem servis, in quibus tantummodo usufructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra vel ex operis suis acquirant, id vobis adjudicatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus hæres institutus sit, legatumque ei, aut donatum fuerit, non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur. Idem placet & de eo, qui a vobis bona fide possidet, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor cum usufructu servum [quia eo modo dominus sit] ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius vero usufructu non potest: primum, quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit servum alienum esse. Non solum autem proprietatis per eos servos, in quibus usufructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque personæ secundum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex operis adepti fuerint.

¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos, in quibus neque usufructum habetis, neque possessionem iustam; nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil adquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam [veluti per procuratorem] placet non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis adquiri pot-

possessionem, secundum divi Severi constitutionem, & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit vel usufructum, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

¶ Hæcenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singula res vobis adquirantur, nam legatorum jus, quo & ipso singula res vobis adquiruntur: item fideicommissorum, ubi singula res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo hæredes facti sitis, sive cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cuius bona libertatum conservandam causa vobis addita fuerint, ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus disceptamus, quarum duplex conditio est, nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, ut de his disceptamus, quæ ex testamento vobis obveniunt, qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

TITULUS X.

Testamentum ex eo appellatur, quod testamento fit.

¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera Testamentorum in usu fuisse; quorum altero in pace, & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per as, & libram: scilicet, quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in defectu abierunt, quod vero per as, & libram sciebatur, licet diutius permanerit, attamen partim & hoc in usu esse desit.

¶ Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referrebantur, postea vero ex editæ prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant,

cum jure civili signa testium non essent necessaria.

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus coepit in unam consonantiam jus civile, & prætorium fungi, constitutum est, ut uno, eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripartitum esse videatur, & testes quidem, & eorum præsentia uno contextu testamenti celebrandi gratia a jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris, & testium ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus a nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris, vel testium nomen hæredis exprimat, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum. quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annulo licet signare (testamentum.)

6 ¶ Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdicitum est, neque ii, quos leges jubent improbos, inestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendo tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit: tam divus Hadrianus Catoni, quam postea divi Severus, & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento: ut sic habeatur (firmum,) ac si, ut oportebat, factum esset: cameo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quaestionem moveret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, & trique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamilias de ca-

strensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium.

10 ¶ Sed neque hæres scriptus, neque is, qui in potestate ejus est; neque pater ejus, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem, & hæredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ improverunt, & eos, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, a testamentariis testimoniis repellabant: hæredi (autem,) & iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ii, qui id permittent, hoc jure minime abuti eos debere (suadebant: tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suam est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, [qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obrinet] neque aliis personis, quæ ei, ut dicitur est, conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare, adeoque nec eisdem veteres constitutiones nostro Codici insertæ permittimus.

11 ¶ Legatariis autem, & fideicommissariis, quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus: immo in quadam nostra constitutione & hoc speciatim eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.

12 ¶ Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranivæ, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis: quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis navigaturus, & secum ferre, & [domi] relinquere judiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumera- biles causas, quæ humanis necessitatibus imminet.

14 ¶ Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis consueverunt, [sufficiunt.] si quis autem sine scriptis voluerit ordinare jure civili testamentum, septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum jure civili, firmumque constitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITULUS XI.

Supra dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus [principalibus] remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint, recte nihilominus testantur: videlicet cum in expeditionibus occupati sunt, quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema invenitur, sive scripta, sive sine scriptura, valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis aedibus degant, minime ad vendicandum tale privilegium advanantur: sed testari quidem, et filii familiarum sint, propter militiam conceduntur, jure tamen communi, eadem observatione: & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.

¶ Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit: Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura, & a non militantibus fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quaritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui liberatam tribueret, potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Ceterum si [ut plerumque sermonibus fieri solet] dixit [alicui] *ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo*, non oportet hoc pro testamento observari. Nec uliorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioquin non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit, & per hoc vera judicia subverterentur.

¶ Quinimo & mutus, & surdus miles testamentum facere potest.

¶ Sed haecenus hoc illis a principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degant. Post missionem vero veterani, vel extra castra [alii] si faciant adhuc militantes testa-

men-

Quibus non est permiff. &c.

59

mentum, communi omnium civium Romanorum jure, id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi jure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valet. Quid ergo si intra annum quis deceferit, conditio autem haeredi adscripta post annum extiterit: an quae militis testamentum valeat? Et placet valere quae militis.

¶ Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degenens resignavit illud, & quadam adjecto, sive detrahit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis, dicendum est valere hoc testamentum, quae ex nova militis voluntate.

¶ Denique, & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus quae ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

¶ Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam principales constitutiones, quibusdam quasi castrensis fuerant peculia, & horum quibusdam permiffum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra [id] constitutio latius extendens, permiffit omnibus in hujusmodi peculii testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tenore perscripto, licentia est, nihil eorum, quae ad praesentem jus pertinent, ignorare.

QUIBUS NON EST PERMISSUM
facere Testamentum.

TITULUS XII.

Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui alieno juri subiecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiffent, nihil magis jure testari possint, exceptis iis, quos antea enumeravimus, & praecipue militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris adquisierint, permiffum est ex constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate divi Augusti, quam Nervae, necnon optimi imperatoris Trajani: postea vero subscriptione divi Hadriani, etiam dimissis a militia, id est veteranis, concessum est. Itaque si quidem fecerit de castris peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem haeredem reliquerunt: si vero intestati deceferint,

nullis liberis, vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate, utris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse; sed scilicet proprium ejus esse, qui in castris adquisierit: quamquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipue nostris, propter diversas causas non adquirunt. Præter hos igitur, qui castrensium pecuniarum, vel quasi castrensium habent, si quis alius filius-familias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

¶ Præterea testamentum facere non possunt impuberes, quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi, quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes, aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo fuorem eorum intermisit, jure testati esse videntur, certe eo, quod ante fuorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit.

¶ Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

¶ Item furdus, & mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo furdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tarde loquitur. Sæpe enim etiam literati, & eruditi homines variis casibus & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. Unde nostra constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus, & modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ iis permisa sunt. Sed si quis post testamentum factum, adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus, aut furdus esse cœperit, ratum nihilominus manet ejus testamentum.

¶ Cœcus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem, quam lex divi Justiniani patris nostri introduxit.

¶ Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit, sed quod,

quod, dum in civitate fuerat, fecit, sive redierit, valet jure postumini, sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHÆREDATIONE liberrorum.

TITULUS XIII.

Non tamen, ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum hæredem instituat, vel exhæredem eum nominatim faciat, alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur, adeo quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existeret possit, quia scilicet ab initio non confiterit testamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti hæredes, scriptæ, vel exhæredati, exhæredatæ, testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcrendi eis ad certam portionem præstatur. Sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exhæredari videtur, sive ita exhæredatur, *Titius filius meus exheres esto*: sive ita, *filius meus exheres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet si alius filius non exisset.

¶ Posthumi quoque liberi vel hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quod, & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis sive fœminini sexus, sive masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi, sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthuma, aut posthuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adendum. Sed fœminini quidem sexus personæ vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præterita esse per oblivionem. Masculus vero posthuma, id est, filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur: hoc scilicet modo, *quicumque mihi filius generatus fuerit, exheres esto*.

¶ Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi adgnascendo,

fiunt parentibus suis hæredes : ut ecce , si quis filium , & ex eo nepotem , nepotemve in potestate habeat , quia filius gradu præcedit , is solus jura sui hæredis habet , quamvis nepos quoque , & neptris ex eo in eadem potestate sint . Sed si filius ejus vivo eo moriatur , aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus , incipit nepos , neptrive in ejus locum succedere , & eo modo jura suorum hæredum quasi agnatione nanciscitur . Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum , sicut ipsum filium , vel hæredem instituire , vel nominatim exheredare debet testator , ne non jure faciat testamentum : ita & nepotem , neptrive ex filio necesse est ei vel hæredem instituire , vel exheredare , ne forte eo vivo , filio mortuo , succedendo in locum ejus nepos , neptrive quasi agnatione rumpat testamentum . Idque lege Julia Vellea provisum est , in qua similibus exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur .

¶ Emancipatos liberos jure civili neque hæredes instituire , neque exheredare necesse est : quia non sunt sui hæredes . Sed prætor omnes , tam feminini sexus , quam masculini , si hæredes non instituantur , exheredari jubet : virilis sexus nominatim : foemini vero inter cæteros : quia si neque hæredes instituti fuerint , neque ita [ut diximus] exheredati , permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem .

¶ Adoptivi liberi , quando sunt in potestate patris adoptivi , ejusdem juris habentur , cujus sunt iustus nutriti quasi : itaque hæredes instituenti , vel exheredandi sunt secundum ea , quæ de naturalibus exposuimus . Emancipati vero a patre adoptivo , neque jure civili , neque [eo jure ,] quod ad edictum prætoris attinet , inter liberos communerantur . Qua ratione accidit , ut ex diverso [quod ad naturalem parentem attinet] quamdum quidem sunt in adoptiva familia , extraneorum numero habeantur , ut eos neque hæredes instituire , neque exheredare necesse sit : cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre , tunc incipiant in ea causa esse , in qua futuri essent , si a naturali patre emancipati fuissent .

¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat , nostra vero constituit inter masculos , & foeminas in hoc jure nihil interesse existimans : quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur . & lege antiqua (duodecim tabularum) omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur , quod & prætores postea secuti esse videtur .

dentur : ideo simplex , ac simile jus & in filiis , & in filiabus , & in cæteris descendentibus pro virili sexum personis , non solum jam natis , sed etiam posthumis , introduxit : ut omnes , five sui , five emancipati sint , vel hæredes instituantur , vel nominatim exheredentur , & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda , & hereditatem auferendam , quem filii sui , vel emancipati habent , five jam nati sint , five adhuc in utero constituti , postea nati sint . Circa adoptivos autem (filios) certam induximus divisionem , quæ in nostra constitutione , quam super adoptivis tulimus , continetur .

¶ Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat , & liberos suos jam natos , vel posthumos nominatim non exheredaverit , sed (silentio) præterierit , non ignorans , an habeat liberos , silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere , constitutionibus principum cautum est .

¶ Mater , vel avus maternus , necesse non habent liberos suos aut hæredes instituire , aut exheredare : sed possunt eos silentio omittere : nam silentium matris , aut avi materni , & cæterorum per matrem ascendentium , tantum facit , quantum exheredare patris . Neque enim matri filium , filiamve , neque avo materno nepotem , nepotemve ex filia , si eum , eamve hæredem non instituat , necesse est , five de jure civili queramus , five de exheredare dicto prætoris , quo (prætor) præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit : sed aliud eis adminiculum servatur , quod paulo post vobis manifestum fiet .

DE HEREDIBUS Instituendis .

TITULUS XIV.

Hæredes instituire permittum est , tam liberos homines , quam servos , & tam proprios , quam alienos . Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter , quam cum libertate , recte instituire licebat : hodie vero etiam sine libertate : ex nostra constitutione hæredes eos instituire permittum est . Quod non per innovationem induximus , sed quoniam æquius erat , & Attilicino placuisse Paulus suis libris , quos tam ad Masurium Sabinum , quam ad Plautium scripsit , refert . Proprius autem servus etiam is intelligitur , in quo nudam proprietatem testator habet , alio u-

Sanctam habent. Est tamen casus, in quo nec cum libertate, utiliter servus a domina hæres instituitur, ut constitutione divorum Severi, & Antonini cavetur, cujus verba hæc sunt: Servum a dultorio macularum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem a domina collata hæredis institutio nullius momenti habeatur. Alienus servus etiam si intelligitur, in quo usufructum testator habet.

¶ 1 Servus autem a domino suo hæres instituitur, si quidem in eadem causa manserit, sit ex testamento liber, hæresque ei necessarius. Si vero a vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non sit hæres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit, iussu novi domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. Nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiam cum libertate hæres institutus fuerit; desitisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus hæres instituitur, si in eadem causa duraverit, iussu ejus domini adire hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adcat, debet iussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adcat, suo arbitrio adire potest hæreditatem.

¶ 2 Servus etiam alienus post domini mortem recte hæres instituitur, quia & cum hæreditatis servus est testamenti factio. Nondum enim adita hæreditas personam vicem suscipit, non hæredis futuri, sed defuncti, cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte hæres instituitur.

¶ 3 Servus [autem] plurimus, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, unicuique dominorum, cujus iussu adierit, pro portione domini acquirit hæreditatem.

¶ 4 Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis hæredes velit facere, licet.

¶ 5 Hæreditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, sextunx, bes, dodrans, dextrans, deunx. Non autem utique [semper] duodecim uncias esse oportet, nam tot uncia assen efficiunt, quot testator voluerit, & si unum tantum quis ex

semis-

semisse [verbi gratia] hæredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, cujus parte intestatus decedere potest: nisi fit miles, ex parte sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quocunque voluerit plurimas uncias suam hæreditatem dividere.

¶ 6 Si plures instituantur hæredes, ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, si quidem aliqua pars assignaverit, ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as completus sit, ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur, & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus, sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

¶ 7 Videmus, si pars aliqua vacet, nec tamen quicumque sine parte sit hæres institutus, quid juris sit: veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent: & ex diverso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decreverit, ut si [verbi gratia] quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

¶ 8 Et si plures uncia, quam duodecim distributa sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit: quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurimæ unciarum.

¶ 9 Hæres & pure, & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest: veluti: *post quinquennium, quam moriar, vel ex Calendis illis vel usque ad Calendas istas hæres esto*. Denique diem adæstem haberi pro supervacuo placet, & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset.

¶ 10 Impossibilis conditio in institutionibus, & legatis, necnon in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur.

¶ 11 Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: si quidem conjunctim, ut puta *si illud, & illud factum fuerit*, omnibus parcendum est:

si

ſi ſeparatim, veluti ſi illud, *aut illud factum erit*, cuilibet [conditioni] obtemperare ſatis eſt.

12 ¶ Ii, quos nunquam teſtator vidit, hæredes inſtitui poſſunt, veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans, qui eſſent, hæredes inſtituerit: ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non fa- cit.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XV.

Poteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gra- dus hæredum facere: ut puta, *ſi ille hæres non erit, ille hæres eſto*: & deinceps, in quantum veliti teſtator ſubſtituere poteſt, ut noviffimo loco in ſubſi- dium, vel ſervum neceſſarium hæredem inſtituere [poſſit.]

1 ¶ Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui hæredes inſtituti ſunt.

2 ¶ Et ſi ex diſparibus partibus hæredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit, eas videtur in ſubſtitu- tione partes dediffe, quas in inſtitutione expreſſit, & ita divus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed ſi inſtituto hæredi, cohæredem ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit, divi Severus, & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad utram- que partem ſubſtitutum admitti.

4 ¶ Si ſervum alienum, quis patremfamilias ar- bitratus, hæredem ſcripſerit, & ſi hæres non eſ- ſet, Mævium ei ſubſtituerit, iſque ſervus iuſti do- mini adierit hæreditatem, [Mævius] ſubſtitutus in partem admittitur. Illa enim verba, *ſi hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: Si neque ipſe hæ- res erit, neque alium hæredem effecerit: in eove- ro, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſi- gnificant. Si hæreditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectum eſſe cœperit, non adquiſiverit. Iſque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui con- ſtituit.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XVI.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſub-

ſtituere poteſt, ideſt, ut ſi hæredes ei non extite- rint, alius ſit ei hæres, ſed eo amplius, ut ſi hæ- redes ei extiterint. & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis hæres: veluti ſi quis dicat hoc modo: *Titius filius meus hæres mihi eſto. Et ſi filius meus hæres mihi non erit, ſive hæres erit, & prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit, tunc ſeſus hæres eſto.* quo caſu, ſi quidem non extiterit hæres filius, tunc ſubſtitutus patri ſit hæres, ſi ve- ro extiterit hæres filius, & ante pubertatem deceſ- ſerit, ipſi filio ſit hæres ſubſtitutus. nam moribus inſtitutum eſt, ut cum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

1 ¶ Qua ratione excitati, etiam conſtitutionem poſſimus in noſtro Codice, qua proſpeſum eſt, ut ſi qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuſcuſque ſexus, vel gradus, liceat eis, etſi puberes ſint, ad exemplum pupillar ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere. ſi au- tem reſurperint, eandem ſubſtitutionem infirmari ſancimus: & hoc ad exemplum pupillar ſubſtitu- tionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmat- ur.

2 ¶ Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præſatum modum ordinata duo quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi hæredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, ideſt, dua- rum hæreditatum.

3 ¶ Sin autem quis ita formiduloſus ſit, ut ti- meat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus pe- riculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſub- ſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus [ordinare] debet; illam autem ſubſtitu- tionem, per quam, ſi hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutum vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere debet; eamque partem proprio ſino, propriaque cera con- ſignare: & in priorè parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eidem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quique hæredem inſtituiſ- ſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

4 ¶ Non ſolum autem hæredibus inſtitutis im- puberibus liberis ira ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis hæres is, quem ipſi volue- rint:

rit: sed etiam exheredatis. Itaque eo casu si quis [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatise, aut donatoribus propinquorum, atque amicum adquisitionem faceret, id omne ad substitutum pertinebit. Quæcumque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de posthumis intelligimus.

5 ¶ Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat, nam pupillare testamentum, pars, & sequela est paterni testamenti: adeo ut si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valeat.

6 ¶ Vel singulis liberis, vel ei, qui eorum novissimus impubes morietur, substitui potest: singulis quidem, si neminem eorum institutum decedere voluerit: novissimo, si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit.

7 ¶ Substituitur autem impuberi, aut nominatim, veluti *Titus hæres esto*: aut generaliter, ut *Quisquis mihi hæres erit*. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo vero, illi, qui & scripti sunt hæredes, & existerunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.

8 ¶ Mæculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest: foemina usque ad duodecim annos, & si hoc tempus excesserit, substitutio evanescit.

9 ¶ Extraneo vero, vel sibi puberi hæredi instituta substituitur nemo potest, ut si hæres existerit, & intra aliquod tempus deceaserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permittitur est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hereditatemque vel totam, vel pro parte restituere: quod ius quale sit suo loco trademus.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTUR.

TITULUS XVII.

Testamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

1 ¶ Rumpitur autem testamentum, cum, in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui juris: aut per prætorum, secundum nostram constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum ejus rumpitur, quasi adgnatione sui hæredis.

Quibus modis Testam. &c.

2 ¶ Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, superius rumpitur, nec interest, existerit aliquis hæres ex eo, an non, hoc enim solum spectatur an aliquo casu existeret potuerit. Ideoque si quis noluerit hæres esse, aut vivo testatorem, aut post mortem ejus, antequam hæreditatem adiret, deceaserit, aut conditione, sub qua hæres institutus est, defecisset: sit in his casibus patrefamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum a posteriore, & posterius aequè nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres existerit.

3 ¶ Sed & si quis priore testamento jure perfectum, posterius aequè jure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredem instituerit; superius tamen testamentum sublatum esse, divi Severus, & Antoninus rescipserunt: cujus constitutionis verba [& hic] inseri iussimus, cum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. *Imperatoris Severus, & Antonini Coccejo Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde jure valere, ac si verum mentio facta non esset: sed & tenevi hæredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus, ut valeat prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

4 ¶ Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

5 ¶ Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: cum aliqui & quæ rumpuntur, irrita fiant, & ea, quæ statim ab initio non jure fiant, irrita sint. Sed & ea, quæ jure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, postquam nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6 ¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt: nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, si modo defunctus & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem, vel etiam

heredatē testator amisit, aut quā in adoptionē se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

7 ¶ Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere: usque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei poenitit, id non perferat, divi Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ, & perfectæ fuerint; nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

8 ¶ Eadem oratione expressit, non admittitur se hereditatem ejus, qui litis causa principalem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admittitur: neque ex illa scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus, & Antoninus sæpissime rescripserunt. Licet enim [inquit] legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITULUS XVIII.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt: inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui querunt, aut inique se exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

1 ¶ Non autem liberis tantum permittitur est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem, & frater, turpibus personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

2 ¶ Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam, vel partem ejus alio

De Inofficioso Testam.

jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Possunt quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

3 ¶ Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a testatoribus testamentum relatum est, quod nostra constitutio ad reverentiam naturæ introduxit. Sin vero quantumcumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioso querela vel sententia, id, quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis repletur: licet non fuerit adjectum boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 ¶ Si tutor nomine Pupilli, cujus tutelam gererebat, ex testamento patris sui legatum accepit, cum nihil erat ipsi tutori relatum a patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamentum agere.

5 ¶ Sed si e contrario pupilli nomine, cui nihil relatum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse [tutor] quod sibi in testamento eodem legatum relatum est, non amittit.

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit, sive jure hereditario, sive jure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio, vel aliis modis, qui [in nostris] constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur, id est pro virili portione quarta.

DE HEREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

Hæres autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

1 ¶ Necessarius hæres est servus hæres institutus. Ideoque sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber, & necessarius hæres sit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituire, ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus hæres bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstat, ut ea, quæ post mortem

patroni sui sibi adquisiverit, ipsi referentur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisiverit, non veniant.

2 ¶ Sui autem & necessarij hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptivæ ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint: Sed ut nepos, neptivæ sui hæredes sit, non sufficit enim, eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo desiderit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris potestate: tunc enim nepos, neptivæ in locum patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. Necessarij vero ideo dicuntur, quia omnino, sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento [ex lege duodecim tabularum] hæredes fiunt. sed his prætor permittit volentibus abstinere hæreditate, ut potius parentis, quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur.

3 ¶ Cæteri, qui testatoris juri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes a nobis instituti, extranei hæredes a nobis videntur. Quia de causa & qui hæres a matre instituitur, eodem numero sunt, quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque hæres a domino instituitur, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

4 ¶ In extraneis hæredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio, sive hæredes ipsi instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt, & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem [facti] tempore, ut consisterit institutio mortis vero testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione hæres institutus sit: nam jus hæredis eo maxime tempore inspicendum est, quo acquiritur hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet hæredi; quia [ut diximus] tria tempora inspicere debent. Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento, vel ipse capere potest, vel

alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.

5 ¶ Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed sine is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis, sive extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit, postea relinquenda hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam hujus ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis, ita & si temere damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen, divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dedisse, cum post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emerisset. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit: divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

6 ¶ Sed nostra benevolentia commune omnibus subiectis Imperio nostro hoc beneficium præstitit, & constitutionem tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit: cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omnia observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini additionis supponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate: dummodo sciat enim, in cujus bonis pro hærede gerit, testatum, intestaturnive obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere; veteres enim hæredes pro dominis appellabantur. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit; ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Enim, qui furdus, vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & ad-

quirere sibi hereditatem, si tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITULUS XX.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per univertitatem res nobis adquiruntur) sed cum omnino de testamentis, & de hæredibus, qui in testamento instituntur, loquimur simul: non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.

1 ¶ Legatum itaque est donatio quædam a defuncto relicta, ab hærede præstanda.

2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, finendi modo, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum assignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed & constitutionibus divorum Principum solemnitas huiusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lubricatione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis sed voluntatibus eorum faventes, disposuit, ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, licet legataris id persequi, non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus constitutionis periculum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est.

3 ¶ Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem stricte concludentem, si fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare: ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repletur ex natura fideicommissorum, & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permixtum de his exponendo studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea fideicommissis tractare, ut, natura utriusque juris cognita, facile possint permissionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non solum autem testatoris, vel hæredis

res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præstare, vel si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, [vel adipisci non potest] nec æstimatio ejus debetur, veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit: nam nullius momenti [tale] legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. Foritan enim si scivisset alienam rem esse, non legasset, & ita divus Pius rescriptit. Et verus est, ipsum, qui agit, idest, legatarium probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere ignorasse alienam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & si rem obligatam creditoribus aliquis legaverit, necesse habet hæres [eam] luere. Et [in] hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita divi Severus, & Antoninus rescripterunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium here, & hoc expresserit, non debet hæres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo testatore, legatarium dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptiõnis, ex testamento actione pretium consequi potest. Si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest: nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeat, interest, utrum rem, an æstimationem ex testamento consequens sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa, si æstimationem agere potest.

7 ¶ Et quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata sit, five conjunctim, five disjunctim, si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat [quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore defecerit, vel alio quoquo modo defecerit] totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, Titio, & Sejo hominena Stricturn do, lego. disjunctim ita, Titio hominena

Stichum do, lego. Sejo hominem Stichum do, lego.
 Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æque disjunctum legatum intelligitur.

9 ¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & usufructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agit: recte cum agere, & fundum petere Julianus ait, quia usufructus in petitione servitutis locum obtinet. sed officio iudicis continetur, ut, deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari.

10 ¶ Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum, quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest, & licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

11 ¶ Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum. Nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

12 ¶ Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus, & Antoninus rescripserunt. Idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, adimisse legatum non videri, & ideo legatarium cum hærede [ejus] agere posse, ut prædia a creditore liquantur. Si vero quis partem rei legata alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

13 ¶ Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est, & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere, neque ab alio, qui hæredis loco fit. Sed & potest a debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

14 ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo, quod debet, legaverit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito, quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum est pure legaverit: utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papius scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit, quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, a qua incipere non potest.

15 ¶ Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum, quia plenus est legatum, quam de dote actio. Sed si, quam non accepit dotem, legaverit: divi Severus, & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata sine factio hæredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine factio hæredis manumissus fuerit, non tenetur hæres. Si vero hæredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit, nec interest, sciverit, an ignoraverit a se legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur hæres, quamvis ignoraverit, a se cum legatum esse.

17 ¶ Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam, fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit: & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfluum, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut adium unum corpus est ex coherentibus lapidibus.

19 ¶ Edibus denique legatis, columnas, & marmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato [dicimus] cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro, vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem [aliquid] servus adquisierit, Julianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatoario cedere, quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate redit: sed si extraneum peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiariibus autum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivas manumiserit, sufficit, si non adimatur.

& ita divi Severus, & Antoninus rescipserunt. Idem rescipserunt peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniam, quam in rationes dominicas impenderit. Idem rescipserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse iustus est. & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut adiones suas hæres legatario præferat, nisi exegerit vivus testator pecuniam, nam hoc casu legatum extinguunt. Sed & tale legatum valet, *Damnus esto hæres meus, domum illius rescire, vel illum ære alieno liberare.*

22 ¶ Si generaliter servus, vel res alia legatur, electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, [idest,] ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarius iusserat, habebat olim in re conditionem: & ideo nisi ipse legatarius vivus optasset, ad hæredem legatum non transmittitur: sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarii optare [servum,] licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentius tractatum habito, & hoc in nostra constitutione additum est five plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: five unus legatarii plures hæredes [sint,] & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne præter legatum [quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant] fortunam esse hujus optionis iudicem, & forte hoc esse dirimendum, ut ad quem fors venerit, illius sententia in optione præcellat.

24 ¶ Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

25 ¶ Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim relinquere concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus rescipserit. Incertæ autem persona videbatur, quam in certa opinione animo suo testator subieciat: veluti si quis ita dicat, *Quicumque filio meo sitam suam in matrimonium dederit, ei hæres meus istam fundum dato.* Illud quoque, quod is relinquatur, qui post testamentum scriptum primi consulens designati essent. æque incertæ personæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat nominatim servos liberari. Sub certa vero demonstratione, idest, ex certis personis incertæ

personæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei hæres meus istam rem dato.* Incertis autem personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, reperti non posse, sacris constitutionibus cautum erat.

26 ¶ Posthumum quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Idem autem alienus posthumus, qui natus inter suos, hæres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

27 ¶ Sed nec hujusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, cum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti mendum, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis, quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

28 ¶ Posthumus autem alienus hæres instituit & ante poterat, & nunc potest, nisi in utero ejus sit, quæ iure nostro uxor esse non potest.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, [agnomine] legatarii testator erraverit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus servatur, & recte. Nomina enim significandorum hominum gratia raperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30 ¶ Huic proxima est illa juris regula, falsa demonstratione legatum non perimi, veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum verna[m] do, lego:* licet enim non verna, sed emptus sit, si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit *Stichum servum, quem a Sejo emi,* sitque ab alio emptus, utile est legatum, si de servo constat.

31 ¶ Longe magis legato falsa causa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, qui me absente negotia mea curavit, Stichum do, lego:* vel ita, *Titio, qui patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego.* Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curaverit, fundum [meum] do, lego.*

32 ¶ An servo hæredis recte legemus, quæritur: & constat per inutiliter legari, nec quicumque pro-

ficere, si vivo testatore de potestate hæredis exierit, quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur (servo) ut requiramus, an, quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.

33 ¶ Ex diverso, hærede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas a legato separata sit: & possit per eum servum alius hæres effici, si prius, quam iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur, quibus casibus utile est legatum, quod si in eadem causa permanerit, & iussu legatarii adierit, evanescit legatum.

34 ¶ Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet, quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt, & obid veluti caput, atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi [quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum] sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius usus favorabilior est.

35 ¶ Post mortem quoque hæredis, aut legatarii simili modo inutiliter legabatur, veluti si quis ita dicat: *cum hæres meus mortuus fuerit, do, lego.* Item, *pridie quam hæres, aut legatarius moreretur.* Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes, ne in hoc causa deterior causa legatum quam fideicommissorum invenitur.

36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea] legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod concendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *hæres meus, si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit, vel ex diverso, si non collocaverit, dato decem aureos Sejo:* aut si ita scripserit, *hæres meus, si servum Stichum alienaverit, vel ex diverso, si non alienaverit, Titio decem aureos dato.* Et

in tantum hæc regula observabatur, ut quamplurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis alia militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur. Quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat, eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adijci posse, Sabinus existimabat, veluti si quis ita dicat, *Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque hæres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius cohereret, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit, & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare a cæteris legatis constitimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias prohibita. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEPTIONE LEGATORUM, & translatione.

TITULUS XXI.

Ademptio legatorum (five eodem testamento adimantur, five codicillis) firma est: sed & five contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quod legaverit, *do, lego:* ita adimatur, *non do, non lego.* five non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis.

¶ Transferrî quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit: *boninemo Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego:* five in eodem testamento, five in codicillis hoc fecerit. quo casu simul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

Superest, ut de lege Falcidia discipiamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe (cum) ea lege ita cautum esset (*uti quisque legasset sui vel, ita jus esto*)

vitum est hanc legandi licentiam conflare: idque ipsum testatorum gratia provifum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia lata sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: idest, ut five unus hæres institutus sit, five plures, apud eum, eovse pars quarta remaneat.

¶ Et cum quaesitum esset, duobus hæredibus institutis (veluti Titio, & Sejo) si Titii pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata, a Sejo vero aut nulla reliqua sint legata, aut quæ partem ejus dimittant in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat: placuit posse retinere. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aëreorum patrimonium in bonis habeat, centum aëreos legarit, nihil legatariis prodest, si antea aditam hæreditatem per servos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariam, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hæreditati, aut centum (aëreis) legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legis detrahatur. Ex diverso, si septuagintaquinque legaverit, & antea aditam hæreditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuagintaquinque (aëreorum substantia) vel etiam minus relinquantur, solida legata debentur. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legataris, ne defuncto testamento nihil consequatur, cum hærede in portione pacisci.

¶ Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur is alienum: item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: hæc denum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur: pro rata scilicet portione e-

jus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aëreos legatos esse, & patrimonii quantitate, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legataris singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitate est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditibus: (& ad senatusconsultum Trebellianum.)

TITULUS XXIII.

Nunc transeamus ad fideicommissa, sed prius est, ut de hæreditibus fideicommissariis videamus.

¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant (hæreditatem.) Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continentur. Postea divus Augustus primus, semel, iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, justis consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, & populare erat, paulatim conversum est in assiduum jurisdictionem: tantisque eorum favor factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.

¶ In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento hæres instituat: ejusque fidei committatur, ut eam hæreditatem alii restituat, alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Quam igitur aliquis scripserit: *Lucius Titius hæres esto: potest adjicere, Rogate, Luci Titii, ut cum primogenito potestis hæreditatem meam adire, cum Cajo Sejo reddas, restituas.* Potest autem quique & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberum est, vel pure, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

3 ¶ Rescripta autem hæreditate, is quidem, qui rescriptum, nihilominus hæres permanet: is vero, qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo, & Annæo Seneca consulibus, senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si hæreditas ex fideicommissi causa rescripta sit, omnes actiones, quæ jure civili hæredi, & in hæredem competere, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommissio rescripta esset hæreditas. Post quod senatusconsultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hæreditatem, quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

5 ¶ Sed quia hæreses scripti, cum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguabantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso, & Puffone consulibus, senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebat. Ille autem, qui ex fideicommissio recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarri loco erat. idest, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ species legati partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius particubatur hæreditatem. unde quæ solebant stipulationes inter hæredem, & partiarium legatarium interponi, eadem interponebantur inter eum, qui ex fideicommissio recepit hæreditatem, & hæredem, idest, ut lucrum, & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset.

6 ¶ Ergo siquidem non plus, quam dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituatur hæreditas, & in utrumque actiones hæreditaria pro rata parte dabantur: in hæredem quidem jure civili, in eum vero, qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto Trebelliano tanquam in hæredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo sua voluntate adierat) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat, ipse universa onera hæreditaria sustinebat. Sed

quar-

quarta quidem retenta, quasi partis, & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. si vero totam hæreditatem restitueret, empta, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem ob id, quod diceret, eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cavebatur Pegasiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem, perindeque ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano senatusconsulto, quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hæreditaria ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, utroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

7 ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet: idcirco omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentis utriusque senatusconsulti placuit, expulso senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissaria hæreditates restituantur, sive habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus: ut tunc, quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solum, quasi ex Trebelliano senatusconsulto, pro rata portione actionibus tam in hæredem, quam in fideicommissarium competentibus. Si vero totam hæreditatem sponte restituerit: omnes hæreditaria actiones fideicommissario, & adversus eum competent. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat, ut quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipse nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno, nec commoda apud hæredem remanente.

8 ¶ Nihil autem interest, utrum aliquis ex hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro

part-

parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partem restituere rogatur: nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

¶ Si quis una aliqua re deducta, five præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutus fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset aliam hæreditatem restituere. Sed illud interest, quod altero casu, idest, cum deducta, five præcepta aliqua re, restituitur hæreditas, in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. altero vero casu, idest, cum quarta parte retenta, rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit, sciuntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanet apud hæredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis continetur: æque in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus, pluribusve deductis, præceptive rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta, præceptave, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere, idem juris est. Quæ (autem) diximus de eo, qui ex æsse institutus est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

¶ Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimum jure, vel honorario pertinere intelligit, ut hæreditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum aliqui legata, nisi ex testamento, non valeant.

¶ Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid restituat.

¶ Et qua prima fideicommissorum canabula a fide hæredum pendunt, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contententes, ex facto, quod

Tribonianus vir excellentissimus ex quaestor sacri palatii suggestit, constitutionem fecimus, per quam disposuimus, Si testator fidei hæresis sui commissi, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testimoniis numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc five pater hæresis, five alius quicumque sit, qui fidem hæresis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentos adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequatam, si fideicommissarius jururandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia juraverit: necesse eum habere, vel jururandum subire, quod nihil tale a testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissum vel universalem, vel specialis solutionem coartari, ne deperat ultima voluntas testatoris fidei hæresis commissæ. Eadem observari censuimus, & si a legatario, vel fideicommissario aliquid similiter restitui sit. Quod si is, a quo restitutum dicitur, (postquam negaverit) consteatur quidem aliquid a se restitutum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

DE SINGULARI REBUS PER FIDEI-COMMISSUM RELICTIS.

TITULUS XXIV.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, (&) pecuniam numeratam. & vel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit.

¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere, sed & hæresis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cuiuslibet alterius. Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solum de eare rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit, fed etiam de alia, five ipsius, five aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento cepit: nam quod amplius est, inutiliter relinquatur. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquatur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare, aut estimationem ejus solvere.

¶ Libertas quoque servo per fideicommissum da-

dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius: nec interest, utrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæres, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi, & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo nihil ex iudicio ejus, qui reliquit libertatem, recipit: non statim extinguatur fideicommissaria libertas, sed differret, quoad possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

¶ Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur, *pero, rogo, volo, mando, fidei tue commisso*, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

Ante Augusti tempora constat codicillorum ius in usu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus, (ex cujus persona etiam fideicommissa esse coeperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum divus Augustus voluntatem ejus impleset, deinceps reliqui ejus auctoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsitum, an posset recipi hoc, nec absconans a juris ratione codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum, & necessarium hoc civibus esse, propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ

tem-

tempora, cum & Labeo codicillos fecisset, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

¶ Non tantum autem testamento factio potest quis codicillos facere; sed (&) intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si specialia postea voluntate confirmantur. Sed divi Severus, & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti; si appareat eum, qui testamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi potest; ne confundatur jus testamentorum, & codicillorum; & ideo ne ex hæreditatio scribi. Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest: namper fideicommissum hæreditas codicillis jure relinquuntur. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adicere, neque substituere directo (quis) potest.

¶ Codicillos autem etiam plures quis facere potest: & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI

sacratissimi Principis

LIBER TERTIUS.

DE HÆREDITATIBUS
quæ ab intestato deferuntur.

TITULUS I.

Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit: aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum, irritumve factum est: aut si ex eo nemo hæres existerit.

1 ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primum ad suos hæredes pertinent.

2 ¶ Sui autem hæredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius, filiaque, nepos, neptisve ex filio, pronepos, proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus, prognataque. Nec interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus communerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem (nuptiis vel) matrimonii non sunt progentiis, curis tamen civitatum dati secundum divinalium constitutionum, quæ super his posita sunt, tenorem, (hæredum) suorum iura nanciscuntur. Necnon eos, quos nostræ amplectæ sunt constitutiones, per quas iustinus, (ut) si quis mulierem in suo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberis sustulerit, postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos, & in potestate patris esse, sed etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasione legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, etsi non progenti fuerint post dotale instrumentum conse-

sum

De hæreditatibus, &c.

91

sum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtrahit. Ita demum tamen nepos, neptisve, pronepos, proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona defuerit in potestate parentis esse: sive morte id acciderit, sive alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus hæres esse non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum (esse) intelligimus. Posthumum quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate (ejus) futuri forent, sui hæredes sunt.

3 ¶ Sui autem hæredes sunt etiam ignorantes, & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim a morte parentis quasi continuatur dominium. & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiritur suis hæredibus hæreditas; nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

4 ¶ Interdum autem, licet in potestate (parentis) mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur, veluti (si) ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris (sui) jus enim possimilini hoc facit.

5 ¶ Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. suum enim hæredem habere non potest, cum fuscus ei succedat, sed potest dici ipso (quidem) iure suum hæredem esse, sed defensere.

6 ¶ Cum filius, filiaque, & ex altero filio nepos, neptisve existunt, pariter ad hæreditatem (avi) vocantur: nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. Equum enim esse videtur, nepotes, neptisque in filii sui locum succedere. Pari ratione, & si nepos, neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes, neptisque, item pronepotes, proneptisque in parentis sui locum succedere: conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo, pluresve nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis nepotes, neptisque existant, ex altero unus forte, aut duo, ex altero tres, aut quatuor: ad unum, aut ad duos dimidia pars pertineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum

7 ¶ Cum autem queritur, an quis suus hæres existere possit, eo tempore querendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit & desitudo testamento. Hac ratione, si filius exheredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit, heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit, nepos avo suo hæres existet; quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos, & hoc certum est.

8 ¶ Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suus hæres efficitur. Placeat si & conceptus, & natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus hæres avo non existet: quia nullo iure cognationis partem sui patris attigit. sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi, neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hac de suis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi jure civili nihil juris habent; (neque enim sui hæreses sunt, qui in potestate parentis esse deserunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur: sed prætor naturali æquitate motus dat eis bonorum possessionem *unde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: sive soli sint, sive cum suis hæredibus concurrant. Itaque, duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus jure civili hæres est, & solus suus hæres: sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo est emancipati ab adoptivo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre, & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinent, æque extraneorum loco sunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberi

rum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant; utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

11 ¶ Minus ergo juris habent adoptivi (filii) quam naturales. namque naturales emancipati beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdat; adoptivi vero emancipati, & jure civili perdunt gradum liberorum, & a prætoris non admittuntur. & recte. naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest. nec quia desunt sui hæreses esse, possunt desinere filii, filiæ, aut nepotes, nepesque esse. adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia jus, nomenque filii, filiaque, quod per adoptionem consequiti sunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione, perdunt.

12 ¶ Eadem hæc observantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est neque hæredibus institutis, neque, ut oportet, exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus (non) admittit: quia desunt (in) numero liberorum (ejus) esse.

13 ¶ Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæreses liberi, neque emancipati obissent, neque agnatus quidem ullus interveniat. Ante enim prætor liberos vocat tam suos hæreses, quam emancipatos, deinde legitimos hæreses, tertio proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitatis (quidem) placuerunt: aliquam autem emendationem a nostra constitutione acceperunt, quam super iis personis composuimus, que a patribus suis naturalibus in adoptionem alii dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant; & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrum

trius patris successione vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definitum, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequata: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successione. Testamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque pratorio, ex hereditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela infirtura: cum nec necessitas patri adoptivo imponatur vel heredem eum instituire, vel exheredem eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi casu, neque quareta ei servatur, neque nulla adio ad ejus persequutionem ei competit. Nostra autem constitutio exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum suscepit. Utroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina jura tali adoptioni servamus; quemadmodum si patrisfamilias sese dederit adoptandum: quæ specialiter, & singularim ex præfata constitutionis tendere possunt colligi.

15 ¶ Item vestitus ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes, vel neptes, qui (quæve) ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successione, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco consummans, post adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi, vel proavi materni, quam in avia, vel proavia five paternæ, five maternæ successione. Divi autem principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis, & proneptis nomen commune sit utrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex foeminis descendunt: ideo eundem gradum, & ordinem successione eis donaverunt, sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris juris suffragiis muniantur, portionem neptum, vel neptum, & deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt: ut minims tertiam acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, five maternus, quando foemina mortua sit, cujus de hereditate agitur: hisque (licet soli sint) adeptibus, adgnatos minime vocabant.

Et

Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes, vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris sui ad successione avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ, vel avia, eos cum jam designata partis tertie deminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes, quartam partem substantia defuncti adgnatis sibi vindicantibus excusandam constitutionis auctoritate, memoratam quidem constitutionem a nostro Codice fegregavimus, neque inferi eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutio promulgata, toti juri ejus derogatum est: & sancimus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successione sibi vindicare: ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere, secundum sui vigorem, & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stipes dividit hereditatem: similiter nos inter filios, & nepotes ex filia distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps personas; ut utraque progenies, matris, vel patris, avia, vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur, ut si forte unus, vel duo ex una parte, ex altera tres, aut quatuor existent, unus, aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORUM successione.

TITULUS II.

¶ Nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæreses prator, vel constitutiones vocant, existat, qui successione quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hereditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi a patre cognati. Itaque (ex) eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt: qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patrui

fra.

fratris filio, & invicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Si etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nascuntur. Non tamen omnibus simili agnatus dat lex hereditatem, sed iis, qui tunc proximior gradu sunt, cum certum esse cœperit, aliquem intestatum decessisse.

2 ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus conficitur veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improperie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris agnatis (suis,) veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem: agnatus inter suos hæredes esse non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter masculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiam si longissimo gradu sint, utro, citroque capitur. Quod ad feminas vero attinet, ita placebat, ut ipse consanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, si forores sint: ulterius non capiant. masculi autem ad earum hæreditates [etiam si longissimo gradu sint] admittantur. Quia de causa fratris tui, aut patris tui filia, vel amicae tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui, ut plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat, in universam eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad proximorum possessionem admittit ea parte, qua proximorum nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legis amicam amplexa, simili modo omnes agnatos, sive masculos, sive feminas, cujuscumque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducibat, & penitus eas a successione agnatorum repellibat, omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes, sive, quod deerat, implentes, humano proposito, alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea

pro-

proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ unde cognari appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) causæ meredi invenimus. Quare etenim uno, eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tant in masculis, quam in feminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium agnatorum, ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli forori, ad agnatorum successionem patebat aditus? Ideo (nos) in plenum omnia reducetes, & ad jus duodecim tabularum eandem dispositionem exequantes, nostrâ constitutione sancimus, omnes legitimas personas, idest, per virilem sexum descendentes [sive masculini generis, sive fœminini sint] simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari, secundum sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent.

¶ Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius, & filia [secundum quod jam definitivum] ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguinæ, vel fororis uterinæ filius, & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculæ sui perveniant: & mortuo eo, qui patris quidem est, sui fratris filius, avunculus autem fororis suæ sobolii, simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes legitimæ jure veniant, scilicet ubi frater, & foror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successorem admittentibus, cæteris gradus remanent penitus semoti, videlicet hæreditate non in stripes, sed in capita dividenda.

¶ Si plures sint gradus agnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si [verbi gratia] sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater prior habebitur. Et quamvis singulari numero usa lex [duodecim tabularum] proximum vocet, tamen dubium non est, quin, si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprio proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin, licet unus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

E

6 ¶ Pro-

6 ¶ Proximus autem, si quidem nullo testamento facti quicumq; decesserit, per hoc tempus requiritur, non quo mortuus est is, cujus de hereditate queritur. Quod si facti testamento quicumq; decesserit, per hoc tempus requiritur, quo certum esse coeperit, nullum ex testamento heredem extitutum. tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis saepe accidit, ut, proximior mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

7 ¶ Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: idest, ut quamvis proximus, qui secundum ea, quae diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut, antequam adeat, decesserit: nihilominus legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum praetores imperio jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo jure deesse cupientes, nostra constitutione, quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus, (fancimus) successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis a praetore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem intelarum, & primo grada deficiente, sequens succedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

8 ¶ Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat, quod ex nostra constitutione omnino inducitur, ut emancipationis liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumississet.

DE SENATUSCONSULTO Tertylliano.

TITULUS III.

LEX duodecim tabularum ita stricto jure utebatur, & praeponebat masculorum progeniem: & eos, qui per foemini sexus necessitatem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem, & filium, filiamve ultro, citroque hereditatis capiendae jus daret: nisi quod praetores ex pro-

proximitate Cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione unde cognati adcommodata, vocabant.

1 ¶ Sed haec juris angustiae postea emendatae sunt. Et primum quidem divus Claudius matri, ad solatium liberorum amiforum, legitimam eorum detulit hereditatem.

2 ¶ Postea autem senatusconsulto Tertylliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam aviae, defenda cautum est; ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum, filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno juri subiecta est, iussu ejus adeat (hereditatem) cujus juri subiecta est.

3 ¶ Praerantur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiae suae mortuae filius, vel filia praeripitur ex constitutionibus matri defunctae, idest, aviae suae. Pater vero utriusque, non etiam avus, & proavus matri anteposunt, scilicet cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii, quam filiae excludat matrem; soror autem consanguinea pariter cum matre admittatur. Sed si fuerint frater, & soror consanguinei, & mater liberis onerata, frater quidem matrem excludat, communis autem erit hereditas ex aequis partibus fratris, & fororibus.

4 ¶ Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus, respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & saepe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum: si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim liberum peccavit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus, (sive ingenuis, sive libertinis) etiam non ter enixa fuerint, vel quater, sed eum tantum, vel eam, qui, quaeve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

5 ¶ Sed cum antea constitutiones jura legitimae successionis persequantur, partim matrem adjuvant, partim eam praegravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant per-

personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta, & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris, & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: ut quemadmodum eam totii alii ordini legitimo præponimus, ita omnes fratres, & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hæreditates simul vocemus: ita tamen, ut si quidem solæ sorores adgnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ superint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superint, & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum fororibus, siue legitimis, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis, vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hæreditas.

¶ Sed quemadmodum nos matribus præposuimus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scilicet, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excusati, intra annum petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

¶ Licet autem vulgo quæsitus sit filius, filiaque, potest (tamen) ad bona ejus mater ex Terrylliano senatusconsulto admitti.

DE SENATUSCONSULTO

Orphitiano.

TITULUS IV.

PER contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orphitiano, quod Orphitio, & Ruffo consulis effectum est, divi Marci temporibus, & data est tam filio, quam filia legitima hæreditas, etiam si alieno juri subiecti sint, & præferuntur consanguineis, & adgnatis defunctæ matris.

¶ Sed cum ex hoc senatusconsulto nepotes (& nepes) ad viam successionem legitimo jure non vocarentur, postea hoc constitutionibus principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum, si liarumque & nepotes, & nepes vocentur.

¶ Sciendum autem est hujusmodi successiones, quæ ex Terrylliano, & Orphitiano senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimunt, propter illam regulam, qua novæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illa

De success. cognat.

101

sola, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur. ¶ Novissime sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo quæsitus sunt, & ad matris hæreditatem ex hoc senatusconsulto admitti.

¶ Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant, reliquis, qui adierint, adcrevit illorum portio; & licet ante defecerint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

TITULUS V.

POST suos hæredes, eosque, quos inter suos hæredes prætor, & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta senatus consulta, quam nostra erexit constitutio) proximis cognatos prætor vocat.

¶ Quæ parte naturalis cognatio spectatur, nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed a prætore tertio ordine vocantur, exceptis solis tantummodo fratre, & sorore emancipatis: non enim liberi eorum, quos lex Anaitasiana cum fratribus integri juris constituit vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, siue fororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sint, tamen antepont eos, & proculdubio cognatis.

¶ Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat.

¶ Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

¶ Vulgo quæsitos, nullos habere adgnatos manifestum est, cum adgnatio a patre fit, cognatio a matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse, quia consanguinitatis jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, licet & matri cogniti sunt. Itaque omnibus istis [ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

¶ Hoc loco & illud necessario admonendi su-

mus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, et si decimo gradu fit, sive de lege duodecim tabularum quæramus, sive de edicto, quo prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine si solis prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo a sobrino, sobrinaque nati, natæve.

DE GRADIBUS COGNATIONUM.

TITULUS VI.

Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transverso fratrum, fororumve, & eorum, qui, quæve ex his generantur, & convenienter patrii, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem, & inferior cognatio a primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, a secundo.

1 ¶ Primo gradu est supra pater, mater, infra filius, filia.

2 ¶ Secundo [gradu] supra avus, avia : infra nepos, neptis : ex transverso frater, foror.

3 ¶ Tertio [gradu] supra proavus, proavia : infra pronepos, proneptis : ex transverso fratris, fororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur, & uterque promiscue δεῖσος appellatur. amita est patris foror, [quæ Græce πατράδελφη appellatur.] Matertera vero matris foror, [quæ Græce μητράδελφη dicitur,] & utraque promiscue δεῖσος appellatur.

4 ¶ Quarto gradu supra abavus, abavia : infra abnepos, abneptis, ex transverso fratris, fororisque nepos, neptive : & convenienter patruus magnus, amita magna, idest, avi frater, & foror : item avunculus magnus, & matertera magna, idest, aviæ frater, & foror : consobrinius, consobrigna, idest, qui, quæve ex fororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus fororibus proge-

nerantur, quasi consobrinos : eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patruelæ vocari. Si autem ex duobus fratribus filia nascuntur, forores patruelæ appellari. At eos, qui ex fratre, & forore progenerantur, amitinos proprie dici (putant.) Amitæ tuæ filii consobrini te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quinto (gradu) supra atavus, atavia : infra adnepos, adneptis : ex transverso fratris, fororisque pronepos, proneptis : & convenienter propatruus, proamita, idest, proavi frater, & foror, (&) proavunculus, & promatertera, idest, proavia frater, & foror. Item fratris patruelis, vel fororis patruelis, consobrini, & consobrigna, amitini, & amitina filius, filia : propius sobrino, propius sobrina : hi sunt patrum magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ, filius, filia.

6 ¶ Sexto gradu supra tritavus, tritavia : infra trinepos, trineptis : ex transverso fratris, fororisque abnepos, abneptis : & convenienter obpatruus, obamita, idest, abavi frater, & foror : abavunculus, abmatertera, idest, abavivæ frater, & foror. [item propatruvi, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia, item propius sobrino, sobrina, idest, filius, filia :] item sobrini, sobrina, idest, qui, quæve ex fratribus, vel fororibus patruelibus, vel consobriniis, vel amitinis progenerantur.

7 ¶ Hæcenus offendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ultiores quoque gradus numerare debeamus : quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longe facillius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 ¶ Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum insigatur : ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsentem libro inscribi, quatenus possunt & auribus, & oculorum inspectione adolescentēs perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATONE.

TITULUS VII.

Illud certum est, ad serviles cognationes illam partem editi, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obsecrum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerere concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio liberum, vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere, vel contra serva mulier ex libero, vel servo habuerit liberos cuiuscumque sexus, & ad libertatem his pervenientibus, si, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad successionem patris, vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sospito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuum vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: sive soli inveniuntur, qui in servitute nati & postea manumissi sunt, sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt, sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

¶ Repetitis itaque omnibus, quae jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorum esse. Cum enim prima causa sit suorum haereditum, & eorum, quos inter suos haeredes enumeravimus: apparet pronepotem, vel abnepotem desinendi potiorum esse, quam fratrem, aut patrem, matremque desinendi: cum aliqui pater quidem, & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradus sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel ex emancipato, aut ex foemine sexu propagatus est. Amotis quoque suis haeredibus, & quos inter suos haeredes vocari diximus, agnatus, qui integrum jus habet agnationis, etiam si longissimo

gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patris nepos, vel pronepos avunculo, vel matertera praefertur. Toties igitur dicimus, aut potiorum haberi eum, qui proximiorum gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum haereditum, quique inter suos haereditum sunt, neque agnationis (jure) aliquis praeferi debeat, secundum ea, quae tradidimus: exceptis fratre, & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum vocantur, qui etsi capite deminuti sunt, tamen praefertuntur ceteris anterioris gradus agnatis.

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM.

TITULUS VIII.

Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum in ipso testamento praeterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad haereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, haereditate suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum haereditum reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum haereditum reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

¶ Quia de causa postea praetoris edito haec juris iniquitas emendata est: sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidia bonorum possessio. Sive intestatus moriebatur, suo haereditate relicto filio adoptivo, dabatur aequo patrono, contra hunc suum haereditum, partis dimidia bonorum possessio: Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum, quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti haereditas erant, aut praeteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edito (praetorio) petierant. nam exhaereditati nullo modo repellabant patronum.

¶ Postea (vero) lege Papia adaudivit iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis ejus, qui te-

seruim centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat, siue testamento factio, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum (quidem) filium, filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio, filiaue intestatus decessisset, cum (vero) duos, duaive heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, replebatur patronus.

3 ¶ Sed nostra constitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus ita hujusmodi causam definit: ut si quidem libertus, vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (si cum legis Papia summam interpretati sumus, ut pro mille sceleris unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione; si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si hæredes, vel bonorum possessores liberos habeant, siue unum, siue plures, cuiuscunque sexus, vel gradus, ad eos successiones parentum deduximus, patronus omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos, patronaque vocavimus: si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater, siue avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta, tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur, vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, ut nec liberis liberti, libertave ex ea parte legata, vel fiduciommis præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet, multis aliis casibus a nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perpeximus, ut tam patroni, patronaque, quam liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt, usque ad quintum gradum ad successionem libertorum, libertarumve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est: & si ejusdem patroni,

vel

vel patronæ, vel duorum, duarumque, pluriumve liberi sint, qui proximior est, ad liberti, vel libertæ vocetur successioem, & in capita, non in stirpes dividatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis, & libertinitatis in successioibus fecimus.

4 ¶ Sed hæc de his libertinis hodie dicenda sunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti, simul & Dedititii, & Latinis subblatis, cum Latinorum legitima successiones nullas penitus erant: quia licet ut liberi vitam suam peregebant, atamen ipso ultimo spiritu simul animam, atque libertatem amittebant; & quasi servorum bona eorum jure quodammodo possessi ex lege Junia (Norbana) manusifores detinebant. Postea vero senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manusiforis non nominatim exheredati facti, etiam hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit Divi Trajani edictum, quod eundem hominem, si invito, vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebatur quidem vivum civem Romanum, Latinam vero morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Juniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adhesionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

TITULUS IX.

IN summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse senatum, ut quavis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen liceret parenti unex liberis assignare libertum, ut post mortem ejus solus is patronus habeatur, cui assignatus est: & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla assignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: sed ita demum primum jus recipiant, si is, cui assignatus est, decesserit, nullis liberis relictiis.

1 ¶ Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotiv, sed etiam filia, nepotiv adignare permittitur.

2 ¶ Datur autem hac assignandi facultas ei, qui duos, plureve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, assignare libertum, libertamve liceat. Unde querebatur, si cum, cui assignavit, postea emancipaverit, num evanescat assignatio? Sed placuit evanescere, quod & Juliano, & aliis plerisque visum est.

3 ¶ Nec intereit, (an) testamento quis assignet, an sine testamento, sed etiam quibuscumque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rifo, & Asterio Scapula consulibus.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

TITULUS X.

U S bonorum possessionis introductum est a pratore emendandi veteris juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus jus eo modo prator emendavit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus haeres fuerit institutus: quamvis hereditatem jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat, honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a pratore adjuvabatur: sed & is a nostra constitutione hodie recte haeres instituitur, quasi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia (prator) pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto haeredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos haeredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas jure civili.

2 ¶ Quos autem solus vocat prator ad hereditatem, haeredes quidem ipso jure non sunt, nam prator haeredem facere non potest: per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem haeredes sunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales: sed cum eis prator dat bonorum possessionem, loco haeredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus prator fecit in bonorum possessio-

nibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum jus percipientiarum hereditatum, prator ex bono, & aequo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hae. Prima, quae prateritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure scriptis haeredibus prator pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*. Et cum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis haeredibus, & iis, qui ex edicto pratoris inter suos haeredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quae vocatur *unde liberi*. Secundo, legitimis haeredibus. Tertio decem personis, quas extraneo manumissori praeferbat. Sunt autem decem personae hae: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, fororve, consanguineo, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *Tantum ex familia*. Sexto, patrono, patronaque, liberisque eorum, & parentibus. Septimo, viro, & uxori. Octavo, cognatis manumissoris.

4 ¶ Sed eas quidem praetoria introducitur jurisdictione: a nobis tamen nihil incuriosum praetermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, *contra tabulas* quidem, & *secundum tabulas* bonorum possessiones admittimus, utpote necessarias constitutas: nec non ab intestato *unde liberi*, & *unde legitimi*, bonorum possessiones. Quae autem in pratoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, *unde decem personae*, eam ipso proposito, & compendioso sermone supervacuum ostendimus. Cum enim praefata bonorum possessio decem personas praeponebat extraneo manumissori, nostra constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus, contracta fiducia, manumissionem facere dedit: ut ipsa manumissio eorum hoc in se habeat privilegium, & supervacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur praedicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus sextam antea bonorum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam prator proximis cognatis pollicetur. Cuius antea fuerat septimo loco bonorum possessio *tantum ex familia*, & octavo *unde patroni*, *patronaque*, & *parentes eorum*: utramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cuius enim ad similitudinem successione ingenuorum, li-

bertinorum successiones posterimus, quas usque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut sit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: sufficit eistam *contra tabulas* bonorum possessio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam vero bonorum possessionem quæ *unde vir*, & *uxor*, appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, idest, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat *unde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas merito sublata, ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permanerant, suo vigore pollentes: Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Novissime enim promittitur editio iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensus est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili jure connumeravit: sed quasi ultimum, & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, scilicet iis, qui ex legibus, senatusconsultis, constitutionibusve principum, ex novo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. Cuius igitur plures species successuum prætor: introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specie successiois sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos conveniret, & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulenter: ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præsumvit. Liberis itaque, & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris (autem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

¶ Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus personis accrescit, vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edito pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præsumit excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edito admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

¶ Sed bene anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostendat, plenum habeat earum beneficium.

DE ADQUISITIONE per adrogationem.

TITULUS XI.

¶ St & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edito, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducitur.

¶ Ecce enim, cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus corporales, & incorporales, quæque et debita sunt, adrogatori antea quidem pleno jure acquirebantur, exceptis iis, quæ per capitis deminutionem perent, quales sunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Usus etenim, & usufructus, licet his antea consummabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio.

¶ Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo usufructus, tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filios familiarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertransit, nisi supersint alia personæ, quæ ex constitutione nostra partem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

¶ Sed ex diverso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure adrogator non tenetur, sed nomine filii convenitur; & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo eadiponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS CAUSA bona addicuntur.

TITULUS XII.

¶ Accessit novus casus successiois ex constitutione divi Marci. Nam si ii, qui libertatem accipe-

perunt a domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa, audiuntur.

¶ Et ita divi Marci scripto ad Pomponium Rufum continetur. Verba scripti ita se habent: si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successere ab intestato existente, in ea causa bona (eius) esse coeperunt, ut venire debeant: is, cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii sui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem fideicommissi relictae sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee creditoribus caveris de solido, quod cuique debetur, solvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ii autem, quos haeres manumittere rogatus est, a te libertatem consequentur: ita autem, ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberi fiant. Nam huic etiam voluntati tuae, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius descriptionis nostrae emolumentum alia ratione irritum fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit, & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant commodum pecuniario preferendam esse libertatis causam, & ita bona cogenda, ut libertas iis salva sit, qui eam adipisci poterunt, ac si hereditas ex testamento adita esset.

¶ Hoc scripto subventum est & libertatibus, & definitis, ne bona eorum a creditoribus possideantur, & veneant. Certe si fuerint hac de causa bona addita, cessat bonorum venditio. existit enim definiti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet.

¶ In primis hoc scriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datae sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas: (an) favor constitutionis debet locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dedit libertatem, competere eam nemini dubium est.

¶ Tunc (enim) constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quando incertum erit; utrum existat, an non, cessabit constitutio. Si vero certum esse coeperit, neminem existere, tunc erit constitutioni locus.

¶ Si is, qui in integram fessitui potest, abdi-

nuerit hereditate, an quamvis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum additio fieri? Quid ergo si post additionem libertatum conservandarum causa factam in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum, revocari libertates, quia semel competierunt.

¶ Hac constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullae sunt datae, cessat (hac) constitutio. Quid ergo si vivis dederit libertates, vel mortis causa; & ne de hoc quaeratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, et si deficiant verba constitutionis.

¶ Sed cum multas divisiones ejusmodi constitutioni desse profeximus, lata est a nobis plenissima constitutio, in qua multae species collatae sunt, quibus vis huiusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsis lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SUCCESSIONIBUS SUBLATIS, QUÆ
fiunt per bonorum venditiones, &
ex senatusconsulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERANT ante praedictam successionem olim & aliae per universitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, quae de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in usu fuerant. Sed cum extraordinariis judiciis posteritas usa est; ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona possidere, & prout utile eis visum est, ea disponente, quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit.

¶ Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio: cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam, quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & a nostra civitate delcri, & non inseri nostris digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

Nunc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvenda ſecundum noſtræ civitatis jura.

¶ Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera diducitur: namque aut civiles ſunt, aut prætorias. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ ſunt. Prætorias ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

¶ Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleſicio, aut quaſi ex maleſicio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſcipiamus. Harum aque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu: de quibus ſingulis diſcipiamus.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR
obligatio.

TITULUS XV.

Re contrahitur obligatio, (veluti) mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro, quas res aut numeratas, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium ſiant. Et quoniam nobis non eadem res, ſed alia ejuſdem naturæ, & qualitatibus redduntur: inde etiam mutuum appellatum eſt, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio.

¶ Iſtæ quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici poteſt, ſi apparet eum dare oportere, ac ſi mutuum accepſſet. Unde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenetur indebiti condictione, non magis, quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum iſ, qui ſolvendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere, quam contrahere.

¶ Item iſ, cui res aliqua utenda datur, id eſt,

De verbor. oblig.

III

commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed iſ ab eo, qui mutuum accepit, longe diſtat. namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et iſ quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hoſtiumve incurſu, nihilominus obligatus remanet. At iſ, qui utendum accepit, ſane quidem exactam diligentiam cuſtodienda rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantum ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter majorem vim, majoreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa iſ caſus intervenit: alioqui ſic, quod tibi commodatum eſt domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium, prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſtituta, [res] tibi utenda data eſt: alioqui, mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

¶ Præterea & iſ, apud quem res aliqua depositur, re obligatur, teneturque actione depositi: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed iſ ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. Culpa autem nomine, id eſt, deſidia, ac negligentia, non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit: quia qui negligentiam amico rem cuſtodendam tradit, [non ei] ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

¶ Creditor quoque: qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriuſque gratia datur, & creditoris, quo magis pecunia ei credatur, & debitoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodendam exactam diligentiam adhibeat: quam ſi præſtiterit, & aliquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XVI.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari, fieri ve nobis ſit.

stipulamur: ex qua duo proficiunt actiones, tam conditio certi, si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu, si incerta sit. quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a stipite descendens.

¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? Spondeo. Promittis? promitto. (Fide promittis? fide promitto.) Fidenobis? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus lingue habeat: nec necesse est eadem lingua utrumque uti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solemnia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quæ, solemnitate verborum sublata, sensum, & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscumque tandem verbis expressum est.

¶ Omnis stipulatio, aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare spondes?* idque confessim peti potest. In diem, cum adjecto die, quo pecunia solvatur; stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare spondes?* Id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur; sed peti prius, quam dies venerit, non potest: at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse prius, quam is præterierit.

¶ At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare spondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo passim exceptione submovebitur.

¶ Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquo casum differat obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit committitur stipulatio: veluti, *Si Titius Consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* si quis ita stipuletur, *si in Capitolium non ascendero, dare spondes?* perinde erit, ac si stipulatio esset, cum moretetur, sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamque ipsam spem in heredem transmittimus, si prius, quam conditio exstet, mors nobis contingat.

¶ Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti,

ti, Carthagini dare spondes? Quæ stipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, *hæc Carthagini dare spondes?* inuilibis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio.

¶ Conditiones, quæ ad præsens, vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmam obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Consul fuit, vel si Mævius vivit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habeat, statim valet. Quæ enim per rerum natum sunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.

¶ Non solum res ita stipulatum deduci possunt, sed etiam facta, ut si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in hujusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subijcere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quod ejus interfit. Itaque si quis, ut fiat aliquid, stipuletur: ita adjecti pœna debet. *Si ita factum non erit, tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?* sed si quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis, clausula hujusmodi erit adjuvanda: *Si adverius ea factum erit, sive quid ita factum non fuerit: tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI, & promittendi.

TITULUS XVII.

ET stipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor, respondeat, *Spondeo?* ut puta cum duobus separatim stipulantibus, ita promissor respondeat, *Utrique vestrum dare spondeo.* Nam si prius Titio sponderit, deinde alii interroganti spondeat, alia, atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo, pluresve rei promittendi ita sunt: *Mavi, decem aureos dare spondes?* &, *Sei, eosdem decem aureos dare spondes?* (si) respondeant singuli separatim, *Spondeo.*

¶ Ex hujusmodi obligationibus, & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendi, vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest; nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

DE STIPULATIONE servorum.

TITULUS XVIII.

Servus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hæreditas in perique personæ defuncti vicem sustinet. Ideoque quod servus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquirit hæreditati: ac per hoc etiam hæredi postea factæ adquiritur.

1 ¶ Sive autem domino, sive sibi, sive servo suo, sive impersonaliter servus stipulatur, domino acquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere possunt.

2 ¶ Sed cum factum in stipulatione continebitur: omni modo persona stipulantis continetur: veluti si servus stipuletur, ut sibi ire, agere liceat; ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 ¶ Servus communis stipulando unicuique dominorum pro portione domini acquirit: nisi iussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est: tunc enim soli ei acquiritur. Quod servus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiritur non potest, solidum alteri acquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, unius domini sit.

DE DIVISIONE Stipulationum.

TITULUS XIX.

Stipulationum alia (sunt) judiciales, alia prætoriae, alia conventionales, alia communes, tam prætoriae, quam judiciales.

1 ¶ Judiciales sunt duntaxat, quæ a mero iudicis officio proficiuntur: veluti de dolo cauti, (vel de persequendo servo, qui in fuga est, restituendo pretio.)

2 ¶ Prætoriae (sunt) quæ a mero prætoris officio proficiuntur, veluti damni infecti, (vel legatorum.) Prætorias autem stipulationes sic exauguri oportet, ut in his etiam contineantur adilitiæ;

nam

nam & hæc a jurisdictione [prætoris] veniunt.

3 ¶ Conventionales sunt, quæ ex conventionibus utriusque partis concipiuntur [hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris, sed ex conventionione contrahentium;] quarum totidem genera sunt, quot [pene dixerim] rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes sunt, veluti rem salvam fore pupillo: [nam & Prætor jubet rem salvam fore pupillo caveri; & interdum iudex, si aliter hæc res expediti non potest,] vel de rato stipulatio.

DE INUTILIBUS Stipulationibus.

TITULUS XX.

Omnia res, quæ dominio nostro subijcitur, in stipulationem deduci potest, sive mobilis sit, sive soli.

1 ¶ At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere credebat, aut hippocentaurum, qui esse non possit: inutilis erit stipulatio.

2 ¶ Idem juris est, si rem sacram, aut religiosam, quam humani juris esse credebat, vel rem publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cuius commercium non habuerit, vel rem suam dari quis stipulatur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res [sua] stipulatoris esse definire potest: sed propterea inutilis est. Item contra, licet initio utiliter res in stipulationem deducta sit, si (tamen) postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenierit, extinguatur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valet, *Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes?* & similia: quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

4 ¶ Si quis aliam daturum, facturumve quid promiserit, non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, spondeverit, obligatur.

4 ¶ Si quis alii, quam ei, cuius juri subiectus sit, stipuletur, nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis

ita

Ita stipuletur: *Mibi, aut Sejo dare Spondes?* ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, solvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat, sed ille adversus Sejum habeat mandati actionem. Quod si quis sibi, & alii, cuius juri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est, valet quidem stipulatio: sed utrum totum debeat (stipulatori,) quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri. Et (vero,) qui juri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox tua tanquam filii sit, sicut & filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt.

5 ¶ Præterea inutilis est stipulatio, si (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti si quis decem aureos a te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas: vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti tu respondeas, *Præsenti die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas, *Promitto*: breviter videris in eandem respondere, vel conditionem spondidisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

6 ¶ Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subiectus est, vel si is a te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii: filii vero familiarium aliis obligari possunt.

7 ¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est, quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed de eo, qui omnino non audit.

8 ¶ Furiosus nullam negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.

9 ¶ Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur, nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum, nam infans, & qui infantia proximus est, non multum a furioso distat: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantia, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: ut idem juris habeant, quod

quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 ¶ Si impossibilis conditio obligationibus adjecta, nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur, *Si digito cœlum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.

12 ¶ Item verborum obligatio inter absentes concepta inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosus hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentibus fuisse, vel se, vel adversarios suos, contententibus; ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scriptimus: per quam dispositimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conscribatur instrumentum, sese, vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

13 ¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, & quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat, quia patris, vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, *pridie, quam moriar, vel pridie, quam morieris, dare spondes?* inutilis erat stipulatio. Sed cum (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit nobis, etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem: ut sive post mortem, sive pridie, quam moriatur stipulator, sive promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat.

14 ¶ Item si quis ita stipulatus erat: *Si novis eras ex Asia veneris, hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed cum Leo in clytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

15 ¶ Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *cum moriar, dare spondes?* vel *cum*

122 Infit. Lib. iij. Tit. xx.
morios? & apud veteres utilis erit; & nunc va-
let.

16 ¶ Item post mortem alterius recte stipulamur.

17 ¶ Si scriptum in instrumento fuerit, promississe aliquem, perinde habetur, atque si interrogatio precedente responsum sit.

18 ¶ Quoties plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissa simpliciter respondeat, dare spondeo; propter omnes tenetur. Si vero unam ex his, vel quaedam daturus se spondeberit, obligatio in his, quibus spondeberit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus, una, vel quaedam videntur esse perfectae: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

19 ¶ Alteri stipulari, ut supra dictum est, nemo potest. Inventa enim sunt huiusmodi stipulationes, vel] obligationes ad hoc, ut unusquisque adquirat sibi quod sua interest: ceterum si alii daret, nihil interest stipularis. Plene si quis velit hoc facere, poenam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur poena stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Poenam enim cum stipulari quis, non illud inspicitur, quod interest eius; sed quae sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis [ita] stipuletur, Titio dari, nihil agit; sed si adjecerit poenam, Nisi dederis, tot atque dare spondeo; tunc committitur stipulatio.

20 ¶ Sed [&] si quis stipuletur alii, cum eius interest, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessante administratione contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore, quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est [cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit] tenet obligatio. Ergo etsi quis procuratori suo dari stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si creditoris [qui stipulatus sit:] quod sua interest, ne forte vel poena committatur, vel praedia distrahantur, quae pigori data erant, valet stipulatio.

21 ¶ Versa vice, qui alium facturum promittit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi poenam ipse promittit.

22 ¶ Item nemo rem suam futuram, in eum causam, quo sua sit, utiliter stipulatur.

23 ¶ Si de alia re stipulator fenderit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum a te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo fenderit, quem Stichum vocari crederis.

24 ¶

De Fidejussoribus.

123

24 ¶ Quod turpi ex causa promissum est: veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat: non valet.

25 ¶ Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione haeres ejus agere potest. Item est & ex promissoris parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni, vel mensis praeteritis, non recte petet.

27 ¶ Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: nisi tantum spatium praeterierit, quo traditio fieri possit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRO eo, qui promittit, solent alii obligari, quae fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, sive re, sive verbis, sive liferis, sive consensu contractae fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis, an naturalis sit obligatio, cui adicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem a servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam haerodem relinquit obligatum.

3 ¶ Fidejussor & praecedere obligationem, & sequi potest.

4 ¶ Si plures sint fidejussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur.

Itaque liberum est creditori, a quo velit, solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatae tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit, hoc ceteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit, hujus solius detrimentum est, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi impune debet, cum poterit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

5 ¶ Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione potest esse, quam in princi-

F 2

pa-

124 Infit. Lib. III. Tit. XXII.
pali re. At ex diverfo, ut minus debeant, obliga-
ri poffunt. Itaque fi reus decem atreos promiferit,
fidejuffor in quinque recte obligatur: contra vero
obligari non poteft: Item fi ille pure promiferit,
fidejuffor fub conditione promittere poteft: contra
vero non poteft. Non folum autem in quantitate,
fed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur.
Plus eft enim ftatim aliquid dare: minus eft poft
tempus dare.

6 ¶ Si quid autem fidejuffor pro re folverit, e-
jus recuperandi caufa habet cum eo mandati judi-
cium.

7 ¶ Græce etiam fidejuffor ita accipitur, ἢ ἐ-
μῆ πίστει κελύω ἐγώ; i. mea fide jubeo ego,
(fed & fi dixerit) Ἐλεω, five βίλομαι, i. vo-
lo, fed & φημί; i. affirmo, pro eo erit, & fic
dixerit λέγω, i. dico.

8 ¶ In ftipulationibus fidejufforum sciendam eft
hoc generaliter accipi, ut quodcumque fcriptum fit
quali adum, videatur etiam adum. Ideoque con-
ftat, fi quis fcripferit fe fidejuffiffe, videri omnia
folemniter adta.

DE L I T E R A R U M obligationibus.

TITULUS XXII.

Olim fcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus
fieri dicebatur, quæ nomina hodie non funt
in ufu. Plane fi quis debere fe fcripferit, quod fibi
numeratum non eft: de pecunia minime numerata
poft multum temporis exceptionem opponere non
poteft. hoc enim fapiffime conftitutum eft: fic fit,
ut & hodie, dum quari non poteft, fcriptura obli-
getur, & ex ea nafcatur conditio, ceffante fcilicet
verborum obligatione. Multum autem tempus
in hac exceptione, antea quidem ex principalibus
conftitutionibus ufque ad quinquennium procedebat,
fed ne creditores diutius poffint fuis pecuniis folu-
tan defraudari: per conftitutionem noftram tempus
coarctatum eft, ut ultra biennii metas hujusmodi
exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS ex confenfu.

TITULUS XXIII.

Confenfu fiunt obligationes in emptionibus, ven-
ditionibus, locationibus, conductionibus, focie-
tationibus, mandatis. Ideo autem iftis modis obliga-
tio dicitur confenfu contrahi, quæ neque fcriptura,
neque præfentia omnimodo opus eft: at nec dari
quicquam necesse eft, ut fubftantiam capiat obliga-
tio: fed fufficit, eos, qui negotia gerunt, confen-
tire, unde inter abfentes quoque talia negotia con-
trahuntur, veluti per epiftoiam, vel per nuntium.
Item in his contractibus alter alteri obligatur in
id, quod alterum alteri ex bono, & æquo præflare
oportet (cum aliqui in verborum obligationibus
alius ftipuletur, aliud promittat.)

DE EMPTIONE & venditione.

TITULUS XXIV.

Emptio, & venditio contrahitur, fimulatque de
pretio convenerit: quamvis nondum pretium
numeratum fit, ac ne arrha quidem data fue-
rit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumen-
tum eft emptionis, & venditionis contractæ. Sed
hoc quidem de emptionibus, & venditionibus, quæ
fine fcriptura conftitunt, obtinere oportet: nam ni-
hil a nobis in hujusmodi emptionibus, & venditi-
onibus innovatum eft: in iis autem, quæ fcriptura
conftituntur, non alter perfectam esse venditionem,
& emptionem conftitimus, nifi & instrumenta em-
ptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contra-
hentium, vel ab alio quidem fcripta, a contrahen-
tibus autem fubfcripta: & fi per tabellionem funt,
nifi & completiones acceperint, & fuerint partibus
abſolutæ. Donec enim aliquid deest ex his, & pec-
nitiæ locus eft: & poteft emptor, vel venditor
fine pœna recedere ab emptione, & venditione.
Ita tamen impune (eis recedere) concedimus, nifi
jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc e-
nim ſubſequuto, five in ſcriptis, five ſine ſcriptis
venditio celebrata eft: is, qui recusat adimplere
contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod da-
dit, ſi vero venditor, duplum reſtituere compelli-
tur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. Pretium
autem

728 Infit. Lib. III. Tit. XXIV.
autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest.

¶ Sed et certum esse pretium debet, alioqui si inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empti, inter veteres satis, abundeque hoc dubitatur, consistere venditio, non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quoties sic composita sit venditio, *Quanti ille aestimaverit*, sub hac conditione flaret contractus: ut si quidem ille, qui nominatus est, pretium definerit: (tunc) omnimodo iecundum ejus aestimationem & pretium persolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex emptio actione, venditore ex venditio agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto, quod jus, cum in venditionibus nobis placuerit, non est absurdum, in locutionibus, & [in] conducionibus trahere.

¶ Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus, un pretium esse potest, valde quaerebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse potest. [Et] Sabinus, & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere, unde illud est, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptioem, & venditionem contrahi, eamque speciem emptioem, & venditionis verusissimam esse: argumentoque utebantur Graeci poetae Homeri, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis.

Νῆες ἐκ Δήμησιος παρίστασαν σῖνον ἄγροισι.

Ἐνθεν ἀρὸν οἰνίζοντο καρχομένοντες ἀχαιῶν,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθῶνι σιδήρῳ.

Ἄλλοι γὰρ ῖν ῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεισι.

Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεςσι.

Id est.

Adveſta ex Lemno tunc vina fuerit carinis.

Hinc sibi certarum gentis de mare comati

Vina parant Graei ere dato, fulgentaque servo,

Tercentibusque, bubus sed ex ipsis, mancipiisque.

Diverse scholae auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud em-

De empt. & vendit.

emptioem, & venditionem, alioqui non posse rem expediti, permutatis rebus, quae videantur venisse, & quae pretii nomine data esse, nam utramque videri, & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis, permutationem propriam esse speciem contractus, a venditione separatam, merito praevaleat, cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores divi principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

¶ Cum autem emptio, & venditio contracta sit (quod effeci diximus, simulatque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditae statim ad emptorem pertinet, tamen adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis laesus fuerit, aut aedes totae, vel aliqua ex parte incendio consumpta fuerint: aut fundus visuminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, five etiam inundatus aequa, aut arboribus turbine dejectis, longe minor, aut deterior esse coeperit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit natas, pretium solvere. Quicquid enim sine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor secutus est. Sed & si post emptioem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut fureptus fuerit, ita ut neque dolo, neque culpa venditoris intertulerit: animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor suscepit. Sane enim si suscepit, ad ipsius periculum is casus pertinet; si non suscepit, secutus est. Idem & in ceteris animalibus, ceterisque rebus intelligimus, Usque tamen vindicationem rei, & conditionem exhibere debet emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & damni injuriae actione.

¶ Emptio tam sub conditione, quam per contracta potest. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra tertium diem tibi placuerit, erit tibi emptus avensis res.*

¶ Loca sacra, vel religiosa, item publica (veluri forum, basilicam) frustra quis sciens emit: quae tamen si pro profanis, vel privatis decerpit a venditore quis emerit, habebit adionem ex emptio, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

DE LOCATIONE,
& conduſione.

TITULUS XXV.

Locatione, & conduſio proxima eſt emptio, & venditio, iſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio, & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenierit: ſic & locatio, & conduſio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conduſori vero conduſio.

1 ¶ Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium permiſſum fuerit: eadem & de locatione, & conduſione diſta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Quæ de cauſa ſi fulloni polienda, curandave, ac ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quæ dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenierit: non proprie locatio, & conduſio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

2 ¶ Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio, & venditio contraheretur; ita quæri ſolebat de locatione, & conduſione, ſi forte rem aliquam utendam, ſive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem a te utendam, ſive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit non eſſe locationem, & conduſionem, ſed proprium genus contractus. Veluti ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum (alterius) bos perierit, neque locati, neque conduſi, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum præſcriptis verbis agendum eſt.

3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem inter videntur habere emptio, & venditio, item locatio, & conduſio, ut in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emptio, & venditio contrahatur, an locatio, & conduſio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibuſdam fruenda traduntur, id eſt, ut quantum penſio, ſive redditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conduſori, neque hæredi ejus, cuius conductor, hæreſve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocumque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & a quibuſdam locatio, a quibuſdam venditio exiſtima-

ba.

batur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis paſſionibus ſubſciendam: & ſi quidem aliquid paſſum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus: ſin autem nihil de periculo rei fuerit paſſum: tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redandare periculum: ſin autem particularis, ad emphyteuciarium hujusmodi damnatum venire, quo jure utimur.

4 ¶ Item quæritur, ſi cum aurificæ Titius convenierit, utis ex auro ſuo certi ponderis, certaque forme annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos, utrum emptio, & venditio, an locatio, & conduſio contrahi videatur? Caſſius ait, materiam quidem emptionem, & venditionem contrahi, operæ autem locationem, & conduſionem. Sed placuit tantum emptionem, & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta, dubium non eſt, quin locatio, & conduſio ſit.

5 ¶ Conduſor (autem) omnia ſecundum legem conduſionis facere debet, & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono, & æquo præſtare. Qui pro uſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut jumentis, mercedem aut dedit, aut promiſit: ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiffimus paterfamilias ſuis rebus adhibet, quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu (fortuito eam) rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenetur.

6 ¶ Mortuo conduſore intra tempora conduſionis, hæres ejus eodem jure in conduſione ſuccedit.

DE SOCIETATE.

TITULUS XXVI.

Societatem coire ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινωνίαν appellant; aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi, vendendique.

1 ¶ Et quidem ſi nihil de partibus lucri, & damni nominatim convenierit: æquales ſcilicet partes & in lucro, & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſa fuerit, (partes) hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe paſſi ſint, ut ad unum quidem duas partes & lucri, & damni pertineant, ad alium

2 ¶ De illa sane conventionē quāsum est, si Titius, & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duae partes pertineant, damni tertia; ad Sejum duae partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio. Quāsum Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpicius (cujus sententia praevaluit) contra sensit; quia saepe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia saepe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque confiteri posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipsum Servius convenienter (sibi) fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit; compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse.

3 ¶ Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera vero omissa: in eo quoque, quod praetermissum est, eandem partem servari.

4 ¶ Manet autem societas eo usque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renunciarit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciarit societati, ut obvieniens aliquid lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo haeres esset reliquus, in hoc renunciarit societati, ut haereditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipsam solum pertinet. Et vero, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem adquisitur, soli conceditur.

5 ¶ Solvitur adhuc societas etiam morte focii: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi elegerit, sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte unius focii solvitur, etsi plures superstiti: nisi in coeunda societate aliter convenit.

6 ¶ Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas.

7 ¶ Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est: scilicet si universa bona focii publicentur, nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item si quis ex focio mole debiti praegravatus bonis suis cesserit, & ideo propter publicam, aut privatam debitam substantiam ejus veniat, solvitur societas: sed hoc casu, si adhuc contentiant in societatem, nova videtur incurrere societas.

9 ¶ Socius focio utrumque nomine tantum teneatur pro focio adione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpa, idest, desidia, atque negligentia nomine, quaesitum est: praevaluit tamen, etiam culpa nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam diligenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere (focium,) qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem focium sibi adiunxit, de se queri, sibi que hoc imputare debet.

DE MANDATO.

TITULUS XXVII.

Mandatum contrahitur quinque modis: five sua tantum gratia alicui tibi mandat, five sua, & tua, five aliena tantum, five sua, & aliena, five tua, & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter eos actio nascitur.

1 ¶ Mandantis [tantum] gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandat, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeret, vel ut pro eo sponderes.

2 ¶ Tua gratia, & mandantis: veluti si mandat tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandat tibi, ut cum reo agas periculo mandantis, vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleet in id, quod tibi debeatur.

3 ¶ Aliena autem [tantum] causa intervenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandat, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeret, vel ut pro Titio sponderes.

4 ¶ Sua, & aliena: veluti si de communibus suis, & Titii negotiis gerendis tibi mandat, vel ut sibi, & Titio fundum emeret, vel ut pro eo, & Titio sponderes.

5 ¶ Tua, & aliena: veluti si tibi mandat, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mander, ut pecunias tuas in emptione potius prædiorum colloques, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloques. Cujus generis mandatum magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur; etiam si non expediare ei, qui mandabatur; cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emereres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati tenetur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum, quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

7 ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mander tibi. licet enim poenam istius facti nomine præsteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

8 ¶ Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati: ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emereres, vel ut pro Titio sponderes; neque pluris emere debes, neque in ampliore pecuniam seditubere, alioqui non habebis eum eo mandati actionem; adeo quidem, ut Sabino, & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos eum eo agere volueris, inutiliter te asturum. (Sed) diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te asturum existimant: quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet eum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut tibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandate intelligitur, ut minoris [si possit] emeretur.

9 ¶ Recte quoque mandatum contractum, si, dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

10 ¶ Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, idest, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum suscepit, solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est: si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione, alioqui iusta, & probabilis igno-

De obl. qua quas ex cont. Sec. 333
ranta tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitoris manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto foverint; liberari eos, cum aliqui strictæ juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint.

11 ¶ Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quam primum renunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renunciatur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi; nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa intercesserit aut non renunciandi, aut intempte renunciandi.

12 ¶ Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

13 ¶ In summa sciendum est, mandatum, nisi gratitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam, mercede constituta, incipit locatio, & conductio esse. Et [ut generaliter dicamus] quibus casibus sine mercede suscepto officio mandati, sive depositi contrahitur negotium, iis casibus interveniente mercede locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda, curandave quis dederit vestimenta, aut farcinorari farcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBUS, [QUÆ] quasi ex contractu [nascuntur.]

TITULUS XXVIII.

Post genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

1 ¶ Igitur cum quis negotia absentis gesserit, ultro, citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gesta adversus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori contraria, quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita sollicitudine coacti, nulli demandata negotiorum suorum ad-

ministratore, peregre profecti essent, desererentur negotia: quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur, [nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur] sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutua sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

3 ¶ Item si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti quod pariter eis legata, donatave esset: & alter eorum alteri ideo tenetur communi dividendo iudicio, quod solus fructus ex ea perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenentur, quasi ex contractu teneri videntur.

4 ¶ Idem juris est de eo, qui cohæredi familia eriscunda iudicio ex his causis obligatus est.

5 ¶ Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: [neque enim cum hærede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest] & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, [quasi ex contractu debere videntur.] Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse]: ut si certiore rationem sequamur, magis, ut supra diximus, ex contractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse, nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahatur potius negotium, quam contrahatur. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur.

7 ¶ Ex quibusdam tamen causis repeti non potest,

est, quod per errorem non debitum solutum sit: sic namque desinerent veteres, ex quibus causis inficiando iis crescit, ex iis causis non debitum solutum repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio, cum unam naturam omnibus legatis, & fideicommissis indulset, huiusmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legataris hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita solvantur, non repetuntur.

PER QUAS PERSONAS
nobis obligatio acquiritur.

TITULUS XXIX.

Expositis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquirei nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per servos, & filios nostros: ut tamen, quod per servos [nostros] nobis adquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc dividatur secundam imaginem rerum, proprietatis, & ususfructus, quam nostra decrevit constitutio, ut quod ab actione commodum proveniat, huius ususfructum quidem habeat pater, proprietatem autem filii servetur, scilicet patre actionem movente secundum novellæ nostræ constitutionis divisionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

2 ¶ Per eum quoque servum, in quo ususfructus [vel usus habemus,] similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur.

3 ¶ Commune servum pro dominica parte dominum acquirere certum est: excepto eo, quod nominatum aut stipulando, aut per traditionem accipiendum, illi soli adquiritur: veluti cum ita stipulatur, *Titio domino meo dare spondeo?* Sed si domini unius iussu servus fuerit stipulatus, licet antea dubita-

116. Infinit. Lib. III. Tit. xxx.
batur, tamen post nostram decisionem res expedi-
ta est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere
iussit, ut supra dictum est.

QUIBUS MODIS TOLLITUR
obligatio.

TITULUS XXX.

TOLLitur autem omnis obligatio solutione ejus,
quod debetur: vel si quis, consentiente credito-
re, aliud pro alio solverit. Nec interest, quis
solvat, utrum ipse, qui debet, an alius pro eo:
liberatur enim & alio solvente, sive sciente, sive
ignorante debitore, vel invito [eo] solutio fiat.
Item si reus solverit: etiam ii, qui pro eo inter-
venerant, liberantur. Idem ex contrario contingit,
si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur,
sed etiam reus.

¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio.
Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod e-
nim ex verborum obligatione Titio debetur, id si
velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiatur
hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi,
habebo acceptum?* & Titius respondeat, *habeo*. Sed
& græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic
fiat, ut Latinis verbis solet (exigi) *ἔχεις λαβὼν
δωδέκην τῶσα; ἔχω λαβὼν*, idest, *tot dena-
rios acceptos habes? acceptos habeo*. Quo genere [ut
diximus] tantum eæ solvuntur obligationes, quæ
ex verbis consistunt, non etiam ceteræ. Consentane-
um enim visum est, verbis factam obligationem
aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex
causa debetur, potest in stipulationem deduci, &
per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod de-
betur, pro parte recte solvitur, ita in parte debiti
acceptilatio fieri potest.

¶ Est [autem] prodita stipulatio, quæ vulgo
Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut o-
mnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, &
eæ per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim
Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo
Aquilio ita composita est: *Quæquid te mihi ex qua-
cumque causa dare facere oportet, oportebitur, pro-
sens in diemve [aut sub conditione] quæcumque
verum mihi tecum assio est, quæque adversus te pe-
nitio, vel adversus te persequutio est, eritve: quodve
au mecum habes, tenes, possides, [dolove malo feci-
sti, quo minus possideas,] quanti quæque earum ve-*
tura

Quib. mod. toll. obli. 117
*rum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est
Aulus Agerius; spondidit Numerius Nigidius: quod
Numerius Nigidius Aulo Agerio spondidit, id habe-
verne a se acceptum Numerius Nigidius Aulum A-
gerium rogavit; Aulus Agerius Numerio Nigidio
acceptum fecit.*

¶ Præterea novatione tollitur obligatio: velu-
ti si id, quod tibi Sejus debebat, a Titio dari sti-
pulatus sis. Nam interventu novæ personæ nova
nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in
posteriorem adeo, ut interdum, licet posterior sti-
pulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure
tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, a pu-
bilio sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit: quo
casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur,
& posterior obligatio nulla est. Non idem juris est,
si a servo quis fuerit stipulatus. nam tunc priuspe-
rinde obligatus manet, ac si postea nullus stipula-
tus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea
stipuleris, ita demum novatio fit, si quid in poste-
riore stipulatione novi fit: forte si conditio, aut
dies, aut fidejussor adiciatur, aut detrahatur. Quod
autem diximus, si conditio adiciatur, novationem
fieri, sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam
novationem, si conditio extiterit: alioqui si defe-
cerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem
inter veteres constabat, tunc fieri novationem,
cum novandi animo in secundam obligationem
itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quan-
do novandi animo videretur hoc fieri, & qua-
dam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus
introducebant; ideo nostra præcessit constitutio,
quæ apertissime definit, tunc solum novatio-
nem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum
inter contrahentes expressum fuerit, quod propter
novationem prioris obligationis conveniret: alio-
qui & manere pristinam obligationem, & secun-
dam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obli-
gatio secundam nostræ constitutionis definitionem,
quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu
contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam
si Titius, & Sejus inter se consenserint, ut fundum
Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis,
deinde re nondum secuta, idest, neque pretio solu-
to, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut dis-
federetur ab ea emptione, & venditione; invicem
liberantur. Idem est in conductione, & locatione,
& in omnibus contractibus, qui ex consensu de-
scendunt, sicut jam dictum est.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D. JUSTINIANI,

sacratissimi Principis,

LIBER QUARTUS.

DE OBLIGATIONIBUS,

quæ ex delicto nascuntur.

TITULUS I.

CUM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, [& quasi ex contractu:] sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, [& quasi ex maleficio] discussiamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero minus generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, idest, ex ipso maleficio; veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 ¶ Furtum est contrafactio fraudulosa, luci faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittre.

2 ¶ Furtum autem, vel a furvo, idest, nigro, dictum est, quod clam, & obscure fiat, & plerumque nocte; vel a fraude: vel a ferendo, idest auferendo, vel a Græco sermone, quod *Φάρσις* appellant fures. Imo & Græci a ferendo *Φάρσις* dixerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo sunt genera: manifestum. Nam conceptum, & oblatum, species potius actionis sunt furto coherentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestum fur est, quem Græci *επι αὐτοφάρσι* appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, &, nondum egressus

De obl. quæ ex del. &c.

139

janam, deprehensus fuerit, & qui in oliveto olivarum, aut in vineo uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto, aut vineo deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens vivus, vel deprehensus fuerit, sive in publico, sive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre, vel deponere destinasset. Sed si pertulit quo destinavit, tamen deprehendatur cum re furtiva, non est manifestum fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. Nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quaesita, & inventa sit. Nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum querere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea poena constituitur edito prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quaesitam, & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desertudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: cum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

5 ¶ Poena manifesti furti, quadrupli est, tam ex furti, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non solum cum quis intercepti causa rem alienam amover: sed generaliter, cum quis alienam rem invito domino contrafactat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur, sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transtulerat, quam cujus gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum utendum accepisset, quasi amicos ad cenam invitaturus, & id peregre secum miserit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi longius aliquo duxerit: quod veteres

scri-

scriperunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

7 ¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito domino facere, cumque, si intellexisset, non permisurum, at si permisurum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contredare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Unde illud questum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit; Mævius [autem] dum vult Titium in ipso delicto deprehendere: permisit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quasdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quasdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obviam cuntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] servus deterior [a sollicitatore] minime factus sit, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introducum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam [si] re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate, & in alium servum, qui facile posset corrumpti, tale facinus a quibusdam perpetretur.

9 ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

10 ¶ Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditoris pignoris causa dedit, subtraxerit.

11 ¶ Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus ope, & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet, aut tibi obstitit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres scriperunt de eo, qui panone rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est, in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti

De obl. quæ ex del. &c.

tenentur. Ope, & consilio ius quoque furtum admitteri videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiant, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit [nec ob id ab illo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur:] sed furti actio non nascitur, quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope, & consilio alterius furtum factum fuerit, quia utriusque furtum committitur, convenienter ille furti tenetur, quia verum est, ope, & consilio ejus furtum esse.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus interit rem non perire.

14 ¶ Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti (actione) agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat, quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subriperit, nihilominus creditor competat actio furti.

15 ¶ Item si sullo polienda, curandave, aut sarcinatori faciendave vestimenta mercede certa [constituta] acceperit, eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus; quia domini nihil interest eam rem non perire, cum iudicio locati a fullone, aut sarcinatorem rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditor. Fulloni vero, & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei assinationem solvere possint. Nam si solvendo non sint: tunc quia ab eis summi dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio, quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est & si in parte solvendo fuerit sullo, aut sarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille sullo mercetem accipiendo custodiam præstat, ita is quoque, qui

qui commodatum videtur causa accepti, similiter necesse habet custodiam praestare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit, si commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, si furti adversus eum, qui rem subripuit: & alterutra eorum electa, dominum non posse ex poenitentia ad alteram venire actionem, sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. Sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit: ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem; eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. Sin autem nescius, & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem rem comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire: tunc licentia ei conceditur & adversum furem venire, obseculo nullo ei opponendo, quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit, tunc etenim omnino furem a domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit, cum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcumque causa exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, si in parte, si in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam accepit.

17 ¶ Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non praestat, sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit: qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituenda ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

18 ¶ In summa, sciendum est, quaesitum esse, an intus perire alienam amovendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] constituit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

19 ¶ Furti actio, sive dupli, sive quadrupli, tantum

tanti ad poenae perfectionem perinet. Nam ipse rei persequutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est, sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: conditio autem adversus furem ipsum, haereditate ejus, licet non possideat, competit.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

TITULUS II.

¶ Uí vires alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, [quis enim magis alienam rem invito domino contrahat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum improprium furem esse] sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine praetor introduxit, quae appellatur vi bonorum raptorum, & est intra annum quadrupli, post annum simpli: quae actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet minimam, raperit. Quadruplum autem non totum poena est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persectio, ut poena tripli sit, sive comprehendantur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum enim esset levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

¶ Ita tamen competit haec actio, si dolo malo quis raperit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo raperit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre a possessoribus, absolvi debet. Cui scilicet conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam: melius divalibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere, vel rem mobilem, vel se moventem, licet suam eandem rem existimet. Sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suae dominio cadere, sin autem aliena [res] sit, post restitutionem ejus, etiam estimationem ejusdem rei praestare. Quod non solum in mobilibus rebus, quae rapari possunt, constitutiones obtinere consueverunt: sed etiam [in] invasionibus, quae circa res soli fiunt, ut ex hac causa ab omni rapina homines absintant.

¶ Sane in hac actione non utique exspectatur rem in bonis actoris esse, nam si in bonis sit, si ve non, si tamen ex bonis sit, locum haec actio ha-

744 Infit. Lib. xv. Tit. ir. & xxi.
 debet. Quare five locata, five commodata, five etiam pignorata, five deposita fit (res) apud Titium, sic, ut interficit ejus eam rem [per vim] non auferri [veluti si in deposita re culpam quoque promissit;] five bona fide possideat, five usufructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interfit ejus non rapti, dicendum est, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat; sed illud solum, [quod] ex bonis ejus, qui rapinam passus est, [id est,] quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis facti actio competit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITULUS III.

DAmni injuriæ actio constituitur per legem Aquilianam: cujus primo capite cautum est, ut si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

¶ Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque decanibus tantum esse intelligamus: sed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ: De suisbus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssæa ait [sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert.]

Δήεις πόνυε σύβοσι παρήμενον, οἱ δ' ἕμερον
 τολ

Παρ' Κόρυκος πέτρῃ, ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεῖ-
 ῶσῃ, i. e.

Sequentem videas, qui errant per pascua, porcos
 Ad Corvici saxum, juxta fontemque Averbusiam.

¶ Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem [insidiatorem] occidit, non tenetur; utique; si aliter periculum evadere non potest.

¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniat. Nam alioqui non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

¶ Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercituratur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguatur. Nam si id a milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

¶ Item si putator ex arboris dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit; si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Equæ extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundæ cædebat, licet non proclamaverit: quia [in] ea loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

¶ Præterea, si Medicus, qui servum tuum secucit, dereliquerit curationem [ejus,] & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

¶ Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si Medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secucit; aut perperam ei medicamentum dederit.

¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmiter eas retinere potuisset, æque culpæ tenetur. Eadem placuerit de eo quoque, qui cum equo veheret, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non poterit.

¶ His autem verbis legis, quanti id eo in anno plurimi fuerit, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse hujus legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe plus. Ideoque constat in hæredem eam actionem non transire: quæ transivisset, si ultra damnum nunquam lix æstimaretur.

¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solum precepti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea, quæ diximus: sed eo amplius, quicquid præterea, precepto eo corpore, damni vobis illatum fuerit; veluti si

servum tuum heredem ab aliquo institutum ante quis occiderit, quam is iustus tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoque amissa rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comedis unus servus occisus fuerit, non solum occisus sit estimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

11 ¶ Liberum autem est ei, cuius servus occisus fuerit, & ex iudicio privato legis Aquiliae damnum persequi, & capitalis criminis [eum rem] J. facere.

12 ¶ Caput secundum legis Aquiliae in usu non est.

13 ¶ Capite tertio de omni cetero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit: five eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam, vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim utam, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut iusta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo precepta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumpere; ex hac parte legis [Aquiliae] eum teneri.

14 ¶ Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quis tenetur, si dolo, aut culpa eius hoc, aut quadrupes occisus occisive fuerit: ita ex hoc capite, de dolo, aut culpa, [&] de cetero damno quemque teneri. (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec *plebini* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam estimationem, ac si etiam hac parte *plebini* verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa esset.

16 ¶ Ceterum placuit, ita demum directam ac hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent, veluti

si quis

si quis hominem alienum, aut pecus ita includerit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitatione, ut precipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & in ascendendo, vel descendendo aut mortuus, aut aliqua parte corporis laesus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum servum (aut) de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficile intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquiliae tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus laesum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit, cum non sufficiat neque directa, neque utilis legis Aquiliae actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus, alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

Generaliter injuria dicitur omne, quod non jure fit. specialiter, alias contumelia, quæ a contemnendo dicta est: quam Græci *ὕβρις* appellant: alias culpa, quam Græci *εὐλαχμα* dicunt, sicut in lege Aquiliae damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas, & injustitia, quam Græci (*ἀνομίαν & ἀδικίαν*) vocant: cum enim prætor, vel iudex non jure contra quem pronuntiat, injuriam accepisse dicitur.

1 ¶ Injuria autem committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: Sed & si cui convicium factum fuerit, five cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: five quis matremfamilias, aut prætextatum, prætextatamve adestatus fuerit: five cuius pudicitia attentata esse dicitur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifestum est.

2 ¶ Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum, sed [etiam] per liberos suos, quos in potestate habet, itemque per uxorem suam: id enim

enim magis prevailuit. Itaque si filius alienus, quæ Titio nupta est, injuriam fecerit: non solum filii nomine tecum injuriarum agi potest: sed etiam patris quoque, & mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit, uxor injuriam agere non potest. Defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, æquum est. Sed & focer natus nomine, cujus vir in [ejus] potestate est, injuriarum agere potest.

3 ¶ Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino fieri eos videtur, non tamen eisdem modis, quibus etiam per liberos, & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & quod aperte ad contumeliam [domini] respicit: veluti si quis alienum servum [atrociter] verberaverit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convitium fecerit, vel pugno eum percussit, nulla in eum actio domino competit.

4 ¶ Si communi servo injuria facta sit, æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri, sed ex dominorum persona, qua ipsis fit injuria.

5 ¶ Quod si usufructus in servo Titii est, proprietatis Mævii, magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6 ¶ Sed si libero [homini,] qui tibi bona fide servit, injuria facta sit: nulla tibi actio dabitur: sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit, tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente, ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

7 ¶ Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummaria pœna erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam æstimare, ut judex vel tantum [reum] condemnent, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradus dignitatis, vitæque honestatem, crescit, aut minuitur æstimatio injuriæ, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur; ut aliud in servo astore, aliud in mediæ adus homine, aliud in vilissimo, vel compedito jus (æstimationis) constituitur.

8 ¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitum esse dicat. Domum autem accipimus five in propria domo quis habitat, five in conductâ, five gratis, five hospitio receptus sit.

9 ¶ Atrox injuria æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus casus: vel ex loco, veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu prætoris injuria facta sit: vel ex perfonia, veluti si magistratus injuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti, patronove fiat a liberis, vel libertis. Aliter enim senatoris, & parentis, patronique, aliter extranei, & humilis personæ injuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parvæ autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria æstimabitur.

10 ¶ In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel civiliter. Et si quidem civiliter agitur, æstimatione facta, secundum quod dictum est: pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet observando, quod Zenoniana constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi, vel fuscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestus apparet.

11 ¶ Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, idest, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit, ut cui mala pugno perceretur.

12 ¶ Hæc actio dissimulatione aboletur, & ideo si quis injuriam deliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non revocaverit: postea ex poenitentia remissam injuriam non poterit recolare.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI
ex delicto nascuntur.

TITULUS V.

SI judex litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudenciam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in

xxo Infit. Lib. iv. Tit. v.
 quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, poenam sustinebit.

1 ¶ Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum, effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum, aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu poena decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum, effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum quinquaginta aureorum poena constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Index enim computare debet mercedem medicis præstitam, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis esse factus.

2 ¶ Si filiusfamilias seorsum a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum, effusumve fuerit, sive quid positum, suspensumve habuerit, ejus casus periculosus est, Juliano placuit in patrem nullam (esse) actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias iudice observandum est, qui litem suam fecerit.

3 ¶ Item exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo, aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur. si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adversus hæredem autem non competit.

DE ACTIONIBUS,

TITULUS VI.

Supereff, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

1 ¶ Omnium autem actionum, quibus inter alios

quos apud iudices, arbitrove de quacunque re quaeritur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit adversarium ei dare, aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, mover tamen alicui de aliqua re controversiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse assernit, possedere autem dominum ejus se esse dicat, nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

2 ¶ Æque si agat [quis,] jus sibi esse fundo forte, vel ædibus utendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum, veluti si [quis] agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi, prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquam ducendi: item altius tollendi, prospiciendive, vel projiciendi, immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negative. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu qui possidet, nihilominus [is] actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunus apparet.

3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, causæ sunt similes, ex legitimis, & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere, [ut] ecce: Plerumque ita permittit [prætor] in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usufructu, quod non usufructu, vel ex diverso possessor dicat adversarium suam non usufructu, quod usufructu.

4 ¶ Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptiois, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) (&) necdum ejus rei dominus effectus est, si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actio-

nem ad eam persequendam: quippe ita prodita sunt jure civili actiones. ut quibus dominium suum vindicet. Sed quia sane durum erat, eo casu defecere actionem, inventa est a prætorè actio, in qua dicitur, qui possessionem amisit, eam rem se utcepisse, quam usum non cepit, & ita vindicari suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a Publicio prætorè in edicto proposita est.

5 ¶ Rursus ex diverso, si quis cum Reipublicâ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, utcepisset: permittitur nomino, si possessor reipublicâ causa abesse desisset, tunc intra annum rescissa utcupatione eam petere; id est, ita petere, ut dicat possessorem usum non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam, & aliis simili æquitate motus prætor commodat, sicut ex latiore Digestorum, seu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus possessis ex sententia præditis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7 ¶ Item Serviana, & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem exerciturus de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora, hypothecarè persequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem, & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata, utraque hæc appellatio continetur: sed in aliis differentiæ est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione nuda conventiono tenetur, propriæ hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia constituta, cui similis videbatur recepticia. Sed ex nostra constitutione, [cum [&] si quid plenus habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est] [&] ea quasi supervacua iusta esse cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiarumque familiarum, & eam, ex qua queritur, an actor juraverit, & alias complures.

9 ¶ De constituta autem pecunia cum omnibus agit, quicumque pro se, vel pro alio soluturus se constituerit: nulla scilicet stipulatione interposita. Nam aliqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

10 ¶ Actiones autem de peculio ideo adversus patrem, dominumve comparavit prætor, quia licet ex contractu filiorum, servorumve ipso jure non teneantur; æquum tamen est peculio tenus [quod veluti patrimonium est filiorum, filiarumque, item servorum] condemnari eos.

11 ¶ Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur; justissime commodat ei talem actionem, per quam non illud queritur, an ei pecunia debeatur, sed an juraverit.

12 ¶ Poenales quoque actiones prætor multis ex sua jurisdictione introduxit: veluti adversus eum, qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum, vel parentem in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cojusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 ¶ Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt, per quas queritur, an aliquis liber, vel libertus sit: vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam queritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quæ [jam] actoris est, magis ejus fieri potest. Plane odio surum, quo magis pluribus actionibus teneatur, effectum est, ut extra poenam dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, si apparet eos dare oportere: quamvis sit adversus eos etiam [hæc] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare, aut facere oportere intenditur, conditiones. Condicere enim est denunciare præca lingua, nunc vero abusive dicimus conditionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa divisio est, quod quedam actio.

Æones rei persequenda gratia comparata sunt, quædam poenæ persequenda, quædam mista sunt.

17 ¶ Rei persequenda causa comparata sunt omnnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequenda causa comparata videntur: veluti quibus mutuum pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit, in duplum actionem prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio.

18 ¶ Ex maleficiis vero prodita actiones, alia tantum poenæ persequenda causa comparata sunt: alia tam poenæ, quam rei persequendæ, & ob id mista sunt. Poenam tantum persequitur quis actione furti: si ve enim manifesti agatur quadrupli, si ve non manifesti dupli: de sola poenâ agitatur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: si ve ipse eam rem possideat, si ve alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam conductio est [rei.]

19 ¶ Vi autem bonorum raptorum actio mista est, quia in quadruplo rei persecutio continetur: poenâ autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria [dato] mista est: non solum si adversus infancientem in duplum agatur, sed interdum, & si in simplum quique agat: veluti si quis hominem claudum, aut lucum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati, vel fideicommissi nomine, dare distulerint: utque adeo, ut etiam in iudicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro poenâ: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20 ¶ Quædam actiones mistam causam obtinere videntur tam in rem, quam in personam: qualis est familia eriscunda actio, quæ competit cohæredibus de dividenda hæreditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur

iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono, & æquo adjudicare; & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21 ¶ Omnes autem actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur.

22 ¶ In simplum agitur, veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis causis.

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu, consiliove servus alicuius fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quæ supra diximus.

24 ¶ Tripli vero [agimus:] cum quidam majorem verâ æstimatione quantitate in libello æstimationis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium, amplio rem summam sportularum nomine exigent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnatum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequitur: ut in hoc triplum etiam simplum, in quo damnatum passus est, contumetur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulger, quam proculdubio certum est ex lege conditictia emanare.

25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti: item de eo, quod metus causa factum sit, de qua et pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur calumniæ causa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege conditictia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam a reis quicquam exegerint.

26 ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, a cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, infancione duplicantur, in contententem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum infancione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, usquequo iusti magistratum [nostrorum] conveniatur. In

contententem vero, antequam ius magistratum conveniatur, solventem, simpli redditur.

27 ¶ Item actio de eo, quod metus causa factum sit, a cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui iudicis iussu ipsam rem auctori restituat, absolvatur: quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur. quod est & in furti manifesti actioe.

28 ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei sunt hæ, ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communii dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea, quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quanvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia numerandæ hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit.

29 ¶ Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum plenior em esse ex stipulatu actionem inveniendes, omne jus, quod res uxoriæ antea habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transfulerimus, merito rei uxoriæ actioe sublata, ex stipulatu [actio,] quæ pro eo introducta est, naturam bonæ fidei iudicii tantum in exactioe dotis meruit, ut bonæ fidei sit: [sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præsertim autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experitur, cujus solus providentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono, & æquo æstimandi, quantum auctori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare auctorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis, ex rescripto divi Marci, opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ iure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso iure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ac sub prætextu compensationis depositarum rerum quis exactioe defraudetur.

31 ¶ Præterea quædam actiones arbitrarias, in

dest, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, auctori satisfaciatur, veluti rem restituatur, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat, condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod (vi,) aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus, & cæteris similibus, permittitur iudici ex bono, & æquo, secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum auctori satisfieri oporteat.

32 ¶ Curare autem debet iudex, ut omnino, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ, vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

33 ¶ Si quis agens, (in) intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertinet, a causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur a prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis, causa cognita succurrebatur, si lapsus iuventutis fuerat, ita & in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa iusti erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti quinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolatis fuerint codicillis, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficebant, ut plus petisse videretur petitor, quam doderant: atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur, re, tempore, loco, [&] causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. Tempore, veluti si quis ante diem, vel (ante) conditionem petierit. Quæ enim ratione qui tardius solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur: eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco sibi (dari) stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ dare intendat sibi dari oportere. Idco autem

plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, admittit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco potenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio haberetur utilitatis, quae promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, (quo se soluturum spondit.) Quae utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento: quae per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecunia numerata non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fenerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, loco petat, quo, ut si ibi detur, hic solvatur est, pura actione recte agit: idque etiam praetor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit, ut ecce, si quis ita a te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere velit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario, & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero (sui) deteriorem. Quia de causa talis in ea prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere, id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Praeterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit aliud solvere, quam quod peteretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia saepe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod maioris pretii est. Sed haec quidem antea in usu fuerant, postea vero lex Zenoniana, & nostra rem coarctavit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statim oporteat, Zenonis divae memoriae loquitur constitutio: sin autem quantitate, vel alio modo fuerit petitum, (in) omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissi tripli condemnatione (sicut supra diximus) puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione sua complexus fuerit

rit actor, quam ad eum pertineat: veluti si cum ei decem (aurei) deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut (si) cum totus fundus ejus esset, partem dimidiam suam esse petierit: si ne periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex adversarium in eodem iudicio (et) condemnat, ex constitutione divae memoriae Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere (ei) permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis testamentum dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

36 ¶ Sunt praeterea quaedam actiones, quibus non (semper) solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculium filii, servae agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam persequimur, in solidum dominus, paterve condemnatur: si vero minus invenitur, eatenus condemnatur iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

37 ¶ Item si de dote (in) iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotalis factas, marito [quasi] res contentio concessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latoribus Digestorum libris cognoscere licet.

38 ¶ Sed & si quis cum parente suo, patronove agat: Item si focus cum socio iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conveniatur.

39 ¶ Compensationes quoque oppositae plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeat. Nam ex bono, & aequo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa praestare oportet, in reliquum cum, cum quo actum est [condemnat,] sicut iam dictum est.

40 ¶ Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonum cessit, si postea aliquid adquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiantur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunae suis in solidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI IN ALIENA
potestate est, negotium gestum
effic dicitur.

TITULUS VII.

Quia [tamen] superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias, servorumque agitur : opus est, ut de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine inparentes, dominosve dari solent, diligentius admoveamus. Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem fere jura servantur : ne verbosa fiat dispositio, dirigamus sermonem in personam servi, domini que, idem intellegendi de liberis quoque, & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus.

1 ¶ Si igitur iusto domini cum servo negotium gestum erit, in solidum prætor adversus dominum actionem pollicetur, scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur : quarum altera exercitoria, altera infortoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit : ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianas navis quæstus pertinet. Infortoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem infortoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, infortiores vocantur. Ista tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit : scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat.

3 ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contractum erit : ita prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur, & (ideo tributoria vocatur) quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis

EX

Quod cum eo, &c.

161

ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommo-dat, quæ tributaria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit, ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen, sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat : sive quid non ut in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impendebit servus : veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familia frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuis a Titio mutuo accepit, creditor tuo quinque aureos solverit ; reliquos vero quinque quolibet modo consumperit : pro quinque (quidem) in solidum damnari debes : pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit : nec aliter ad peculi æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem queritur, quantum in peculio sit ; ante deducitur, quicquid servus domino, eive, qui in potestate ejus sit, debet ; & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini fit, non deducitur ex peculio : veluti si is in ipsius peculio sit, quod eo pertinet, ut si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

5 ¶ Cæterum dibium non est, quin is quoque, qui iusto domini contraxerit, cuique infortoria, vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidam ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributaria actio competit, aq̄ue de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem ver-

ver-

verso. Tributaria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, idest, quod domino debetur, non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur; & in id, quod reliquum est, creditor dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributaria, ejus tantum, quo negotiatur. Et prætest quique tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fenebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hac actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

¶ Quæ diximus de servo, & domino, eadem intelligimus & de filio, & filia, & nepote, & nepote, & patre, avove, cujus in potestate sunt,

¶ Illud proprie servatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in potestate parentis sunt: & ei, qui creditur, denegatur actio tam adversus ipsum filium, filiamve, nepotem, nepemve (sive adhuc in potestate suæ, sive morte parentis, vel emancipatione sua potestatis esse cœperint) quam adversus patrem, avumve, sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ac alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum iustificabantur.

¶ Illud in summa admonendi sumus, id, quod jussu patris, domineve contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit, directo quoque posse a patre, dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Et quoque, qui exercitoria, vel infortioria actione tenetur, directo posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS actionibus,

TITULUS VIII.

EX maleficiis servorum, veluti si furtum fecerint, aut bona raperint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis estimationem sufferre, aut ipsum hominem noxam dedere.

¶ Noxa autem est (ipsum) corpus, quod nocuit, idest, servus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

¶ Summa autem ratione permittum est noxæ deditioe fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

¶ Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus servum auctori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus servi dominium a domino transferitur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, [servus] resarcierit quæsitæ pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuria ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxam commiserit, quoadmodum tua potestatis sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & exingitur noxa deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit, (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisse.

¶ Si servus domino noxiam commiserit, actio nulla nascitur. Namque inter dominum, & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit, nec si manumissus, aut alienatus fuerit, servus ullam actionem contra dominum habere potest.

¶ Sed veteres quidem hoc in filiis familiarum masculis, & foemnis admiserunt: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem reprehendendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiar filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis, quam filius perici-

164 Infit. Lib. rv. Tit. ix. & x.
clitetur? cum in filiabus etiam pudicitiae favor hoc bene excludat. Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenimus sapienter dictum, ipsos filios familiarum pro suis delictis posse conveniri.

SI QUADRUPES PAUPERIEM
fecisse dicatur.

TITULUS IX.

A Nimalium nomine, quæ ratione carent, si quæ lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tabularum prædita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, ut puta, *Si equus lasciviosus calca percusserit, aut bos cornu perere solitus [cornu] perierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum si genitalis sit feritas, cessat actio. Denique si ursus fugerit a domino, & si nocuerit, non potest quondam dominus conveniri: quia desit dominus esse, ubi seracitas. Pauperies autem est damnum sine injuria factis datum. Nec enim potest animal injuria fecisse dici, quod feritas caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

I Cæterum sciendum est, ædilitio edicto prohiberi noscanem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur, quod bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnatur: cæterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter his ad rem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

DE IIS, PER QUOS AGERE
possimus.

TITULUS X.

Nunc admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præsertim lege Hostilia permissam erat furti agere co-

rum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa absentes, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat: coepertur homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & atas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

I ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsentente (semper) adversario, imo plerumque eo ignorante constituitur. Cuiusque enim permiserit rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2 ¶ Tutores, & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONIBUS.

TITULUS XI.

Satisfactionum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisfidare possessor compellebatur, ut si victus (esset,) nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus ejus, quæ satisfidatio appellatur *judicatum solvi*. Unde autem sic appellatur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset *judicatum*. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisfidare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebatur si suo nomine petebat, satisfidare non cogebatur: Procurator vero si in rem agebat, satisfidare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re exereretur. Tutores (vero) & curatores eodem modo, quo & procuratores satisfidare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisfidatio remittebatur. Hæc ita (erant,) si in rem agebatur.

I ¶ Si vero in personam, ab actoris quidem parte eadem obrinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: ab ejus vero parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisfidare: quia nemo defensor in aliena re sine satisfactione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam, *judicatum solvi* satisfidare non cogebatur.

¶ Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine, nullam satisfactionem pro litis æstimatione dare compellitur: Sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum iurejurando [quam juratoriam cautionem vocant] vel nudam promissionem, vel satisfactionem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

¶ Sin autem per procuratorem lis vel inferatur, vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum, satisfactionem procurator dare compellitur, eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem recipiunt, litem quibuscumque per alium inferunt.

¶ Si vero aliquis convenitur, si quidem præsens procuratorem dare paratus est, potest vel ipse in iudicio venire, & sui procuratoris personam per *judicatum solvi* satisfactionem solemnem stipulatione firmare, vel extra iudicium satisfactionem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisfactionis clausulis, ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur: sive in iudicio promiserit, sive extra iudicium caverit, ut tam ipse, quam hæredes eius obligentur. Alia insuper cautela, vel satisfactione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in iudicio venit: vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum.

¶ Si vero reus præsto ex quacumque causa non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire; nulla differentia inter actiones in rem, vel personales interdundenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisfactionem *judicatum solvi* pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisfactione defensor idoneus intelligitur.

¶ Quæ omnia apertius, & perfectius a quotidiano iudiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

¶ Quam formam non solum in hac regia videbe, sed [etiam in omnibus nostris provinciis] est etiam propter imperitiam forte aliter celebratur, obtinere censemus: cum necesse sit, omnes provincias caput omnium nostrarum civitatum, idest, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi. DE

DE PERPETUIS, ET TEMPORALIBUS actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt.

TITULUS XII.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, senatusve consulto, sive ex sacris constitutionibus proficiuntur, perpetuo solere antiquitus competere: donec factæ constitutiones, tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria prætoris jurisdictione pendunt, plerumque intra annum vivere; nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, idest, usque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque, qui hæredis loco sunt, accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius prætoris jurisdictione proficiatur, tamen perpetuo datur: absurdum enim esse existimavit, anno eam terminari.

¶ Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut a prætore dantur, & in hæredem aequè competunt, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, ex maleficis poenales actiones in hæredem (rei) non competere, [veluti] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni, injuriæ. Sed hæredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & si qua alia similis invenitur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti cum testator dolo velatus sit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Poenales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt.

¶ Superest, ut admoneamus, quod si ante rem judicatam is, cum quo actum est, satisfaciatur actori, officio iudicis convenit cum absolvere, licet in ea causa fuisset iudicii accipiendi tempore ut damnari deberet: & hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

Sequitur, ut de exceptionibus discipiamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim ac-

videt, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promissisti, quod non debueras (promittere:) palam est, iure civili te obligatum esse: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est, sed iniquum est, te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

2 ¶ Idem juris est, si, quis (quasi) credendi causa pecuniam a te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam a te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecunia non numerata te defendi debere: cuius tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctavimus.

3 ¶ Præterea debitor si passus fuerit cum creditore, ne a se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia passio convento obligationes non omnino dissolvuntur: qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dari oportere*. sed quia iniquum est, contra passionem eum condemnari, defenditur per exceptionem passi conventi.

4 ¶ Æque si debitor creditore deserente juraverit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est de perjurio quari, defenditur per exceptionem iurjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariae sunt exceptiones: veluti si petitor deserente possessor juraverit eam rem suam esse, & nihilominus possitor eandem rem vindicat: licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

5 ¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam, nihilominus obligatio durat: & ideo ipso iure de eadem re postea adversus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatae adjuvari.

6 ¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis, varisque causis exceptiones necessariae sint, ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris intelligi potest.

7 ¶ Quarum quaedam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

8 ¶ Appellatur autem exceptiones aliæ perpetuæ, & peremptoriæ, aliæ temporales, & dilatoriae.

9 ¶ Perpetuæ, & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & passi conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales, atque dilatoriae sunt, quæ ad teipsum nocent, & temporis dilationem tribuant: qualis est passi conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus obijcitur exceptio aut passi conventi, aut alia similis, differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriae istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiectaque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam consequerentur, propter exceptionem, neque post tempus olim agere poterant: cum temere rem in iudicium deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus, sed eum, qui ante tempus passionis, vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni subjacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis qui tempore plus petierint, proutit; ut & iudicias, quas ipse actor sponte indulsit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint, ut aiores tali poena perterriti, tempora litium doceantur servare.

11 ¶ Præterea etiam ex persona sunt dilatoriae exceptiones, quales sunt procuratoria: veluti si per militem, aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro scripto, procuratorio nomine experiri conceditur: suis vero negotiis superesse sine offensa (militaris) disciplina possunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cum in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus; ne, dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

terdium ei inutile est, interdictione quoque, quod appellatur Salvianum, adimpedenda possessionis causa comparatur est; eoque utitur dominus fundi de rebus colorati, quas is pro mercedibus fundi pignori faturus pepigisset.

4 ¶ Retinenda possessionis causa comparata sunt interdicia, *vis possideris*, & *urbis* cum ab utraque parte de proprietate alienius rei controversia sit; & ante quaeratur uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius a possidendo petat. Et quia longe commodius est (& potius) possidere, quam petere: ideo plerumque, & fere semper ingens exitus contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si ejus res non sit, qui possidet: si modo actor non poterit suam esse probare, remaneat (in) suo loco possessio, propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorum iudicari solet. Sed interdictio quidem, *vis possideris*, de fundi, vel adium possessione contenditur: *urbis* vero interdictio de rerum mobilium possessione. Quorum vis, ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *vis possideris* interdictio is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem; etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret: *urbis* vero interdictio is vincebat, qui majore parte ejus anni nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exaequata est: ut ille vincat, (&) in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestata tempore detinet.

5 ¶ Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subiectus non sit, qualis est colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quia etiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius, tamen si non reli-

quien-

quenda possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci vero possessionem, per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

6 ¶ Recuperanda possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel adium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem; licet is ab eo, qui vi deiecit, vi, vel clam, vel precario possideat. Sed ex constitutionibus sacris (ut supra diximus) si quis tempore vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem etiam estimationem (rei) dare vim passio compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Julia de vi privata, aut de vi publica: sed de vi privata, si sine armis vim fecerit. si autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica [tenetur]. Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus.

7 ¶ Tertia divisio interdictorum haec est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus (est): qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria: Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, a quo desideratur, ut restituatur, aut exhibeatur. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum praetor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti, *visi possidetis*, interdictum, & *urbis*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam praecipue reus, vel actor intelligitur, sed unusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.

8 ¶ De ordine, & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

DE PŒNA TEMERE
litigantium.

TITULUS XVI.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent, quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas nam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religio, modo infamia metu coercetur.

1. ¶ Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniunt, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uri, ad contradicendum pervenit. At adversus inficientes, ex quibusdam causis dupli, vel (tripli) actio constituitur, veluti si damni injuria, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his, & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) pluris, quam simpli, est actio. Item actoris quœque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra constitutione. Utriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt: quod alia nostra constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteri calumnia actione introducta sunt, quæ in defectu nem abii: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nequam factum esse invenimus: sed pro his introductum est (&) præstatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnatum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur.

2. ¶ Ex quibusdam judiciis damnati ignominiosi sunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. Item pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti, & recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

3. ¶ Omnium autem actionum instituentiarum principum ab ea parte edicti proficiuntur, quæ prætor edicit de in jus vocando. Utrique enim in primis ad-

adversarius in jus vocandus est, idest, ad eum vocandus, qui jus dicturus sit. Quæ parte prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberisque patronorum, & patronarum hunc præstat honorem, ut non aliter liceat liberis, libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso prætorè postulerint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit, in eum pœna solidorum quinquaginta constituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

Superest, ut de officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet iudex, ne aliter judicet, quam legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

1. ¶ Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut, si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnari, *Publium Mavium Lacio Titio in decem aureos condemnato, aut noxam dedere.*

2. ¶ Et si in rem actum sit (coram iudice,) sive contra petentorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessior neget in præsentem se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessior non perceperit, (sive illorum,) quos perceperit, in utraque actione eadem ratio pene habetur, si prætor fuerit. Si vero bonæ fidei possessior fuerit, non habetur ratio (neque) consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem etiam illorum (fructuum) ratio habetur, qui culpa possessioris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

3. ¶ Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, idest, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primam ad exhibendum egisset. Exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras [exhibendi] usucapta sit res a possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id est ejus, quod post acceptum ad exhibendum ju-

DE PUBLICIS JUDICIIS.

TITULUS XVIII.

176 Infit. Lib. IV. Tit. XVIII.
 dicium ante rem iudicatum intercesserit, rationem habere debet iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in presenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur, dari ei debet, ut tamen caveat se restitutum: quod si neque statim iustum iudicium rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat: condemnandus sit in id, quod adorsus intererat, si ab initio res exhibita esset.

4 ¶ Si familia circumsca [iudicio] actum sit, singulas res singulis hæredibus adjudicare debet: & si in alterius persona pragravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem coheredi certa pecunia [sicut jam dictum est] condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hæreditarii fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes, subsequuntur.

5 ¶ Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo, siquidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat: partes ejus singulis adjudicare debet, & si unius pars pragravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit, veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adjudicatio: quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari, quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quod forte circa fines aliquod malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis jubente iudice metiri agros passus non fuerit.

7 ¶ Quod autem istis iudiciis alicui adjudicatum fuerit, id statim ejus sit, cui adjudicatum est.

Publica iudicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent (cum) cæteris iudiciis, de quibus locuti sumus, magnaque diversitas eorum est & in institutendo, & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executioni eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quedam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt (homines) vel (etiam) aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem iudicia hæc sunt: lex Julia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, itum vigorem extendit. Cujus poena animæ amissionem insinuat, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Poenam autem eadem lex irrogat suppositoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulat. Telum autem (ut Cajus noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed & omne significat, quod manu cujusque jacitur: sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine continentur: dictum ab eo, quod in loquingum mittitur, [a] Græca voce *τράβη* figuratum. Et [sic] hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi *Βέλος* appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissima scripta, *ἔ τῶ Βέλῳ ὀμῶς*

ἄρκως ἐφέρετο, λόγυμαι, τοξόματα, σφενδοναί, πλείστοι ἢ καὶ λίθοι. i. Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, funde, plurimi autem & lapides. Sicarii autem appellantur a fica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam fufuris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice venderint.

6 ¶ Alia deinde lex asperimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis, aut filii, aut omnino affectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit (sive clam, sive palam id ausus fuerit) [necnon is, cujus dolo malo id factum est, vel confcius criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solemnæ pœnæ subiciatur, sed insutus culeo cum cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas feræles angustias comprehensus, [secundum quod regionis qualitas tulerit] vel in vicinum mare, vel in annem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & eum cœlum supersitit, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione, vel adfinitate personas conjunctas necaverit, pœnam legis Cornelie de ficiariis sustinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, significaverit, recitaverit, subjecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit sciens, dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est [quod etiam in lege de ficiariis, & veneficis servatur] in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Julia de vi publica, seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur; si vero sine armis, in tertiam partem bonorum [suorum] publicatio imponitur: sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel familiarionialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

9 ¶ Item lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtrahentes ab his scientes susceperint. Alia vero, qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis subiciuntur.

10 ¶ Est & inter publica judicia lex Flavia de plagiaris, quæ interdum publica pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leviozem.

11 ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse: alioqui diligentior operum scientia vobis ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris Deo propitio advertenda est.

INSTITUTIONUM FINIS.

Lib. I. Digestorum

Tit. XVI.

DE VERBORUM
SIGNIFICATIONE.1. *Ulpianus* libro primo ad Edictum.**V**ERBUM hoc, si quis, tam masculos quam feminas complectitur.2. *Paulus* libro primo ad Edictum.**U**Rbis appellatio muris, Roma autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

1 ¶ Cujusque diei major pars est horarum septem primarum diei, non suppremarum.

3. *Ulpianus* libro 2. ad Edictum.**I**N itinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, ut, si post hanc dinumerationem minus, quam viginti millia supersint, integrum diem occupent, veluti si viginti unum millia passuum sunt, bidoium eis attribuetur: quæ dinumeratio itademum facienda erit, si de die non conveniat.

1 ¶ Eius, qui apud hostes decessit, dici hæreditas non potest, quia servus decessit.

4. *Paulus* libro 1. ad Edictum.**P**ECUNIÆ appellatione rem significari, Proculus ait.5. *Idem* libro 1. ad Edictum.**R**Ei appellatio latior est, quam pecuniæ, quia etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.1 ¶ Opere locato, conducto, his verbis *Labeo* significari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, [non ἐργον] idest, ex opere factu corpus aliquod perfectum.6. *Ulpianus* libro 3. ad Edictum.**N**OMINIS, & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.1 ¶ Verbum *Ex legibus* sic accipiendum est, tam ex legum sententia, quam ex verbis.7. *Paulus**Instituta in summo*

De Verbor. Signific.

7. *Paulus* libro 2. ad Edictum.**S**PONSIO appellatur, non solum quæ pro sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio, promissioque.8. *Idem* libro 3. ad Edictum.**V**ERBUM *Oportebit*, tam præsens, quam futurum tempus significat.

1 ¶ Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Ulpianus* libro 5. ad Edictum.**M**ARCELLUS apud Julianum notat, verbo *Rapuisse* & scissum, & fractum contineri, & vi ruptum.10. *Idem* libro 6. ad Edictum.**C**REDITORES accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel iure civili, sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, five pure, five in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeat, non sunt loco creditorum. Sed si non fit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.11. *Caius* libro primo ad Edictum Provinciale.**C**REDITORUM appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.12. *Ulpianus* libro 6. ad Edictum.**[U]** si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio iure contractu debetur. Sed & si ex delicto debeat, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicitur creditoris loco non esse, postea esse.

1 ¶ Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.**M**ULIERIS appellatione etiam virgo viri potens continetur.1 ¶ Res abesse videntur [ut *Sabinus* ait, & *Pedius* probat] etiam ea, quarum corpus manet, sed forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re.

2 ¶ Definere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere [ejus] possessionem possimus, ob hoc, quod furto pridem subtrahita est.

3 ¶ Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

Labeo & Sabinus exſtimant, ſi veſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit, veluti ſcyphi colluſi, aut tabula raſa pictura, videri rem abeſſe, quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia, ſed in arte fit poſitum. Item ſi dominus rem, quæ ſibi furto aberat, ignorans emerit, recte dicitur res abeſſe, etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit: quia videtur res ei abeſſe, cui pretium abeſt.

¶ Rem amiſſe videtur, qui adverſus auctorem ejus perſequendæ actionem habet.

15. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

Bona civitatis abſive publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quæ populi Romani ſunt.

16. *Cajus* libro tertio ad Edictum

[Provinciale.]

Eum, qui veſtigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publici appellatione in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus* libro 10. ad Edictum.

Inter publica habemus non ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis uſibus deſtinata ſunt: ſed ſi quæ ſunt civitatum velut bona; ſed & peculia ſervorum civitatum proculdubio publica habentur.

¶ Publica veſtigalia intelligere debemus, ex quibus veſtigal ſciſus capit: quale eſt veſtigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & picariarum.

18. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

Munus tribus modis dicitur, uno donum, & inde munera dici, dari, mittive, altero onus: quod cum remittitur, vacationem militiæ, munerique præſtat: inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quosdam milites muniſicos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiunt.

19. *Ulpianus* libro 11. [ad Edictum.]

Labeo libro primo prætoris urbani deſinit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur, ut in ſtipulatione, vel numeratione pecuniæ. Contractum autem ultro citroque obligationem eſſe, quem Græci *συνάλλαγμα* vocant: veluti emptionem venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. *Genium* rem ſignificare ſine verbis ſaſtam.

20. *Idem* libro 12. [ad Edictum.]

Verba *Conſaxerunt, geſſerunt*, non pertinent ad teſtandi jus.

21. *Paulus* [libro undecimo ad Edictum.]

Princeps bona concedendo videtur etiam obligationem concedere.

22. *Cajus* [libro 4.] ad Edictum Provinciale.

Plus eſt in reſtitutione, quam in exhibitione. nam exhibere eſt, præſentiam corporis præbere. reſtituere eſt, etiam poſſeſſorem facere, fruſtusque reddere. pleraque præterea reſtitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* [libro quarto decimo]

[ad Edictum.]

Rei appellatione & cauſa, & jura continentur.

24. *Cajus* libro 6. ad Edictum Provinciale.

Nihil eſt aliud hæreditas, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod deſunctus habuit.

25. *Paulus* libro viceſimo primo

[ad Edictum.]

Reſte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum uſuſtructus alienus eſt: quia uſuſfructus non domini pars, ſed ſervitutis ſit, ut via, & iter. nec falſo dici, [totum] meum eſſe, cum jus non poteſt ulla pars dici alterius eſſe. hoc & *Julianus* ait, & eſt verius.

¶ *Quantus Mucius* ait, partis appellatione rem pro indiviſo ſignificari. Nam quod pro diviſo noſtrum fit, id non partem, ſed totum eſt. *Servius* non inelegerat partis appellatione utrumque ſignificari.

26. *Ulpianus* [libro 16.] ad Edictum.

Partum non eſſe partem rei ſervitiæ, *Scævola* libro undecimo quaſtionum ſcribit.

27. *Idem* libro ſeptimodecimo [ad Edictum.]

Ager eſt locus, qui ſine villa eſt.

¶ *Stipendium* a ſtipe appellatum eſt, quod pro ſtipes, ideſt modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari, *Pomponius* ait. Er ſane appellatur a contributione tributum: vel ex eo, quod militibus tributatur.

28. *Paulus* libro viceſimo primo

[ad Edictum.]

Alienationis verbum etiam uſucapionem continet. vix eſt enim, ut non videatur alienare, qui patitur uſucapi. Eum quoque alienare dicimus, qui non utendo amiſit ſervitutes. Qui occasione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare, veluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra

certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel disjuncta, vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro sexagesimo sexto

[ad Edictum.]

Conjunctionem enim nonnumquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa stipulatione. *Mibi, hæredique meo, te, hæredemque tuum.*

30. *Cajus* libro septimo ad Edictum

[Provinciale.]

Silva cædua est, [ut quidam putant] quæ in hoc habetur, ut cadatur. Servius, eam esse, quæ succisa rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur.

1 ¶ Stipula illesta sunt spicæ in messe dejectæ [nec dum lætæ,] quas ruscii, cum vacaverint, colligunt.

2 ¶ Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci νεατόν vocant.

3 ¶ Integra autem est, in quam nondum dominus pacendi gratia pecus immisit.

4 ¶ Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶ Pæcua silva est, quæ pastui pecudum destinata est.

31. *Ulpianus* libro octavo decimo ad Edictum.

Pratum est, in quo ad fructum percipiendum salce duntaxat opus est: ex eo dictum, quod pratum sit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro viceesimo quarto

[ad Edictum.]

Minus solum intelligitur, etiam si nihil effect solum.

33. *Ulpianus* libro viceesimo primo

ad Edictum.

Palam est coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24. [ad Edictum.]

Actionis verbo etiam persecutio continetur.

35. *Idem* [libro septimo decimo

ad Edictum.]

Restituere autem is intelligitur, qui simul & rem, & causam aëtori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, idest & usucapionis causam, & fructum.

36. *Ulpianus* [libro viceesimo tertio

ad Edictum.]

Litis nomen [omnem] actionem significat, sive in rem, sive in personam sit.

37. *Paulus* [libro 26. ad Edictum.]

Verbum *Opotere*, non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris, vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus* [libro 25. ad Edictum.]

Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum, factumque. Duo genera [autem] sunt ostentorum: unum, quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum, cum quod prodigiosum videtur, quod Græci φάντασμα, idest *visionem* vocant.

39. *Paulus* libro 53. [ad Edictum.]

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptioe uti solebant.

1 ¶ Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

2 ¶ Attestari est, absenti denunciare.

3 ¶ Incertus possessor est, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

Detestatio est denunciatio facta cum testatione. —
1 ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2 ¶ Familiæ appellatioe liberi quoque continentur.

3 ¶ Unicus servus familiæ appellatioe non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Cajus* libro 21. ad Edictum Provinciale.

Armorum appellatio non utique tantum scuta, & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

42. *Ulpianus* [libro 57. ad Edictum.]

Probrum, & opprobrium, idem est. Probra quædam natura turpia sunt, quædam civiler, & quasi more civitatis, ut puta furum, adulterium, natura turpe est. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* [libro 58. ad Edictum.]

Verbo *Vistus* continentur, quæ usui, potuique, cultuique corporis, & quæ ad vivendum homini necessaria sunt: vestem quoque vistus habere vicem, Labeo ait.

44. *Cajus* libro 22. ad (Edictum Provinciale.)

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. *Ulpianus* (libro 58. ad Edictum.)

Instrato omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait: neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne, quod Græci *πλεκτοῦσθαι* vocant. In viduo ergo vestem accipimus, non stragulam, instratam omnem stragulam vestem.

46. *Idem* libro 59. [ad Edictum.]

Pronuntiatum, & statutum idem dici potest: promissive enim & pronuntiasse, & statuisse solemus dicere eos, qui jus habent cognoscendi.

¶ Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit; matrem enim familias a cæteris feminis mores dicernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenia sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Cajus* libro 1. ad Edictum prætoris urbani, titulo.

Quæ neque sequantur, neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur, ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est, beatos faciunt: beare enim est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ domini nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur, vel usufructuaria sint. Et que bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse videntur.

50. *Idem* libro sexagesimo primo ad Edictum.

Nurns appellatio etiam ad pronum, & ultra porrigenda est.

51. *Cajus* libro vicessimo tertio ad edictum Provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & avia, & proavia.

52. *Ulpianus* libro sexagesimo primo [ad Edictum.]

Patroni appellatione & patrona continentur.

53. *Paulus* libro quinquagesimo [nono] ad Edictum.

Sæpe ita comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis: interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum, gentiliumque*, pro separatione accipitur. At cum dicitur, *Super pectus, tutelave sua*, tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum diximus, *Quod dedi, aut donavi*, utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod una dare facere oportet*, quodvis eorum sufficit probare. Cum vero dicit prætor: *Si domum, manum, operas ve timeris*, si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse. Ex re ergo pro conjunctis habentur, & si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

¶ Item dubitatum est, illa verba, *Ope, consilio*, quemadmodum accipienda sint: utrum ex sententia conjunctum, an separatim? sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit. sic enim alii condici potest, alii non potest: & sane post veterum auctoritatem eo pervertitur est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. *Ulpianus* libro sexagesimo secundo [ad Edictum.]

Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro sextodecimo brevis Edicti.

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest: qui autem temporalem exceptionem timeret, similis est conditionali creditori.

56. *Ulpianus* libro sexagesimo secundo [ad Edictum.]

Cognoscere instrumenta est relegere, & recognoscere: dispungere est conferre accepta, & data.

¶ Liberorum appellatione continentur non tantum

tum, qui sunt in potestate, sed omnes, qui sui juris sunt: five virilis, five foemini sexus sunt, exve foemini descendentes.

57. *Paulus* libro quinquagesimo nono

[ad Edictum.]

Cui precipua cura incumbit, & qui magis, quam caeteri, diligentiam, & sollicitudinem rebus, quibus praesunt, debent, hi magistri appellantur. Quin etiam ipsi magistratus per derivationem a magistris cognominantur, unde etiam cujuslibet disciplinae praecceptores magistros appellari a monendo, vel monstrando.

1 ¶ Persequi videtur, & qui satis accipit.

58. *Cajus* libro viceesimo quarto.

ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta, & facta videatur quaedam esse subtilis differentia: atramen *καταρχήστικος*, ideest, *abusus*, nihil inter factum, & gestum interest.

1 ¶ Paternos libertos recte videmur dicere nostros libertos, liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.

59. *Ulpianus* libro sexagesimo octavo (ad Edictum.)

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur mercēs, & inde exportantur, eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

60. *Idem* libro 69. (ad Edictum.)

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi. fundus autem integrum aliquid est, & plerumque sine villa locum accipimus. Caeterum adeo opinio nostra, & constituto locum a fundo separat, (ut) & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuerimus. Non enim magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio, & qualibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. necnon & fundus locus constitui potest. nam, si eum alii adjuverimus fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶ Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque praedia pertinere, Labeo scribit.

2 ¶ Sed fundus quidem suos habet fines: locus vero latere potest, quatenus determinetur, & designatur.

61. *Paulus* libro sexagesimo quinto

(ad Edictum.)

Satisfactionis appellatione interdum etiam remissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisfactio debebatur.

62. *Cajus* libro viceesimo sexto ad edictum Provinciale.

Tigni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur.

63. *Ulpianus* (libro septuagesimo primo ad Edictum.)

Penes te amplius est, quam apud te. nam apud te est, quod qualitercumque a te teneatur penes te est, quod quodammodo a te possidetur.

64. *Paulus* libro sexagesimo septimo ad Edictum.

Intestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento haereditas adita non est.

65. *Ulpianus* libro septuagesimo secundo ad Edictum.

Heredis appellatio non solum ad proximum haereditem, sed & ad ultiores refertur. nam & haereditis haeres, & deinceps, haereditis appellatione continetur.

66. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem* (libro septuagesimo sexto ad Edictum.)

Alienarum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicitur.

1 ¶ Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendit videtur: five mortis causa, five non mortis causa fuerit.

68. *Idem* libro septuagesimo septimo ad Edictum.

Illa verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, si significant, & in servum non cadunt.

69. *Idem* libro septuagesimo octavo ad Edictum.

Haec verba, *Cui rei dolus malus absuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

70. *Paulus* libro septuagesimo tertio [ad Edictum.]

Sciendum est, haereditem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus haereditis appellatio proximum continet. Veluti in substitutione impuberis, *Quisque mihi haeres erit, idem fitio meo haeres esto*: ubi haereditis haeres non continetur;

tur: quia incertus est. Item in lege *Elia Sentia* filius hæres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres existiterit. Idem dicitur in operarum exactiõne, ut *alius* hæres exigere possit, non ex successione effectus.

¶ Verba hæc, *is, ad quem ea res pervinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum dominium vel jure civili, vel jure prætorio succedit, contineatur. 71. *Ulpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

Aliud est capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere, etsi quis non accipit, ut habeat: idcirco non videtur quis capere, quod erit restitutus: sicut pervenisse proprie illud dicitur, quod est remansurum.

¶ Hæc verba, *his rebus resse præstari*, hoc significat, ne quod periculum, vel damnum ex ea re stipulator sentiet.

72. *Paulus* libro 76. (ad Edictum.)

Appellatione rei pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80. [ad Edictum.]

Hæc verba in stipulatione posita, *Eam rem resse restitui*, fructus continent. *Resse* enim verbum pro viri boni arbitrio est.

74. *Paulus* libro 2. ad Edictum
adilium curulium.

Signatorius annulus ornamentis appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50. ad Edictum.

Resituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Edictum.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permittit, vel compenavit.

77. *Idem* (libro 49. ad Edictum.)

Frugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis aut leguminibus, verum & quod ex vino, silvis caduis, cretiodinis, lapidicinis capit. *Julianus* scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse, non enim carnem, aut aves, ferasque, aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse, quod arista in se teneat, resse *Gallicum* definisse. *Lupinum* vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed filiqua continentur: quæ *Servius* apud *Alfenum* in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3. ad Plantium.

Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem* libro 6. ad Plantium.

Impensas necessariae sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

¶ **U**tiles impensas esse *Fulcinus* ait, quæ meliorem dotem faciant. (non) deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicut arbuti plantationes ultra quam necesse fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem, vel invitam non oportet, ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impensis & pitrium, & horreum insulæ dotali adjectum plerumque dicimus.

¶ **V**oluptariae sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt viridaria, & aquæ salientes, incrustationes, locationes, picturæ.

80. *Idem* libro 9. ad Plantium.

In generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 10. ad Plantium.

Cum prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 14. ad Plantium.

Verbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solum videtur, etiam si nihil esset exactum.

83. *Javolenus* libro 5. ex *Plautio*.

Proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* [libro 2. ad *Vitellium*.]

Filii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 1. *Digestorum*.

Neratius *Priscus* tres facere existimat collegium: & hoc magis sequendum est.

86. *Celsus* libro 5. *Digestorum*.

Quid aliud sunt iura prædiorum, quam prædia æqualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo *Digestorum*.

Ut *Alfenus* ait, urbs est *Roma*, quæ muro circumdatur. *Roma* est etiam, quæ contentiæ ædificia essent, nam *Romam* non muro tenus existimari, ex consuetudine quorundam posse intelligi, cum diceremus *Romam* nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

88. *Celsus* libro octavo decimo Digestorum, Antum quisque pecunia relinquit, quantum ex bonis eius resciri potest: sic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæterisque similibus rebus habeat. Non idem est in fundo alieno legato, quamquam is hæreditaria pecunia parari potest: neque quiquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari potest.

89. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

Boves magis armentorum, quam iumentorum nomine appellantur.

1 ¶ Hoc sermone, *Dum nupta eris*, prima nuptia significantur.

2 ¶ Inter edere, & reddere rationes, multum interit: nec is, qui edere iustus est, reliquum reddere debet. nam & argentaria edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non solvat.

90. *Ulpianus* libro vicefimo septimo ad Sabinum.

Qui uti optima, maximaque sunt, ædes tradit, non hoc dicit, servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberar esse, hoc est, nulli servire.

91. *Paulus* libro secundo Fideicommissorum.

Meorum, & tuorum appellatione actiones quoque contineri, dicendum est.

92. *Idem* libro 7. [*Questionum.*]

Proximus est, cui nemo antecedit: supremus est, quem nemo sequitur.

93. *Celsus* (libro decimo nono Digestorum.)

Moventium, item mobilium appellatione idem significamus, si non appareat defectum animæ habundantat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse: quod verum est.

94. *Idem* libro 20. Digestorum.

Verbum reddendi, quamquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

95. *Marcellus* libro 14. Digestorum.

Prestis reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus* libro 25. Digestorum.

Littus est, quousque maximus fluvius a mari pervenit. idque Marcum Tullium ajunt, cum arberit esset, primum constituisse.

1 ¶ Prædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed [vel] alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32. Digestorum.

Cum stipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*, res ipsas, quæ pervenerunt, non pretia earum sperare videmur.

98. *Idem* libro 39. Digestorum.

Cum bis sexto Kalendas est, nihil refert, [utrum] priore, an posteriore die quis natus sit, & sic deinceps sexto Kalendas ejus natalis dies est: nam id biduum pro uno die habetur: sed posterior dies intercalatur, non priore, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bis sexto Kalendas est, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, mensem intercalarem addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit.

2 ¶ Quintus Mutius, mensis, ait, intercalaris constat ex diebus viginti novem.

99. *Ulpianus* libro tertio de officio Consulis.

Notionem accipere possumus, & cognitionem, & jurisdictionem.

1 ¶ Continentes provincias accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt: ut puta Galliam, sed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2 ¶ Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare, quæ enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda fit, unde dignoscimus? si in præsentiam personæ, quæ infruere possit, dilatio petatur, puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus, patem videri, instrumentorum causa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2. de officio Consulis.

Spectiosas personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque sexus. item eorum, qui ornamentis senatoris utuntur.

101. *Modestianus* libro 9. Differentiarum.

Inter stuprum, & adulterium hoc interesse studam putant: quod adulterium in nuptiam, stuprum in viduam committitur, sed lex Julia de adulteris hoc verbo indifferenter utitur.

1 ¶ Divortium inter virum, & uxorem fieri dicitur: repudium vero sponsæ remitti videtur. quod & in uxoris personam non absurde cadit.

2 ¶ Verum est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum: veluti si talum excussit. nam & luscus utique vitiosus est.

3 ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam

194 Tit. Digestorum
putant; quasi commune nomen utrumque sexum
contineat.

102. *Idem* libro 7. Regularum.
Derogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi,
cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum
prioris tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.
Licet capitalis Latine loquentibus omnis causa
eximinationis videatur: tamen appellatio capi-
talis, mortis, vel amissionis civitatis, intelligenda est.

104. *Idem* libro secundo Excusationum.
[H] τὼν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοῖς
ἐγγύθους ἐκτείνεται.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.
105. *Idem* [libro undecimo Responsorum.]

Macedonius respondit, his verbis, *Libertis, libe-
ratusque meis*, libertum libertæ testatoris non
contineri.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.
Dimissoria litteræ dicuntur, quæ vulgo apostoli
dicuntur: dimissoria autem dicuntur, quod per
eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.
Adsignare libertum, hoc est, testificari, cuius ex
liberis libertum enim esse velit.

108. *Idem* libro 4. Pandectarum.
Debitor intelligitur is, a quo invito exigi pecu-
nia potest.

109. *Idem* libro 5. Pandectarum.
Bona fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam
rem alienam esse: aut putavit eum, qui ven-
didit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut
tutorem esse.

110. *Idem* libro 6. Pandectarum.
Sequens dicitur, apud quem plures eandem rem,
de qua controversia est, posterius: dictus ab eo,
quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui conten-
dunt, committitur.

111. *Javolenus* libro 6. ex Cassio.
Censere est constituere, & præcipere: unde et-
iam dicere solemus: Censeo, hoc facias: &
senatum aliquid censuisse. Inde censoris nomen vi-
detur esse tractum.

112. *Idem* libro 11. ex Cassio.
Litius publicum est catenus, quatenus maxime
finibus exæstuat. Idemque juris est in lacu, nisi
is totus privatus est.

113. *Idem* libro 14. ex Cassio.

Morbus fonticus est, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15. ex Cassio.
Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum
potest solvere.

115. *Idem* libro 4. Epistolarum.
Quæstio est, fundus a possessione, vel agro, vel
prædio quid differat. Fundus est omne, quid-
quid solo tenetur. Ager est species fundi, qui
ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro juris
potestate distat: quæcunque enim apprehendimus, cu-
jus proprietates ad nos non pertinet, aut nec potest
pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio
ergo usus, ager proprietates loci est, prædium utrius-
que superscriptæ rei generale nomen est, nam & a-
ger, & possessio huius appellationis species sunt.

116. *Idem* libro 7. Epistolarum.
Ovisquis mihi alius filius, filivæ heres sit: his
verbis Labeo ait, non videri filiam contineri &
Proculus contra ait: Mihi Labeo videtur verbo-
rum figuram sequi, Proculus mentem testantis.
Respondit: Non dubito, quin Labeonis sententia
vera non sit.

117. *Idem* libro 9. Epistolarum.
Non potest videri minus solvissis, in quem anti-
prioris summæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2. ad Quintum Mutium.
Hæres hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publi-
ce bellum decrevimus: cæteri latrones, aut
prædones sunt.

119. *Idem* libro tertio [ad Quintum
Mucium.]

Hæreditatis appellatio sine dubio continet et-
iam damnosam hæreditatem: juris enim no-
men est, sicut bonorum possessio.

120. *Idem* libro quinto [ad Quintum
Mucium.]

Verbis legis duodecim tabularum his, *uti le-
gassit sue rei, ita jus esto*, latissima potestas
tributa videtur, & hæredes instituendi, & legata,
& libertates dandi, tutelæ quoque constituendi:
sed id interpretatione coangustatum est vel legum,
vel auctoritate jura constituentium.

121. *Idem* libro sexto [ad Quintum
Mucium.]

Ursura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non
est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia
causa est, idest, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad *Quintum Mucium*.

Servus ait: si ita scriptum sit, *filio, filisque meis heredes tuos do*, masculis dantaxat tutores dotos: quoniam a singulari casu hoc, *filio*, ad plura dem videtur transisse continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non juris habet questionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit: deinde plenus omnibus liberis propexisse in tutore dando voluerit: quod magis rationale esse videtur.

123. *Idem* libro viciesimo sexto ad *Quintum Mucium*.

Verbum *erit* interdum etiam prateritum, nec solum futurum tempus demonstrat, quod est nobis necessarium scire, & cum codicillis ita confirmati testamento fuerint, *quod in codicillis scriptum erit*, utrumne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam prateriti, si ante scriptos codicillos quis reliquat: quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est. Quod emadmodum autem hoc verbum est, non solum praesens, sed & prateritum tempus significat: ita & hoc verbum *erit*, non solum futurum, sed interdum etiam prateritum tempus demonstrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est (ab) obligatione*, & prateritum, & praesens significamus: sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*: & idem fit, cum ita loquimur, *Tyria capta est*: non enim ad praesentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad prateritum.

124. *Proculus* libro 2. *Epistolarum*.

Haec verba, *ille, aut ille*, non solum disjunctivae, sed etiam subdisjunctivae orationis sunt. Disjunctivum est, veluti cum dicimus, *aut dies, aut mox est*, quorum posito altero, necesse est tolli alterum: item sublati altero, poni alterum: ita simili figurazione verbum potest esse subdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera sunt duo. Unum, cum ex propositis finibus ita non potest utrumque esse, ut possit neutrum esse: veluti cum dicimus, *aut sedet, aut ambulat*: nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum; veluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neutrum esse, ut possit utrumque esse: veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*. nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5. *Epistolarum*.

Nepo: Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit, *Cum comnodum erit, dotis si-*

lie meae tibi evum auri centum, putasse proinus nuptiis factis dotem peti posse? quod, si ita promississet: *Cum potero doti evum?* quid si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quo modo interpretaris? utrum aere alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis [ita] promisit, *Cum potero, doti tibi evum centum*, existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. nam qui ambigue loquitur, id, loquitur quod ex his, quae significantur, sensit: propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, deducto aere alieno, potero, potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero, quae interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cum comnodum erit*, hoc est, cum sine incommodo meo potero.

126. *Idem* libro 6. *Epistolarum*.

Si, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus, maximusque esset*, & adjecti, *ius fundi deterius factum non esse per dominum*, praestabitur, amplius eo praestabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *uti optimus, maximusque sit*, liberum esse significat; eoque, si posterior pars adjecta non esse, liberum praestare debem: tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse.

127. *Callistratus* libro quarto de *Cognitionibus*.

Vestis appellatione tam virilis, quam muliebris, & scenica, etiam si tragica, aut citharœdica sit, continetur.

128. *Ulpianus* (libro 1.] ad legem

Juliam, & Papiam.

Spadonum generalis appellatio est, quo nomine etiam hi, qui natura spadones sunt, quam thlibia, & thlasia, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem

Juliam, & Papiam.

Qui mortui nascuntur, neque pati, neque procreari videntur: quia nunquam liberi appellari poterunt.

130. *Ulpianus* libro 2. ad legem

Juliam, & Papiam.

Lege obvenire hereditatem non impropre quid dixerit & eam, quae ex testamento detetur: quia lege duodecim tabularum testamentariae hereditates confirmantur.

132. *Idem* libro 3. ad legem Juliam, & Papiam.

Aliud fraus est, aliud poena: fraus enim sine poena esse potest: poena sine fraude esse non potest: poena est noxa vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi poena quaedam preparatio.

¶ Inter multam autem, & poenam multum inter: cum poena generale sit nomen, & omnium delictorum coercitio: multa specialis peccati: cuius animadversio hodie pecuniaria est. poena autem non tantum pecuniaria, verum capitum, & existimationis irrogari solet: & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: poena non irrogatur, nisi qua quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. Item multam is dicere potest, cui adjudicatio data est: magistratus solos, & praefides provinciarum posse multam dtere, mandatis permittitur est. poenam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis, sive delicti executio competit.

137. *Paulus* libro tertio ad legem Juliam, & Papiam.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & consuetudo loquendi id ita esse declarat. *Ante diem decimum Kalendarum, & post diem decimum Kalendarum*, utroque sermone undecima dies significatur.

¶ Falsum est, eam peperisse, cui mortuae filius exsecutus est.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

Si quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

134. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam, & Papiam.

Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exaeto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

Quaret aliquis: si portentosum, vel monstruosum, vel debile mulier ediderit, vel inaequalem, vultu, vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an, quia enixa est, prodesse ei debeat? & magis est, ut haec quoque parentibus profint: nec enim est, quod eis imputetur, qui, qualiter poterunt,

runt, statuti obtemperaverunt: neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet,

136. *Idem* libro quinto ad legem Juliam, & Papiam.

Generi appellatione & neptris, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, ceterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam, & Papiam.

Ter enixa videtur, etiam qua tergeminos peperit.

138. *Idem* libro quarto ad legem Juliam, & Papiam.

Hereditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Ulpianus* libro septimo ad legem Juliam, & Papiam.

Aedificia Romae fieri etiam ea videntur, quae in continentibus Romae aedificia sunt.

¶ Perfecisse aedificium is videtur, qui ita consummavit, ut iam in usu esse possit.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Juliam, & Papiam.

Cepisse quis intelligitur, quanvis alii adquisivit.

141. *Ulpianus* libro 8. ad legem Juliam, & Papiam.

Etiam ea mulier, cum moreretur, creditur filiam habere, qua ex vivo utero edere possit, nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut putrum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus* libro 6. ad legem Juliam, & Papiam.

Triplici modo conjunctio intelligitur: aut enim re per se conjunctio contingit: aut re, & verbis: aut verbis tantum. Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos & nominum, & rei complexus jungit: veluti, *Titius, & Mævius ex parte dimidia heredes sunt*, vel (ita,) *Titius, Mæviusque heredes sunt*, vel *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunt*. Videamus autem, ne etiam, si hos articulos detrahas, & quae cum, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti, *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunt*, vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius heredes sunt*. *Symphonius ex parte dimidia heres esto*. ut *Titius, & Mævius veniant in partem dimidiam, & re, & verbis conjuncti videantur. Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Sejus ex parte, qua Lu-*

etiam Titium heredem institui, hæres esto. Sempronius ex parte dimidia hæres esto. Julianus dubitari posse, ait, an tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Cajo, & Sejo institutus sit: sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius est, in eundem semissem duos coactos, & conjunctum hæredes scriptos esse.

143. *Ulpianus* libro nono, ad legem

Juliam, & Papiam.

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim, quod peti potest.

144. *Paulus* libro decimo ad legem

Juliam, & Papiam.

Masurius scribit libro memorialium, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: eamque nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Cæus Flaccus in libro de jure Papiiano scribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus miscet: quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam Παλλακίω Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo [ad legem

Juliam, & Papiam.)

Virilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri, dicendum est.

146. *Terentius Clemens* (libro 2.) ad legem

Juliam, & Papiam.

Socer, & socrus appellatione avum quoque, & aviam uxoris, vel mariti contineri, respondetur.

147. *Idem* libro 3. ad legem Juliam,

& Papiam.

Qui in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

148. *Cæus* libro 8. ad legem Juliam,

& Papiam.

Non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est: hæc enim enuntiatio. *habet liberos* (non *habet liberos*) semper plurativo numero profertur: sicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro 10. ad legem Juliam,

& Papiam.

Nam quem sine liberis esse, dicere non possumus, hunc necesse est dicamus liberos habere.

150. *Idem* libro 9. ad legem Juliam,

& Papiam.

Si ita te Ripulatus fuero, *Quanto minus a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes* non solent

let dubitari, quin si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5. ad legem

Juliam, & Papiam.

Delata hæreditas intelligitur, quam quis possit ad eundem consequi.

152. *Cæus* libro 10. ad legem Juliam,

& Papiam.

Hominis appellatione tam fœminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 15. ad legem

Juliam, & Papiam.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

154. *Macer* libro primo ad legem

viciniam.

Mille passus non a muro urbis, sed a continentibus ædificiis numerandi sunt.

155. *Leinius Rufinus* libro 7. Regularum.

Proximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

156. *Idem* libro 10. Regularum.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit, si modo advertarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

157. *Ælius Gallus* libro 1. de verborum, quæ

ad jus pertinent, significatione.

Patris est, five murus, five maceria est.

1. ¶ Item via est, five semita, five iter est.

158. *Cæus* libro 25. Digestorum.

In usu juris frequenter uti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus. Nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de hærede cavere, *si es res secundum me, hæredemve meum judicata erit; & rursus, Quod ob eam rem te, hæredemve tuum; nempe æque, si plures hæredes sint, continentur stipulatione.*

159. *Ulpianus* libro 1. ad Sabinum.

Etiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* (libro 2. ad Sabinum.)

Cæterorum, & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum, qui optato servi legata est, cæteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Non est pupillus, qui in utero est.

162. *Pomponius* libro 2. ad Sabinum.

In vulgari substitutione, qua ei, qui supremum morietur, haeres substituitur, recte substitutum etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur.

1 ¶ *Si quis ita in testamento scripserit, Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber est: mortuo filio, Damas liber erit. licet enim accidat & vivis aliqua, atramen vulgi sermone etiam mors significatur.*

163. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

Illa verba, *Optimus, maximusque est*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa edictum praetoris suprema tabula habentur & solae.

1 ¶ Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & foeminas puerperas appellant recentes ex partu, & Graece *παίδας* communiter appellant.

164. *Ulpianus* libro 15. ad Sabinum.

Nomen filiarum & in posthumum cadere, quaesitionis non est, quamvis posthumae non cadere in eam, qua in rebus humanis est, certum sit.

1 ¶ Partitionis nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum. potest enim iuberi aliquis, & maximam partem partiri posse, & viceversam, & tertiam, & prout libuerit: sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere, sicut pervenire, cum effectu accipiendum est.

165. *Pomponius* libro 5. [ad Sabinum.]

Venisse ad haereditatem nihil intelligitur, nisi deducto aere alieno.

166. *Idem* libro 6. ad Sabinum.

Urbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multo abest a villico: insularius autem urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque haberit, quod ex numero familia, & vicariis apparebit.

1 ¶ Pernotare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte notis in urbe est. *Per*, enim totam notam significat.

167. *Ulpianus* libro 25. ad Sabinum.

Carbonum appellatione materiam non contineri, Offilius ait: sed an lignorum? & fortasse quis dicit, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, nefunam faciunt, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno aequaeandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi haec fuerit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis idem est, vel si qui alii nuclej sunt. De pinnu autem integri strobili, ligni appellatione continentur.

168. *Paulus* libro 4. [ad Sabinum.]

Pali, & peritica in numerum materiae redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5. ad Sabinum.

Non tantum in traditionibus, sed & in emptio-nibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio haec: *Uri optimus, maximusque est*; hoc significat, ut liberum praestetur praedium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus* libro 33. ad Sabinum.

Heredis appellatione omnes significari successores, credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hereditate a liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo acquisita, responsum est.

182. *Ulpianus* libro 27. ad Sabinum.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro 39. ad Sabinum.

Collegiarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

1 ¶ Qui extra continentia urbis est, abest, caeterum utique ad continentia non abesse videbitur.

174. *Idem* [libro 42. ad Sabinum.]

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto, noxae solum: qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furto, noxae solum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro 22. [ad Sabinum.]

Faciendi, verbo, reddendi etiam causa continentur.

176. *Ulpianus* libro 45. ad *Sabinum*.

Solutionis verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendum placet: solvere dicimus enim, qui facit, quod facere promissit.

177. *Idem* libro 47. ad *Sabinum*.

Natura cavillationis, quam Græci *σφοδισμῶν* appellaverunt, hæc est, ut ab eviderent veris, per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ eviderent falsa sunt, perducatur.

178. *Idem* libro 49. ad *Sabinum*.

Pecuniæ verbum non solum numerarum pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambigat.

¶ **H**æreditas juris nomen est, quod & accessio- nem, & decessionem in se recipit. hæreditas autem vel maxime fructibus augetur.

¶ **A**ctionis verbum & speciale est, & generale. nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio: sed plerumque actiones personales solemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. perfectionis verbo extraordinarias perfectiones puto contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

¶ **H**oc verbum *debitis*, omnes omnino actiones comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissaria fuit perfectio.

179. *Idem* libro 51. ad *Sabinum*.

Inter hæc verba, *Quantum ea res eris*, vel, *Quantum rem esse paret*, nihil interest, in utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

180. *Pomponius* libro 30. ad *Sabinum*.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

¶ **O**ffilius ait, tugurium a testio, tanquam tegularium, esse dictum: ut toga, quodæa tegamur.

181. *Idem* (libro 35. ad *Sabinum*.)

Verbum illud, *pertinere*, latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ domini nostri sint: & eis, quas jure aliquo possidemus, quamvis non sint nostri domini. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sit, sed esse possint.

182. *Ulpianus* libro 27. ad *Edictum*.

[**P**aterfamilias] liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem* libro 28. ad *Edictum*.

Tabernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo, quod tabulis claudatur.

184. *Paulus* libro 30. [ad *Edictum*.]

Inde tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. *Ulpianus* libro 28. ad *Edictum*.

Instructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationem paratis constat.

186. *Idem* [libro 30. ad *Edictum*.]

Commendare nihil aliud est, quam deponere.

187. *Idem* libro trigésimo [secundo ad *Edictum*.]

Verbum *Exacte pecuniæ*, non solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus* libro 33. ad *Edictum*.

Habere duobus modis dicitur: altero, jure domini: altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit.

¶ **C**autum intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit.

189. *Idem* libro 34. [ad *Edictum*.]

Facere oportere, & hanc significationem habet, ut absintet quis ab eo factio, quod contra conventionem feret, & curare, ne fiat.

190. *Ulpianus* libro 34. [ad *Edictum*.]

Provinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent, non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. *Paulus* libro 35. [ad *Edictum*.]

Inter divortium, & repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedant.

192. *Ulpianus* libro 37. [ad *Edictum*.]

Hæc adjectio, *plurimæ*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam duntaxat. Adjectio hæc, *Solidorum decem*, *plurimæ*, ad minutulam summam refertur.

193. *Idem* libro 38. ad *Edictum*.

Hæc verba, *Quantum rem esse paret esse*, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem refertur.

194. *Ulpianus* [libro 35. ad Edictum.]

Inter donum, & munus hoc interest, quod inter genus, & speciem. nam genus esse donum, La-beo ait, a donando dictum; munus speciem. nam munus esse donum cum causa, ut puta natalitium, nuptialitium.

195. *Idem* libro 46. ad Edictum.

Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

¶ **F**amilia appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem varie accepta est. nam & in res, & in personas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis, *agnatus proximus familiam habeto*. Ad personas autem refertur familiae significatio, ita, cum de patrono, & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam*, & hic de singularibus personis legem loqui constat.

¶ **F**amilia appellatio refertur & ad corporis ejusdem significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universae cognationis continetur. Jure enim proprio *familiam* dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subiectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familiae appellatur, qui in domo dominum habet, recteque hoc nomen appellatur, quamvis filium non habeat. non enim *solum* personam ejus, sed & jus demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt, idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est. nam & hic sui juris effectus propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum, nam estis paterfamilias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerint, recte ejusdem familiae appellabuntur, qui ex eadem domo, & gente proditi sunt.

¶ **S**ervitium quoque solemus appellare familiam, ut in edicto praetoris ostendimus, sub titulo de furtis, ubi praetor loquitur de familia publicarum. sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa parum, hoc est, vestigialis causa: alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibito-

ria, scilicet si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiae ejus, & interdicto unde vi, familiae appellatio omnes servos comprehendit: sed & filii continentur.

¶ **I**tem appellatur familia plurium personarum, quae ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiuntur, sicut dicimus familiam Juliam, quasi a fonte quodam memoriae.

¶ **M**ulier autem familiae suae & caput, & finis est.

196. *Cassius* libro 16. ad Edictum.

Familiae appellatione & ipse princeps familiae continetur.

¶ **F**oeminarum liberos in familia eorum non esse, palam est; quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

197. *Ulpianus* libro 50. ad Edictum.

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

198. *Idem* libro 2. de omnibus tribunalibus.

Urbanam praedia omnia aedificia accipimus, non solum ea, quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel si pratoria, voluptati tantum deservientia: quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in aedificiis constituti, dicendum est urbanorum appellatione contineri. Plane si plurium horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis haec non sunt urbana.

199. *Idem* libro 8. de omnibus tribunalibus.

Absentem accipere debemus eum, qui non est in eo loco, in quo petitur: non enim transit absentem desideramus, sed si forte extra continentia urbis sit, abest: ceterum usque ad continentiam non abesse videtur, si non latret.

¶ **A**besse non videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui a latronibus detinetur.

200. *Julianus* libro 2. Digestorum.

Haec stipulatio, *Noxis solvitur praestari*, non exiustimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam executionem, & coercionem capitalem habent.

201. *Idem* libro 81. Digestorum.

Justa interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri saepe praevidimus, ita & nepos videatur comprehendendi: & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfenus Vavus* [libro 2. Digestorum.]

Cum in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere, si amplius veller, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *idem* libro 7. Digestorum.

In lege Censoria portus Siciliae ita scriptum erat: *Servos, quos domum quis duceret suo usu, pro his portorium ne dato; quarebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utram pro his hominibus portorium dari deberet, necne; respondi, duas esse in hac scriptura quaestiones: primam, quid esset domum ducere: alteram, quid esset suo usu ducere. Igitur quaeri solet, utrum ubi quique habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique ibi debere existimari, ubi quique sedes, & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset *usu suo*, magnam habuisse dubitationem, & magis placere, quod visus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quaeri, qui eorum usus sui causa parati essent, utrum dispensatores, insularii, villici, atrienfes, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quique emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uretetur, neque ideo emisset, ut venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum praepositi, designati que essent. quo in genere vestores, cubicularii, coqui, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerantur.*

204. *Paulus* libro 2. epitomarum [Alfeni.]

Pueri appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes servos pueros appellamus: alteram, cum puerum contrario nomine puellae dicimus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstramus.

205. *Idem* libro 4. Epitome. Alfeni.

Qui fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficus, & uvas duntaxat duracinas albas, & purpureas, & quas ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci *ῥαξιμας*, id est, *Comestibiles*, appellant, recepta videri.

206. *Julianus* libro 6. ex Minucio.

Vinaria vasa proprie vasa torcularia esse, placet: dolia autem, & serias tamdiu in ea cautae esse, quamdiu vinum habergnt: cum sine vino esse caperint, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse, ut cum vinum habeant, tunc in vasis vinariis: cum inanes sint, tunc extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his condi possunt.

207. *Africanus* libro 3. Quaestionum.

Mercis appellatione homines non contineri, Melia ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliterios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro 4. Quaestionum.

Bonorum appellatio, sicut hæreditatis, universitatem quandam, ac jus successionis, & non singulas res demonstrat.

209. *Florentius* libro 10. Institutionum.

Coram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsentem eo fecisse, nisi sit intelligat. itaque si furiosus, aut insanit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle sit debet: nam & invito eo recte fit, quod jussum est.

210. *Martianus* libro 7. Institutionum.

Is, qui nullus est ex mancipiis urbanis, & missus est in vatium nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentius* libro 8. Institutionum.

Fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes; rustica, villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in urbe area; ruræ autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

212. *Ulpianus* libro 1. de Adulteriis.

Prævaricatores eos appellamus, qui causam adulteriaris suis donant, & ex parte aëtoris in partem rei concedunt: a varicando enim prævaricatoris dicti sunt.

213. *Idem* libro 1. Regularum.

Edere diem significat incipere deberi pecuniam.

Venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi ergo pure qui stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies: ubi in diem, cessitdies, sed nondum venit: ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione.

1. ¶ *Es alienum* est, quod nos aliis debemus, æs suum est, quod alii nobis debent.

2. ¶ *Lata culpa* est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro 1. Publicorum iudiciorum, unus proprie est, quod necessario omnibus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. *Dona* autem proprie sunt, quae nulla necessitate juris, officii, sed sponte praestantur; quae si non praestentur, nulla reprehensio est: & si praestentur, plerumque laus inest: sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcumque munus, id & donum accipitur: at quod donum fuerit, id munus recte dicitur.

215. *Paulus* libro singulari ad legem *Eniam* Caniniam.

Potestatis verbo plura significantur. in persona magistratum, imperium. in persona liberorum, patria potestas. in persona servi, dominium. At cum agimus de noxae deditioe cum eo, qui servum non defendit, praesentis corporis copiam, facultatemque significamus. In lege *Attinia* in potestatem domini rem furtivam venisse videri, si ejus vindicandae potestatem habuerit, *Sabinus*, & *Cassius* ajunt.

216. *Ulpianus* libro 1. ad legem *Eliam* Sentiam.

Verum est, eum, qui in carcere clausus est, non videri neque vincum, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. *Javolenus* libro 1. ex *Posteriori*. *bas* *Labeonis*.

Inter illam conditionem, *Cum fieri potuerit*, & *postquam fieri poterit*, multum interest. nam posteriori scripturam, uberiori esse constat: at, *cum fieri poterit*, arctiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fieri possit.

¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil praeterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27. *Quaestionum*.

Verbum *Facere*, omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

218. *Idem* libro secundo *Responsum*.

In conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba spectari, placuit. Cum igitur ea lege fundum vestigalem municipis locaverint, ut ad haereditem ejus, qui suscepit, pertinere, jus haereditum ad legatarium quoque transferri potuit.

220. *Celsus* libro secundo *Quaestionum*.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, caterique, qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim

tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt in cognitione singulorum nominibus uti, veluti, *Filii*, *nepotis*, *pronepotis*, ceterorumve, qui ex his descendunt, quotiens non omnibus, qui post eos sunt, praestitum voluerint, sed solis iis succurrerent, quos nominatim enumerarent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus praestatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehendantur.

¶ Sed & *Papirius* *Fronto* libro tertio *Responsum* ait. Praedio cum villico, & contubernali ejus, & filii legato, nepotes quoque ex filii contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat: filii enim appellatione saepe & nepotes accipi multifariam placere.

¶ *Divas* quoque *Marcus* rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum haereditum reliquit.

¶ Praeter haec omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri: nec enim dilectiore nomine postumus nepotes nostros, quam filii appellare? etenim idcirco filios, maleve concipimus, atque edimus, ut ex prole eorum, carumve diuturnitatis nobis memoriae in aevum relinquamus.

221. *Paulus* libro 10. *Responsum*.

Paulus respondit, falsum tutorem eum vere dicitur, qui tutor non est, sive habenti tutorem datus est, sive non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est, & modius iniquus, qui modius non est.

222. *Hermogenianus* libro 2. *Juris* epitom.

Pecunia nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro 2. *Sententiarum*.

Latæ culpæ finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

¶ Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quaestita rationibus.

224. *Venulejus* libro 7. *Stipulationum*.

Vinculorum appellatione vel privata, vel publica vincula significantur; custodia vero, tantum publica custodia.

225. *Tryphoninus* libro 1. *Disputationum*.

Fugitivus est, non is, qui solum consilium fugiendi a domo suscepit, licet id se facturum jacta-

212 Tit. Digestorum
 verit, sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem, & adulterum & aleatorem, quamquam alia significacione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere possit: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit qui nunquam alienam matremfamilias corripserit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit; tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi, & ideo fugitivam quoque, & erroneam non secundam propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi consistat.

225. *Paulus* libro 1. Manualium.

Magna negligentia, culpa est, magna culpa, dolus est.

227. *Idem* libro 2. Manualium.

Ex illa parte edicti, *Eum, quem ei heredem esse oportet*, hæredis hæredibus bonorum possessio non deseritur.

¶ Item in substitutionis his verbis, *Quisquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum significatur, imo non tantum proximus hæres, sed etiam fci pui.

228. *Idem* libro singulari de cognitionibus.

Municipes intelligendi sunt & ii, qui in eodem municipio nati sunt.

229. *Idem* libro singulari de Tacitis fideicommissis.

Transacta, finitave intelligere debemus, non solum de quibus controversa fuit, sed etiam quæ sine controversia sunt possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatufconsultum Orsicianum.

Ut sunt iudicio terminata, transactione compensata, longioris temporis silentio finita.

231. *Idem* libro singulari ad Senatufconsultum Tertyllianum.

Quod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superflite esse: tunc verum est, cum de ipsius jure quæritur. aliis autem non prodest, nisi natus.

232. *Cajus* libro 1. de Verborum obligationibus.

Hæc enunciatio, *Quæ sunt pluris aureorum triginta*, simul & quantitatis, & æstimationis significativa est.

233. *Idem* libro 1. ad legem duodecim tabularum.

Si cavilletur, & moveatur, & frustreretur. Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem, & frustrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta est.

¶ Post Kalendas Januariæ die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.

¶ Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, se nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Didumque ab eo, quod in longinquum mittitur (Græca voce) figuratum ἀπό τῆς τήλῃς, i. ab eo, quod est longe. Et hæc significacionem invenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus βέλος significatur, quod mittitur manu, [ἀπό τῆς βάλλῆδος, i. a jaciendo: Admonet nos Περύων. id est Xenophon: nam ita scribit: Κοί τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχῃς, & τοξόματι, σφενδόνα, πλείστοι δὲ ἢ λίθοι. i. Et tela simul ferebantur, hasta, sagitte, funde, plurimi item lapides, & id, quod arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τοξόματι, [i. sagitta] vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro 2. ad legem duodecim tabularum.

Uos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

¶ Locuples est, qui satis, & idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

¶ Verbum Vivere quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofsilius ad Atticum ait; si his verbis & vestimenta, & tramenta contineri. sine his enim vivere neminem posse.

255. *Idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit: agi ea, quæ animantia sunt.

¶ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

Qui Venenum dicit, adicere debet, utrum malum, an bonum sit. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibuit naturam ejus, cui adhibuitur est,

mutat: cum id, quod nos venumum appellamus, Græci *Φάρμακον* dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius nominis distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus, nam sic ait:

*Φάρμακα πολλά μὲν ἔοδ' ἀ μμιγμένα,
πολλά δ' λυγρὰ, idest.*

Venenæ multæ quidem bonæ mixtæ, multæ autem malæ.

1 ¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species *ἀκρόρρυα* [idest, *extremitates arborum*] appellatur.

237. *Idem libro quinto ad legem duodecim tabularum.*

DUobus negativis verbis quasi permittit lex, magis quam prohibeat. idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem libro sexto ad legem duodecim tabularum.*

PLEBS est cæteri cives sine fenatoribus.

1 ¶ Detestatum est testatione denuntiatum.

2 ¶ Pignus appellatum a pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri potest, verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constituit.

3 ¶ Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius libro singulari Enchiridii.*

PUPILLUS est, qui, cum impubes est, desit in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

1 ¶ Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [nostri] captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent.

2 ¶ **INCOLA** est, qui in aliquam regionem domicilium suum contulit, quem Græci *πρόκοικον* [idest, *juxta habitationem*] appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui in alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut intra eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

3 ¶ **MUNUS** publicum est officium privati hominis, ex quo Commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio magistratus extraordinarius pervenit.

4 ¶ **ADVENA** est, quem Græci *ἀπκοικον*, [idest, *domo profugum, colonum adventientem*] appellant.

5 ¶ **DECURIONES** quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum colonia dedacerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit.

6 ¶ **URBS** ab urbo appellata est: urbane est aratro definire, & Varus ait, urbem appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.

7 ¶ **OPPIDUM** ab ope dicitur, quod ejus rei causa moenia sint constituta.

8 ¶ **TERRITORIUM** est universitas agrorum intra fines cujusque civitatis. Quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magistratus ejus loca intra eos fines terrendi, idest summovendi, jus habent.

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet: & ideo qui jurat suum non esse, adjicere debet, neque sibi commune esse.

240. *Paulus ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.*

CUM quærebatur, an verbum, *Soluto matrimonio dosem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentirent, & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc moris Imperator pronuntiavit, id ædum eo pacto ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scaevola libro*

singulari δ'ρων.

IN rutis, & castis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere struili, testoriove non continentur.

242. *Javolenus libro 2. ex Posterioribus Labeonis.*

MALUM navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait, quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur: artemonem autem magis additamentum, quam pars navis est.

1 ¶ Inter prosectum & immisum hoc interesse ait Labeo: quod prosectum eisit id, quod ita proveheretur, ut nunquam requiesceret: qualis moeniana, & suggerundia essent: immisum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabesque, quæ immitterentur.

2 ¶ **PLUMBUM**, quod pro regulis poneretur, edificii esse ait Labeo: sed id, quod hypatrii tegendi causa poneretur, contra esse.

3 ¶ **VIDUA** non solum eam, quæ aliquando nupta fuisse, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic di-

dicta est, quasi vecors, velanus, qui sine corde, aut firmitate esset, similiter viduam dictam esse sine dicitate.

4 ¶ Structuram loci alicujus ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetuo nisi paratæ essent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Sævola* libro 18. Digestorum.

SCævola respondit: Semper acceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento, vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, a quo petereatur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon ex Pauli epitom.

SI qua poena est, multa est, si qua multa est, poena est. *Paulus*: Utrumque eorum saltem est, namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de poena provocatio non est: simulatque enim victus quis est ejus malefici, cujus poena est statuta, statim ea debetur: ut multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia poenæ certæ singulorum peccatorum sunt: multa contra: quia ejus judicis potestas est, quantum dicat, nisi cum lege est constitutum, quantum dicat.

245. *Pomponius* libro 10. Epistolarum.

STATUÆ affixæ basibus frustilibus, aut tabulæ ligatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut similiter quæ coherent lychnis, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perferantur.

1 ¶ Idem Labeo ait: Prothyron, quod in ædibus interdum ¶ fieri solet, ædium est.

246. *Idem* libro 10. Epistolarum.

APD Labeonem libris πιδαιών ita scriptum est: Exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam; nec tamen (cum) exhibet. [&] qui mutum, aut furiosum, aut insanentem; exhibet, non potest videri ejus præstatæ præsentiam: nemo enim ex eo genere præsentis satis apte appellari potest.

2 ¶ Restituit, non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem, conditionemque restituenda causa præstat, & tota restitutio juris est interpretatio.

DE (DIVERSIS) REGULIS JURIS ANTIQUI.

1. *Paulus* (lib. 16. ad Plautium.)

REGULA est, quæ rem, quæ est, breviter enarrata non ut ex regula jus sumatur: sed ut ex jure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio est, qua simul cum in aliquo vitiosa est, perdit officium suum.

2. *Ulpianus* (lib. 1. ad Sabinum.)

FÆMINÆ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ sunt: & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

1 ¶ Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

3. *Idem* libro 3. ad Sabinum.

EJUS est non nolle, qui potest velle.

4. *Idem* (libro 6. ad Sabinum.)

VELLE non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* (libro 2. ad Sabinum.)

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis ædium rei non intelligerent. nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6. *Ulpianus* (libro 7. ad Sabinum.)

NON vult hæres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

7. *Pomponius* (libro 3. ad Sabinum.)

JUS nostrum non patitur eundem in paganis & testato, & intestato decessisse, earumque rerum naturaliter inter se pugna est, (testatus, & intestatus.)

Jura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.
9. *Ulpianus* [libro quintodecimo ad Sabinum.]
Semper in obsecris, quod minimum est, sequimur.

10. *Paulus* [libro 3. ad Sabinum.]

Secundum naturam est, commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.
11. *Pomponius* [libro 5. ad Sabinum.]

ID, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

12. *Paulus* [libro 3. ad Sabinum.]

In testamentis plenus voluntates testantium interpretamur.

13. *Ulpianus* [libro 10. ad Sabinum.]

Non videtur cepisse, qui per exceptionem [a petitione] removetur.

14. *Pomponius* [libro 5. ad Sabinum.]

In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, presenti die debetur.

15. *Paulus* [libro 4. ad Sabinum.]

IS, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

16. *Ulpianus* [libro 21. ad Sabinum.]

Imaginaria venditio non est pretio accedente.

17. *Idem* [libro 23. ad Sabinum.]

Cum tempus in testamento adijcitur, credendum est, pro herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adijcitur.

18. *Pomponius* [libro 6. ad Sabinum.]

Ove legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimur: aliter atque quod stipulati sumus: nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis nobis potestate domini conditio exiit.

P A U L U S.

Si filius familias sub conditione stipulatus emancipatus fuerit: acinde exiit eius conditio, patri actio competit, quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* [libro 14. ad Sabinum.]

Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: heredi autem hoc

hoc imputari non potest, cum non sponte cum legataris contrahat.

21. ¶ Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

20. *Pomponius* [libro 7. ad Sabinum.]

Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

21. *Ulpianus* [libro 27. ad Sabinum.]

Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. *Idem* [libro 28. ad Sabinum.]

In personam ferverile nulla cadit obligatio.

23. ¶ Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei iudicis confertur in arbitrium domini, vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. *Idem* [libro 29. ad Sabinum.]

Contrafactus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantum, depositum, & precarium. dolum, & culpam, mandat, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum: item dotis datio, tutelæ, negotia gesta: in his quidem & diligentia requiritur: societas, & rerum communio, & dolum, & culpam recipit, sed hæc ita, nisi si quod nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus. nam hoc servabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit, excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si conveniret, ne dolum praestaret. hoc enim bonæ fidei iudicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accident, fugæ fervorum, qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aëquearum magnitudines, impetus prædonum a nullo præstantur.

24. *Paulus* [libro 5. ad Sabinum.]

Ouatenus cuiusque interfit, in facto, non in jure consistit.

25. *Pomponius* [libro 11. ad Sabinum.]

Plus cautionis in re est, quam in persona.

26. *Ulpianus* [libro 20. ad Sabinum.]

Qui potest invitus alienare, multo magis & ignorantibus, & absentibus potest.

27. *Pomponius* [libro sextodecimo

ad Sabinum.]

Nec ex prætorio, nec ex solemnium jure privato conventionem quicquam immutatum est: quamvis obligationum cause pactione possint immutari, & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem:

nem: quia actionum modus vel lege, vel per prætorum introductus, privatorum pactioibus non infirmatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

D 28. *Ulpianus* [libro 36. ad Sabinum.]
Ivis Pius rescipit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

Q 29. *Paulus* [libro 8. ad Sabinum.]
Uod iustio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

Q 30. *Ulpianus* [libro 36. ad Sabinum.]

N Uptias non concubitus, sed consensus facit.

V 31. *Idem* [libro 42. ad Sabinum.]
erum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere: quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendit, ut utilem actionem, aut factum efficere possit.

Q 32. *Idem* [libro 43. ad Sabinum.]
Uod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali: quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

I [33. *Pomponius* libro 22. ad Sabinum.]
eo, quod vel is, qui petit, vel is, a quo petitur, lucri facturus est, durior causa est petitionis.

S 34. *Ulpianus* [libro quadragesimo quinto ad Sabinum.]
emper in stipulationibus, & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est: aut, si non appareat quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit: ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

N 35. *Idem* [libro 48. ad Sabinum.]
ihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est: ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

C 36. *Pomponius* [libro 27. ad Sabinum.]
Ulpia est, immiscere fe rei ad se non pertinenti.

N 37. *Ulpianus* [libro 51. ad Sabinum.]
emo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

S 38. *Pomponius* [libro 29. ad Sabinum.]
Icuti poena ex delicto defuncti hæres teneri non debet: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

I 39. *Idem* [libro 32. ad Sabinum.]
N omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per alium mora est, quo minus fiat.

F 40. *Idem* [libro 34. ad Sabinum.]
Urosi, vel ejus, cui bonis interdictum fit, nulla voluntas est.

N 41. *Ulpianus* [libro 26. ad Edictum.]
On debet actori licere, quod reo non permittitur.

I ¶ In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

Q 42. *Cajus* [libro 9. ad Edictum Provinciale.]
Ii in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantiam, an id, quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoque non minus, quam hæredes, iustam ignorantiam possent allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt, si cum eo agatur: non etiam si agat: nam plane quis agit, certus esse debet, cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

N 43. *Ulpianus* (libro 20. ad Edictum.)
emo ex iis, qui negant se debere, prohibetur alteri alia defensione uti, nisi lex impediatur.

Q ¶ Quotiens concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una tantum quis experiri debet.

T 44. *Idem* [libro 29. ad Edictum.]
Oriens in hæredem damus actionem de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

N 45. *Idem* [libro 30. ad Edictum.)
Eque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.

I ¶ Privatorum conventio juri publico non derogat.

Q 46. *Cajus* [libro 10. ad Edictum Provinciale.]
Uod a quoquam poenæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

C 47. *Ulpianus* [libro 30. ad Edictum.]
onsilii non fraudulentum nulla obligatio est: cæterum si dolus, & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

I ¶ Socii mei socius, meus socius non est.

Q 48. *Paulus* [libro 35. ad Edictum.]
Uiquid (in) calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam si perfe-

212 Tit. Digestorum
 verantia apparuit iudicium animi fuisse: ideoque
 brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. *Ulpianus* (libro trigesimo quinto
 ad Edictum.)

Alterius circumventio alii non præbet actio-
 nem.

50. *Paulus* (libro trigesimo nono
 ad Edictum.)

Culpa caret, qui scit, sed prohibere non po-
 test.

51. *Cajus* (libro quinto decimo ad
 edictum Provinciale.)

Non videtur quisquam id capere, quod ei ne-
 cesse est alii restituere.

52. *Ulpianus* (libro 44. ad Edictum.)

Non defendere videtur, non tantum qui lati-
 tat, sed & is qui præsens negat se defende-
 re, aut non vult suscipere actionem.

53. *Paulus* (libro 42. ad Edictum.)

Cujus per errorem dati repetitio est, ejus con-
 sulto dati donatio est.

54. *Ulpianus* (libro 46. ad Edictum.)

Nemo plus juris ad alium transferre potest,
 quam ipse habet.

55. *Cajus* libro secundo de testamentis
 ad Edictum urbicum.

Nullus videtur dolo facere, qui suo jure uti-
 tur.

56. *Idem* libro tertio de legatis ad
 Edictum urbicum.

Semper in dubiis benigniora præferenda sunt.

57. *Idem* (libro 18. ad Edictum
 Provinciale.)

Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Ulpianus* (libro 2. Disputationum.)

Ex poenalibus causis non solet in patrem de pecu-
 lio actio dari.

58. *Idem* (libro 3. Disputationum.)

Hæredem ejusdem potestatis, juriq; esse, co-
 suo fuit defunctus, constat.

60. *Idem* (libro 10. Disputationum.)

Semper qui non prohibet pro se intervenire,
 mandare creditur. Sed & si quis ratum habue-
 rit, quod gestum est, obstringitur mandati actione.

61. *Idem* (libro 3. Opinionum.)

Domum suam rescire unicuique licet, dum non
 officiat invito alteri, in quo jus non habet,

62. *Julianus* (libro 6. Digestorum.)

Hæreditas nihil aliud est, quam successio in u-
 niversum jus, quod defunctus habuerit.

63. *Idem* (libro 17. Digestorum.)

Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non
 videtur moram facere.

64. *Idem* [libro 29. Digestorum.]

EA, quæ raro accidit; non temere [in] a-
 gendis negotiis computantur.

65. *Idem* [libro 53. Digestorum.]

EA est natura cavillationis, quam Græci *σύν-
 φισμα* appellant. ut ab evidentè veris per
 brevissima mutationes disputatio ad ea, quæ evi-
 denter falsa sunt, perducatur.

66. *Idem* [libro 60. Digestorum.]

Maxillus ait: Definit debitor esse is, qui na-
 tus est exceptionem justam, nec ab equita-
 te naturali abhorrentem.

67. *Idem* [libro 87. Digestorum.]

Quotiens idem sermo duos sententias exprimit,
 ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ
 aptior est.

68. *Paulus* [libro singulari de dotis
 repetitione.]

In omnibus causis id observatur, ut, ubi personæ
 conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea
 beneficium quoque deficiat: ubi vero genus adiens
 id desiderat, ibi, ad quemvis persequo ejus de-
 nerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* (libro singulari de assigna-
 tione libertorum.)

In invito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* (libro 1. de officio
 Proconfulis.)

Nemo potest gladii potestatem sibi datam, vel
 cuiusvis alterius coercitionis, ad alium trans-
 ferre.

71. *Idem* [libro 2. de officio proconfulis.]

Omnia, quæcumque causa cognitionem deside-
 rant, per libellum expediri non possunt.

72. *Javolenus* [libro 2. ex posterioribus
 Labconis.]

Frustus rei est, vel pigriori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scaevola* libro
 singulari *ἐρωσ*

Quo tutela reiiit, eo hæreditas pervenit, nisi
 cum scemina hæredes intercedunt.

Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis hæredibus, cum moritur, habuit, habiturumve esset, si vixisset.

¶ Vi factum id videtur esse, quod quis, cum prohiberetur, fecit: clam, quod quicque, cum controversiam haberet, habiturumve putaret, fecit.

¶ Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent.

¶ Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quicquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus* [libro primo Quæstionum.]

Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* [libro 3. Quæstionum.]

Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.

76. *Idem* (libro 24. Quæstionum.)

In totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera, & certa scientia perfici possunt.

77. *Idem* [libro viceesimo octavo Quæstionum.]

Actus legitimi, qui non recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem, nonnunquam tamen actus superscripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promissit, ita demum esse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit: quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* [libro 31. Quæstionum.]

Generaliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem* [libro 32. Quæstionum.]

Fraudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. *Idem* [libro 33. Quæstionum.]

In toto jure generi per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. *Idem* [libro 3. Responsoforum.]

Quæ dubitationis tollendæ causa contrahibus inseruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* [libro 9. Responsoforum.]

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* [libro 2. Definitionum.]

Non videtur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* [libro 3. Quæstionum.]

Cum amplius solutum est, quam debebatur, cuius pars non invenitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

¶ Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

85. *Idem* [libro 6. Quæstionum.]

In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

¶ Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, a quo initium capere non poterunt.

¶ Quotiens æquitate desiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, iustis decretis res temperanda est.

86. *Idem* [libro 7. Quæstionum.]

Non solet deterior conditio fieri eorum, qui sitem contestati sunt, quam si non essent: sed perurque melior.

87. *Idem* [libro 13. Quæstionum.]

Nemo enim in persequendo deterioreni causam, sed meliorem facit.

Denique post litem contestatam hæredi quoque prospicitur, & hæres tenetur ex omnibus causis.

88. *Scævola* (libro 5. Quæstionum.)

Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

89. *Paulus* (libro 10. Quæstionum.)

Quamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus hæres non admittitur.

90. *Idem* (lib. 15. Quæstionum.)

In omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas spectanda est.

91. *Idem* (libro decimo septimo Quæstionum.)

Quotiens duplii jure defertur alicui successio: repudiato novo jure, quod ante defertur, supererit vetus.

92. *Scævola* (libro 5. Responsoforum.)

Scribarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejussor teneantur.

93. *Mecianus* (libro 1. Fideicommissorum.)
 Illiusfamilias neque retinere, neque recuperare,
 neque adipisci possessionem rei peculiaris vide-
 tur.

94. *Ulpianus* (libro 2. Fideicommissorum.)
 On solent, quæ abundant, vitiare scriptu-
 ras.

95. *Idem* libro 6. Fideicommissorum.)
 Emo dubitat, solvendo videri cum, qui de-
 fenditur.

96. *Mecianus* (libro 12. Fideicommissorum.)
 In ambiguis orationibus maxime sententia spe-
 danda (est) ejus, qui eas protulisset.

97. *Hermogenianus* (libro 3. juris Epitom.)
 A sola deportationis sententia aufert, quæ ad
 fiscum pervenit.

98. *Idem* (libro 4. Juris Epitom.)
 Utrens utriusque causa lucris ratio vertitur, is
 præferendus est, cujus in lucro causa tempo-
 re præcedit.

99. *Ventulejus* (libro 12. Stipulationum.)
 On potest improbus videri, qui ignorat quan-
 tum solvere debeat.

100. *Cajus* (libro 1. Regularum.)
 Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure
 pereunt.

101. *Paulus* (libro singulari de Cognitionibus.)
 Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, &
 qui sexagesimo primo die venerit, audiendus
 est, ita enim Imperator Antoninus cum Divo patre
 suo scripsit.

102. *Ulpianus* (libro 1. ad Edictum.)
 Ubi veritate prætor fecit, hic adversus edictum
 cæcesse proprie dicitur.

103. *Paulus* (libro 1. ad Edictum.)
 Eius est actionem denegare, qui possit & dare.

104. *Ulpianus* (libro 2. ad Edictum.)
 Emo de domo sua extrahi debet.

105. *Idem* (libro 2. ad Edictum.)
 Si in duabus actionibus alibi summa major, alibi
 infamia est, præponenda est causa existimatio-
 nis. Ubi autem æquiparantur famosa judicia, & si
 summam imparem habent, pro paribus accipienda
 sunt.

106. *Paulus* (libro 1. ad Edictum.)
 Ubiunque causæ cognitio est, ibi prætor deside-
 ratur.

107. *Idem* (libro 2. ad Edictum.)
 Libertas inæstimabilis res est.

107. *Cajus* (libro 1. ad Edictum Provinciale.)

Cum servo nulla actio est.
 108. *Paulus* (libro 4. ad Edictum.)
 Ere in omnibus poenalibus judiciis, & atati,
 & imprudentiæ incurritur.

109. *Idem* (libro 1. ad Edictum.)
 Nullum crimen patitur is, qui non prohibet,
 cum prohibere (non) potest.

110. *Idem* (libro 6. ad Edictum.)
 In eo, quod plus sit, semper inest & minus.

111. *Nemo* alienæ rei expromissor idoneus vi-
 detur, nisi cum satisfactione.

112. *Pupillus* pati posse non intelligitur.
 113. *Ubi* verba conjuncta non sunt, sufficit alteru-
 trum esse factum.

114. *Mulieribus* tunc succurrendum est, cum de-
 fraudantur, non ut facilius calumniaentur.

115. *Cajus* (libro 2. ad Edictum Provinciale.)
 Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem
 esse & furandi, & injuriæ faciendæ.

116. *In* hæredem non solent actiones transire, quas
 poenales sunt ex maleficio: veluti furti, damni,
 injuriæ, nisi bonorum raptorum, injuriarum.

117. *Paulus* (libro 8. ad Edictum.)
 Nil interest, ipso jure quis actionem non habe-
 beat, an per exceptionem infirmetur.

118. *Cajus* (libro 3. ad Edictum Provinciale.)
 In toto & pars continetur.

119. *Paulus* (libro 9. ad Edictum.)
 In obscuris inspicere solet, quod verisimilius est,
 aut quod plerumque fieri solet.

120. *Idem* (libro 10. ad Edictum.)
 Si quis obligatione liberatus sit, potest videri acce-
 pisse.

121. *Non* potest videri accepisse, qui stipulatus
 potest exceptione summoveri.

122. *Ulpianus* (libro 11. ad Edictum.)
 Nil consensus tam contrarium est, qui & bo-
 næ fidei judicia sustinet, quam vis, atque
 metus: quem comprobare contra bonos mores est.

123. *Non* capitur, qui jus publicum sequitur.
 124. *Non* videtur, qui erant, consentire.

125. *Paulus* (libro 12. ad Edictum.)
 Prætor bonorum possessorem hæredis loco in om-
 ni causa habet.

126. *Ulpianus* (libro 12. ad Edictum.)
 Qui in servitute est, usufructum non potest. nam
 cum possideatur, possidere non videtur.

- N** 119. *Idem* (libro 13. ad Edictum.)
On alienat, qui duntaxat omittit possessionem.
- N** 120. *Paulus* (libro 12. ad Edictum.)
E mo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.
- N** 121. *Idem* (libro 13. ad Edictum.)
Ui non facit, quod facere debet, videtur facere aduersus ea, quæ non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere iustus est.
- L** 122. *Cajus* (libro 5. ad Edictum Provinciale.)
libertatis omnibus rebus favorabilior est.
- N** 123. *Ulpianus* [libro 14. ad Edictum.]
E mo alieno nomine lege agere potest.
- N** 1 ¶ Temporaria permutatio jux provinciam non innovat.
- U** 124. *Paulus* [libro 16. ad Edictum.]
Bi non voce, id præsentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo, hic quidem [&] respondere potest.
- N** 1 ¶ Furiosus absentis loco est, & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.
- F** 125. *Cajus* [libro 5. ad Edictum Provinciale.]
A vorabiliores rei potius, quam actores, habentur.
- N** 126. *Ulpianus* [libro 15. ad Edictum.]
E mo prædo est, qui pretium numeravit.
- N** 1 ¶ Locupletior non est factus, qui libertum adquisierit.
- N** 2 ¶ Cum de lucro duorum queritur, melior est causa possidentis.
- C** 127. *Paulus* [libro 20. ad Edictum.]
Um prætor in heredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.
- I** 128. *Idem* [libro 19. ad Edictum.]
N pari causa possessor potior haberi debet.
- N** 1 ¶ Hi, qui universum jus succedunt, heredes loco habentur.
- N** 129. *Idem* [libro 21. ad Edictum.]
Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit.
- N** 1 ¶ Cum principalis causa non consistit, nec ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.
- N** 130. *Ulpianus* [libro 18. ad Edictum.]
N unquam actiones, præsertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

- Q** 131. *Paulus* [libro 22. ad Edictum.]
Ui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione dolus est.
- Q** 132. *Cajus* [libro 7. ad Edictum Provinciale.]
- I** mperitia culpæ adnumeratur.
- M** 133. *Idem* [libro 8. ad Edictum Provinciale.]
E lior conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.
- N** 134. *Ulpianus* [libro 21. ad Edictum.]
N on fraudantur creditores, cum qui non adquiruntur a debitore, sed cum qui de bonis deminuntur.
- E** 1 ¶ Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.
- E** 135. *Idem* [libro 23. ad Edictum.]
A, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.
- B** 136. *Paulus* [libro 18. ad Edictum.]
O na fides tandem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.
- Q** 137. *Ulpianus* [libro 25. ad Edictum.]
U i auctore iudice comparavit, bonæ fidei possessor est.
- O** 138. *Paulus* [libro 27. ad Edictum.]
M nis hereditas, quantumvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.
- O** 1 ¶ Nonquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.
- O** 139. *Cajus* [libro ad Edictum prætoris urbani.]
M nes actiones, quæ morte, aut tempore perent, semel inclusæ iudicio, salvæ permanent.
- O** 1 ¶ Non videtur perfectæ cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.
- A** 140. *Ulpianus* [libro 60. ad Edictum.]
B sentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.
- Q** 141. *Paulus* [libro 54. ad Edictum.]
U od contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia.
- Q** 1 ¶ Uni duo pro solido heredes esse non possunt.
- Q** 142. *Idem* [libro 56. ad Edictum.]
U i tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est, eum non negare.
- Q** 143. *Ulpianus* [libro 62. ad Edictum.]
U od ipsi, qui contraxerunt, obstat, & successoribus eorum obstat.

144. *Paulus* [libro 62. ad Edictum.]

Non omne, quod licet, honestum est.
 1 ¶ In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* [libro 66. ad Edictum.]

Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt, & consentiunt.

146. *Paulus* [libro 62. ad Edictum.]

Quod quis, dum servus est, egit, proficere libero factio non potest.

147. *Cajus* [libro 24. ad Edictum Provinciale.]

Semper specialia generalibus insunt.

148. *Paulus* [libro 16. brevis Edicti.]

Cujus effectus omnibus profect, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* [libro 37. ad Edictum.]

Ex qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.

150. *Idem* [libro 68. ad Edictum.]

Parem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.

151. *Paulus* [libro 64. ad Edictum.]

Nemo damnus facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* [libro 59. ad Edictum.]

Hoc jure utimur, ut, quicquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut (in vis) private crimem incidat.

1 ¶ Deicit & qui mandat.

2 ¶ In maleficio rati habitio mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli præstatio, vel bona fides inest, hæres in solidum tenetur.

153. *Paulus* [libro 65. ad Edictum.]

Fere quibuscumque modis obligamur, iidem in contrarium actis liberamur; cum quibus modis adquirimus, iidem in contrarium actis amittamus. Ut igitur nulla possessio adquiri, nisi animo, & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum fit.

154. *Ulpianus* [libro 70. ad Edictum.]

Cum par delictum est eorum, semper operatur petitor, & melior habetur poseissoris causa; sicuti fit, cum de dolo excipitur petitoris, neque enim datur talis replicatio petitori, *Aur si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

1 ¶ Illi debet permitti poenam petere, qui in ipsam non incidit.

155. *Paulus* [libro 65. ad Edictum.]

Factum cuique suum, non adversario suo nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In poenalis causis benignius interpretandum est.

156. *Ulpianus* [libro 70. ad Edictum.]

In vitis nemo (rem) cogitor defendere.

1 ¶ Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 ¶ Cum quis in alienius locum successerit; non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cuius locum successit.

3 ¶ Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶ Quod cuique (pro eo) præstat, invito non tributur.

157. *Idem* [libro 71. ad Edictum.]

Ad ea, qua non habent atrocitatem facinoris, vel sceleris, in his ignoscitur servis, si vel dominis, vel iis, qui vice dominorum sunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

1 ¶ Semper qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

2 ¶ In contractibus successores ex dolo eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur: hoc est, uniusquisque pro ea parte, qua hæres est.

158. *Cajus* [libro vicesimo sexto ad Edictum Provinciale.]

Creditor, qui promittit rem venire, pignus amittit.

159. *Paulus* [libro septuagesimo ad Edictum.]

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem potest & non frum esse.

160. *Ulpianus* [libro septuagesimo sexto ad Edictum.]

Aliud est vendere, aliud vendenti consentire.

1 ¶ Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem.

2 ¶ Absurdum est, plus juris habere (cum) cui legatus sit fundus, quam hæredem, aut ipsum testatorem, si viveret.

161. *Idem* [libro septuagesimo septimo ad Edictum.]

In jure civili receptum est, quotiens per eum, cuius interest conditionem non impleri, fiat,

212 Tit. Digestorum
quo minus impleatur, perinde haberi, ac si imple-
ra conditio fuisset: quod ad libertatem, & legata,
& ad heredum institutiones producitur. quibus ex-
emplis stipulatione quoque committuntur, cum per
promissorem factum esset, quo minus stipulator
conditioni pareret.

162. *Paulus* (libro septuagesimo
ad Edictum.)

Quae propter necessitatem recepta sunt, non de-
bent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* libro quinquagesimo
quinto ad Edictum.]

Cui jus est donandi, eidem & vendendi, &
concedendi jus est.

164. *Paulus* [libro quinquagesimo
primo ad Edictum.]

Poenalia judicia semel accepta in haereditas trans-
mitti possunt.

165. *Ulpianus* [libro quinquagesimo
tertio ad Edictum.]

Cum quis possit alienare, poterit & consentire
alienationi. Cui autem donare non concedi-
tur, probandum erit, nec si donationis causa con-
senserit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* [libro quadragesimo
octavo ad Edictum.]

Qui rem alienam defendit, nunquam locuples
habetur.

167. *Ulpianus* [libro quadragesimo nono
ad Edictum.]

Non videntur data, quae eo tempore, quo dan-
tur, accipientis non sunt.

I Qui iusta iudicis aliquid facit, non videtur
dolo malo facere, quia parere necesse habet.

168. *Idem* [libro primo ad Plautium.]

Rapenda occasio est, quae praebet benignius res-
ponsum.

I Quod factum est, cum in obscuro sit, ex af-
fectione cuiusque capit interpretationem.

169. *Idem* [libro secundo ad Plautium.]

Is damnatum dat, qui iuberet dare: ejus vero nulla
culpa est, cui parere necesse sit.

I Quod pendet, non est pro eo quasi fit.

170. *Idem* [libro 4. ad Plautium.]

Factum a iudice, quod ad officium ejus non per-
tinet, ratum non est.

171. *Idem* [libro quarto ad Plautium.]

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est ab al-
io, quod praestiterit.

De Divers. Reg. Jur. Ant.

233

172. *Idem* [libro quinto ad Plautium.]

In contrahenda venditione ambiguum pactum con-
tra venditorem interpretandum est.

I Ambigua autem intentio ita accipienda est,
ut res salva auctori sit.

173. *Idem* [libro sexto ad Plautium.]

In condemnatione personarum, quae in id, quod
facere possunt, damnantur, non totum quod ha-
bent, extorquendum est, sed & ipsarum ratio ha-
benda est, non egeant.

I Cum verbum *Resistius* in lege invenitur, etsi
non specialiter de fructibus additum est, tamen et-
iam fructus sunt restituendi.

I Unicuique sua mora nocet, quod & in duo-
bus reis promittendi observatur.

I Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. *Idem* [libro octavo ad Plautium.]

Qui potest facere, ut possit conditioni parere,
jam posse videtur.

I Quod quis, si velit, habere non potest, id
repudiare non potest.

175. *Idem* [libro undecimo ad Plautium.]

In his, quae officium per liberam fieri personas le-
ges desiderant, servus intervenire non potest.

I Non deo melioris conditionis esse, quam
auctor meus, a quo jus in me transit.

176. *Idem* (libro 13. ad Plautium.)

Non est singulari concedendum, quod per magi-
stratum publice possit fieri: nec occasio sit ma-
joris tumultus faciendi.

I Infinita aestimatio est libertatis, & necessitu-
dinis.

177. *Idem* [libro 14. ad Plautium.]

Qui in jus, vel dominium alterius succedit, ju-
re ejus uti debet.

I Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat cau-
sam, cur non debeat petere.

178. *Idem* [libro quintodecimo
ad Plautium.]

Cum principis causa non consistit, plerumque
ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent.

179. *Idem* [libro sextodecimo ad Plautium.]

In obscura voluntate manumittentis favendum est
libertati.

180. *Idem* [libro septimodecimo
ad Plautium.]

Quod iustum alterius solvitur, pro eo est, quasi
ipsum solutum esset.

181. *Idem* [libro 1. ad Vitellium.]

Si nemo subit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

182. *Idem* [libro tertio ad Vitellium.]

Quod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* [libro tertio Digestorum.]

Et si nihil facile mutandum est ex solemnibus: tamen ubi æquitas evidens exposcit, subveniendum est.

184. *Celsus* [libro septimo Digestorum.]

Vani timoris justa excusatio non est.

185. *Idem* [libro octavo Digestorum.]

Impossibile nulla obligatio est.

186. *Idem* [libro 12. Digestorum.]

Nihil peti potest ante id tempus, quo per rem naturam perfolvi possit. Et cum solvendi tempus obligatio additur, nisi ex præterito, peti non potest.

187. *Idem* [libro 16. Digestorum.]

Si quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. *Idem* [libro septimodecimo Digestorum.]

Ubi pugnantia inter se in testamento inveniuntur, neutrum ratum esse.

¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. *Idem* [libro decimotertio Digestorum.]

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. *Idem* [libro vicequarto Digestorum.]

Quod vincitur, in bonis non est.

191. *Idem* [libro trigesimo tertio Digestorum.]

Neratius consultus, au, quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescriperat, jam defuncto dedisse existimaretur: respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen eodem esse beneficii sui vellet, ipsius assumptionem esse.

192. *Marcellus* [libro vicequaragesimo

Digestorum.]

EA, quæ in partes dividi non possunt, solida æ singulari hereditibus debentur.

¶ In re dubia benigniore interpretationem sequi, non minus iustus est, quam tutius.

193. *Celsus* [libro trigesimo octavo

Digestorum.]

Omnia fere jura hæredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes extiterint.

194. *Modestinus* [libro sexto Differentiarum.]

Qui per successiones quamvis longissimam defuncto hæredes existunt, non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes existunt.

195. *Idem* [libro septimo Differentiarum.]

Expressa nocent, non expressa non nocent.

196. *Idem* [libro octavo Regularum.]

Privilegia quædam causa sunt, quædam personæ, & ideo quædam ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad hæredem non transeunt.

197. *Idem* [libro singulari de ritu nuptiarum.]

Semper in conjunctionibus non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

198. *Javolenus* [libro terdecimo ex Caffo.]

Næque in interdico, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est, sive solvendo non est.

199. *Idem* [libro sexto Epistolarum.]

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.

200. *Idem* [libro septimo Epistolarum.]

Quoties nihil sine captione investigari potest: eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* [libro decimo Epistolarum.]

Omnia, quæ ex testamento proficiuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

202. *Idem* [libro undecimo Epistolarum.]

Omnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti possit.

203. *Pomponius* [libro 8. ad Quintum

Mucium.]

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

204. *Idem* [libro 28. ad *Quantum Mucium.*]

Minus est actionem habere, quam rem.
205. *Idem* [libro 39. ad *Quantum Mucium.*]
Plerumque fit, ut etiam ea, quae a nobis abire possint, perinde in eo statu sint, atque si non essent ejus conditionis, ut abire possent: & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem [in] praedio imponere possumus.

206. *Idem* [libro nono ex *Variis lectionibus.*]

Jure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorum.
207. *Ulpianus* [libro 1. ad *legem Juliam, & Papiam.*]

Res judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* [libro 3. ad *legem Juliam, & Papiam.*]

Non potest videri desuisse habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus* [libro 4. ad *legem Juliam, & Papiam.*]

Servitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Lucius Rufinus* [libro secundo *Regularum.*]

Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

211. *Paulus* [libro *quinquagesimo nono ad Edictum.*]

Servus reipublicae causa abesse non potest.

F I N I S.

I N D E X

TITULORUM,

S E U

Rubricarum quatuor Librorum

INSTITUTIONUM,

J U S T I N I A N I,

In quo numerus prior librum, aliter Titulum, posivimus vero paginam hujus editionis demonstrat.

A

de A quisitione per adrogationem.	3. 11. 111
A ctionibus.	4. 6. 150
Ademptione legatorum, & translatione eorum.	2.
21. 81. 116.	
Adoptionibus.	1. 11. 118
Adsignatione libertorum.	3. 9. 107
Attiliano Tutore, & eo, qui ex lege Julia, & Titia dabatur.	1. 20. 25
Auctoritate tutorum, & curatorum.	1. 21. 26

B

de Bonorum Possessionibus.	3. 10. 108
----------------------------	------------

C

de Capitis deminatione.	1. 16. 23
Condicillis.	2. 25. 88
Curatoribus.	1. 23. 27

D

de Divisione stipulationum.	3. 19. 114
Donationibus.	2. 7. 49
Duobus reis stipulandi, & promittendi.	3. 17. 117
de	

E	
de Emptione, & venditione.	3. 24. 155
EO, cui libertatis causa addicuntur.	3. 12. 111
Exceptionibus.	4. 13. 167
Excufationibus tutorum, vel curatorum.	1. 25. 29
Exheredatione liberorum.	2. 13. 67

F

de Fideicommissariis hereditatibus, & ad S. C. Trebellianum.	2. 23. 83
Fideiufforibus.	3. 21. 123
Fiduciaria tutela.	1. 19. 14

G

de Gradibus cognationum.	3. 6. 104
--------------------------	-----------

H

de Hereditibus institutendis.	2. 14. 63
Hereditatibus, quae ab intestato deferuntur.	3. 1. 90.
Hereditum qualitate, & differentia.	2. 19. 71
His, qui sui, vel alieni juris sunt.	1. 8. 12

I

de Ingenuis.	1. 4. 9
Iniuriis.	4. 4. 147
Inofficiofo testamento.	2. 18. 70
Interdictis.	4. 15. 171
Inutilibus stipulationibus.	3. 50. 119
Iis, per quos agere possumus.	4. 10. 164
Jure naturali, gentium, & civili.	1. 2. 6
Jure personarum.	1. 3. 8
Iustitia, & jure.	1. 1. 5

L

de Legatis.	2. 20. 74
Legge Aquilia.	4. 3. 144
Legge Falcidia.	3. 23. 81
Legge Fufia Caninia tollenda.	1. 7. 12
Legitima agnatorum fuffeptione.	3. 2. 95
Legitima agnatorum tutela.	1. 15. 25
Legitima parentum tutela.	1. 18. 24
Legitima patronorum tutela.	3. 17. 24

Lr.

Libertinis.	1. 5. 23
Litterarum obligationibus.	3. 22. 125
Locatione, & conductione.	3. 25. 128

M

de Mandato.	3. 27. 131
Militari testamento.	2. 11. 58

N

de Noxalibus actionibus.	4. 8. 162
Nuptiis.	1. 10. 14

O

de Obligationibus.	3. 14. 114
Obligationibus ex confensu.	3. 21. 128
Obligationibus, quae quasi ex contractu nascuntur.	3. 28. 131.
Obligationibus, quae ex delicto nascuntur.	4. 1. 138
Obligationibus quasi ex delicto.	4. 5. 149
Officio iudicis.	4. 17. 175

P

de Patria potestate.	1. 9. 13
Perpetuis, & temporalibus actionibus.	4. 12. 167
Per quas personas cuique acquiritur.	2. 9. 53
Per quas personas nobis obligatio acquiritur.	3. 29. 135.
Pœna temere litigantium.	4. 16. 174
Publicis iudiciis.	4. 18. 177
Pupillari substitutione.	2. 16. 66

Q

Quibus alienare licet, vel non.	2. 8. 51
Quibus ex causis manumittere non licet.	1. 6. 10
Quibus modis jus patriae potestatis solvitur.	1. 12. 18
Quibus modis re contrahitur obligatio.	3. 15. 114
Quibus modis testamenta infirmantur.	2. 17. 68
Quibus modis tollitur obligatio.	3. 30. 136
Quibus modis tutela finitur.	1. 22. 26
Quibus non est permiffum facere testamentum.	2. 12. 59.
Qui testamento tutores dari possunt.	1. 14. 24
Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.	4. 7. 169

de

R

de Rebus corporalibus, & incorporalibus.	2. 2. 66
Replicationibus.	4. 14. 245
Retum divisione, & adquirendo ipsarum dominio.	
2. 147.	

S

de Satisfactione tutorum, vel curatorum.	1. 24. 39
Satisfactionibus.	4. 1. 239
Senatusconsulto Orphitiano.	3. 4. 144
Senatusconsulto Tertulliano.	3. 3. 143
Servili cognatione.	3. 7. 149
Servitutibus prædiorum.	2. 3. 61
Singulis rebus per fidei commissum reâis.	2. 24. 125
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.	4. 9. 238
Societate.	3. 26. 186
Stipulatione servorum.	3. 18. 170
Succeffione Cognatorum.	3. 5. 145
Succeffione libertorum.	3. 8. 151
Succeffionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconf. Claudiano.	3. 13. 163.
Suspensis tutoribus, vel curatoribus.	1. 26. 44

T

de Testamentis ordinandis.	2. 10. 55
Testamento militari.	2. 11. 58
Tutelis.	1. 13. 20

V

de Verborum obligationibus.	3. 16. 115
Vi bonorum raptorum.	4. 2. 143
Ufucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.	
2. 6. 46.	
Ufu, & habitatione.	2. 5. 45
Ufufuctu.	2. 4. 44
Vulgari substitutione.	2. 15. 166

De Verborum significatione.	180
De Regulis Juris.	117

FINIS.

VER-

VERBORUM COLLECTIO

Juxta ordinem Alphabeti

Ex Tit. Digestor. De Verborum
Significatione.

Per P. C. B.

A

A Besse.	l. 13. ¶ 1. & ult. l. 14. in pr. l. 173. ¶ 1. l. 199.	
Abrogare.		l. 102
Abfens.		l. 173. ¶ 1. l. 199
Accidere.		l. 162. ¶ fin.
Accipere.		l. 71
Ακρόπολις.		l. 236. ¶ fin.
Acta.		l. 59
Actiois verbo.	l. 8. ¶ 1. l. 34. 178. ¶ 2	
Actu.		l. 225. in fin.
Adulter.		l. 225
Adulterium.		l. 101
Advena.		l. 293. ¶ 4
Ædes uti optimæ maximæ.		l. 90
Ædificia urbana rustica.		l. 211
Ædificii appel.		l. 242. ¶ 2
Ædium appellatio.	l. 211. l. 242. ¶ fin. 245	
Æris appell.		l. 159
Æs alienum.		l. 213. ¶ 1
Æs suum.		l. 213. ¶ 1
Effectus animi.		l. 225
Ager.	l. 27. 115. ¶ 1. l. 211	
Agere.		l. 19
Agri.		l. 235
Aleator.		l. 215
Alienationis verbo.		l. 28
Alienatum.		l. 67
Aliquorum.	l. 96. ¶ fin.	
Ambigue loquens.		l. 125
Amici.		l. 223. ¶ 1
Amittere.	l. 1. 14. ¶ 1. fin.	

L

Am.

Amphora.	l. 206
Amplius.	l. 82
Angiportum.	l. 59. in fin.
Annulus.	l. 132. 134
Annulus signatorius.	l. 74. in fin.
Anus civilis.	l. 234. in fin.
Ante, & post.	l. 112
Ἀποικος.	l. 239. ¶ 3
Apostoli.	l. 106
Ἀποτέλεσμα.	l. 5. ¶ fin.
Apud te.	l. 63
Arbitratu fieri.	l. 69
Area.	l. 211
Arma.	l. 42
Armentorum appell.	l. 89. in pr.
Artemon.	l. 242
Adsignare libertum.	l. 107
Attestari.	l. 39
Aut.	l. 124

B

Βέλος.	l. 233. ¶ fin.
Biffextilis annus.	l. 98. in pr.
Bona.	l. 21. 39. ¶ 2. l. 83. 182
Bona civitatis.	l. 29
Bona hereditatis.	l. 138
Bonus quid proprium.	l. 183
Bonorum appell.	l. 49. 208
Bonorum possessio.	l. 319. 123
Boves.	l. 87

C

Ἐπιπτε.	l. 140
Cætera, & caterorum.	l. 44. 160
Calumniari.	l. 233. in pr.
Capere.	l. 71. in pr.
Capitalis.	l. 103
Carbonum appell.	l. 167
Cavillatio.	l. 177. 233. in pr.
Cautum.	l. 188. ¶ fin.
Cedere diem.	l. 213. in pr.
Cenere.	l. 111
Censur.	ibid.
Centum in funus constitutis.	l. 203
Civitates.	l. 16
Cognoscere.	l. 56. in pr.
Collegarum appell.	l. 173. in pr.
Collegium.	l. 85
Commendare.	l. 166

Com-

Commodum cum erit.	243
Commune.	l. 125
Concedere bona.	l. 239. in fin.
Conjuncta pro disjunctis.	l. 21
Conjunctio.	l. 29. 53
Contentines provinciæ.	l. 142
Contractus.	l. 9. ¶ 9
Contrahere.	l. 19. verbi. 2
Conubiales.	l. 19. 20
Coram facere.	l. 184
Creditor. l. 10. 11. 53. conditionalis. l. 54. tempo- ralis.	l. 209
Culpa. l. 226. lata. l. 213. ¶ fin. magna.	l. 35
Cum dari poterit.	l. 227
Cum commodum erit.	l. 185
Cum potuero dabo.	ibid.
Custodiæ verbo.	l. 224

D

Ἐδοκτο ære alieno.	l. 39. ¶ x. l. 165
Debere.	l. 178. ¶ fin.
Debitor.	l. 108
Decurio unde.	l. 239. ¶ 5
Dedisse.	l. 33. in pr. l. 76
Delata hæreditas.	l. 152
Derogare.	l. 102
Deterius jus fundi factum non esse.	l. 126
Detestari.	l. 39. ¶ 2
Detestatio.	l. 40
Detestatum.	l. 238. ¶ x
Diei pars major.	l. 2. ¶ x
Dimissoria litera.	l. 106
Disjunctum.	l. 53. in pr. 124
Dispungere.	l. 56. in pr.
Divortium.	l. 501. ¶ x. l. 191
Dolia.	l. 206
Dolus. l. 226. malis.	l. 69
Donatio.	l. 53. in pr. l. 67. ¶ fin.
Donum.	l. 194. 214

E

Ἐdere rationes.	l. 89. ¶ 2
Emancipatus.	l. 195
Emptor bonæ fidei.	l. 109
Erro.	l. 225
Erit.	l. 123
Er.	ibid.
Exasta pecunia.	l. 187

Exarius. l. 147
 Exhibere. l. 22. 246. in pr.
 Ex legibus. l. 6. ¶ fin.

F

Fabri lignarii, tignarii. l. 235. ¶ fin.
 Facere. l. 218
 Facere oportet. l. 189
 ad Faces paratum. l. 157
 Faciendi verbo. l. 175
 Familia appell. l. 4. ¶ fin. 95. 185
 Familia urbana, rustica, l. 166. in pr.
 Falium. l. 221
 Ferri. l. 235. in pr.
 Filiarum appell. l. 164. in pr.
 Filius excisus. l. 134
 Filii appellatio. l. 84. 201. 220. ¶ fin.
 Filii, filiusque. l. 16
 Filium habere. l. 122
 Finita. l. 144
 Finita. l. 229. 230
 Fraus. l. 131. in pr.
 Fruges. l. 77
 Frumentum. ibid.
 Frustrari. l. 233. in pr.
 Fugitivus. l. 225
 Fundus. l. 60. in pr. &c in fin. 115. 211
 Fur. l. 223
 Furem non esse. l. 174
 Furto, noxaque solutum. ibid.

G

Generi appell. l. 136
 Gerere. l. 19. 20
 Gestum. l. 19. in fin. l. 58. in pr.
 Glandis appell. l. 236. ¶ fin.
 Glans caduca. l. 30. ¶ 4

H

Habere. l. 143. 164. ¶ fin. l. 188. ¶ 1
 Habere filium. l. 144
 Harecem esse oportet. l. 227. in pr.
 Haredis appell. l. 65. 170
 Hareditatis appell. l. 3. ¶ 1. l. 24. ¶ 11. 138. 178.
 ¶ 1.
 Hareditas legitima, testamentaria. l. 130. delata.
 l. 131.

Ho.

Hominis appellatio. l. 154
 Hofes. l. 118. 214. in pr.

I

Ille, aut ille. l. 124
 Impensa necessaria, utiles, voluptaria. l. 79
 Immisium. l. 242. ¶ 1
 Immunitas. l. 19
 Incensus possessor. l. 39. ¶ fin.
 Incola. l. 239. ¶ 2
 Indicare reum. l. 197
 In diebus. l. 217. ¶ fin.
 Instrumentorum appell. l. 99. ¶ fin.
 Integra terra. l. 30. ¶ 2
 Inceitatus. l. 64
 Intra diem mortis. l. 132
 In utero existens. l. 133. 254
 Iter diei. l. 3
 Jumentorum appell. l. 89. in pr.

K

Kalendis bisext. l. 98. in pr.
 Kalendarium autē, vel post diem. l. 132. in pr.

L

Latrones. l. 11. in fin.
 Legare. l. 120
 Legatorum petitio generalis. l. 82
 Legum appell. l. 6. ¶ 1
 Libetorum appell. l. 56. ¶ 1. l. 220. in pr.
 Liberos habere. l. 148. 149
 Liberationis verbo. l. 47
 Liberti appell. l. 127. 245
 Liberti nostri. l. 58. ¶ fin.
 Libetorum, libertarum appellat. l. 105. 172. 242
 Lignorum appell. l. 167. 168
 Lignum coctum. l. 167
 Lis. l. 36
 Litteræ dimissoriae. l. 106
 Littus publicum. l. 96. 112
 Locuples. l. 234. ¶ 1
 Locus. l. 60. in pr. ¶ 1
 Lucus. l. 101. ¶ 2

M

Magistratus. l. 57. in pr.
 Magistri. ibid.
 l. 3
 Man-

246 Index de Verborum

Mangones. l. 209
 Major pars anni. l. 255
 Malum. l. 242. in pr.
 Masculorum appell. l. 195. in pr.
 Materfamilias. l. 46. ¶ 1
 Medicamentum. l. 238
 Mensis intercalaris. l. 98. in fin.
 Meorum, tuorum appell. l. 91
 Mercis appell. l. 66. 207
 Meum totum. l. 25. in pr.
 Mille passus. l. 154
 Minus solum. l. 12. ¶ fin. l. 32. 82. 117
 Mobilium, & Moventium appell. l. 66. 93
 Modius iniquus. l. 221
 Morari. l. 233
 Morbus. l. 101. ¶ 3
 Morbus fonticus. l. 113
 Mortis tempore esse. l. 153
 Mortui apud hostes hereditas. l. 3. ¶ fin.
 Mortuus natus. l. 139
 Mulcta. l. 137. ¶ 1. l. 244
 Mulier. l. 195. ¶ fin.
 Mulieris appellatione. l. 13
 Municipes. l. 18. in fin. l. 238
 Munificus. l. 18
 Munus. l. 18. 194. 214
 Munus publicum. l. 239. ¶ 3

N

Nasciturus. l. 231
 Natorum appell. l. 104. ¶ 1
 Navis appell. l. 242. in pr.
 Negativa duo. l. 237
 Negligentia magna. l. 226
 Nominis appell. l. 46
 Nostri liberti. l. 58. ¶ fin.
 Nostrium totum. l. 25. in pr.
 Notionis appell. l. 92
 Novalis terra, ager. l. 30. ¶ 3
 Noxia appell. l. 238
 Noxiis solum praestare. l. 238
 Nupta dum erit. l. 89. ¶ 1
 Nurus appell. l. 50

O

Officium. l. 18
 Ope, consilio. l. 53. ¶ 1
 Operis appell. l. 5. ¶ fin.
 Opor.

Oportebit. l. 2
 Oportere. l. 7
 Oppidum. l. 39. ¶ 7
 Opprobrium. l. 42
 Optimus maximus. l. 125. 163. 169
 Orationis nec disjunctivæ, nec conjunctivæ interpretatio. l. 28. ¶ fin.
 Ornamenti appell. l. 74
 Ostentum. l. 38

P

Παιδιον. l. 163. ¶ fin.
 Palam. l. 32
 Pali. l. 168
 Παλλαια. l. 146
 Παροικος. l. 239. ¶ 2
 Parentis appell. l. 51
 Paries. l. 157
 Paterfamilias. l. 195. ¶ 2
 Partis appell. l. 25. ¶ fin. 26
 Partitionis verbo. l. 164. ¶ 1
 Partus. l. 26
 Partus monstruosus, portentosus, debilis. l. 135
 Paucua silva. l. 30. ¶ fin.
 Patris appell. l. 201
 Patroni appell. l. 52
 Peculii proprium. l. 282
 Pecuniaz appellat. l. 5. 88. 97. 178. 222
 Pellex. l. 144
 Penes te. l. 63
 Peperisse. l. 132. ¶ fin.
 Perduelles. l. 234
 Perfecisse. l. 139. ¶ fin.
 Perisse. l. 9
 Περίσφορος. l. 45
 Pernoctare. l. 166. ¶ fin.
 Persequi. l. 57. ¶ fin.
 Persecutionis verbo. l. 178. ¶ 1
 Persona speciosa. l. 100
 Perticæ. l. 168
 Pertinere. l. 70. ¶ fin. 181
 Pervenisse. l. 264. ¶ fin. 171
 Pervenisse ad te. l. 171
 Petitionis verbum. l. 178. ¶ 2
 Φάσμα. l. 38. in fin.
 Φάρμακον. l. 236
 Pignus. l. 238. ¶ 2
 Plcbz.

Plebs.	
Plumbum.	
Floris aureorum xxx.	
Plurifve.	
Pœna.	
Pomi appell.	
Portari.	
Portus.	
Poffeffio.	
Poffe, cum potuero.	
Post diem decimum.	
Posthuma.	
Postquam fari poterit.	
Potentatis verbo.	
Prædia aliorum.	
Prædiorum jura.	
Prædium.	
Prædones.	
Præfens.	
Præfari recte.	
Prævaricatores.	
Pratum.	
Probrum.	
Projectum.	
Pronunciatum.	
Provinciales.	
Proximus.	
Publica.	
Publicanus.	
Pueri appell.	
Puerpera.	
Pupillus.	

Q

Quantâ pecunia.	
Quanti ea res erit, vel esse pareat.	
Quisquis mihi hæres erit.	
Quanto minus.	
Quisquis mihi filius, filiaive hæres fit.	

R

Raptum.	
Rede.	
Reddere rationes.	
Rei appell.	
Reliquorum.	
Repudium.	
Resistuerè.	

L. 22. 33. 35. 246. ¶ 1
Rc.

L. 238. in pr.

L. 242. ¶ 2

L. 232

L. 191

L. 131. 244

L. 205

L. 133

L. 50

L. 78. 115

L. 122

L. 133

L. 164

L. 217

L. 213

L. 69. ¶ fin.

L. 85

L. 115. in fin.

L. 118

L. 173. ¶ fin.

L. 71. ¶ fin.

L. 312

L. 31

L. 42

L. 242. ¶ 2

L. 46

L. 190

L. 91. 155. 162

L. 15. 16. 17

L. 16

L. 166. ¶ fin. 294

L. 163. ¶ fin.

L. 161. 239

Restitutionis verbo.	
Romæ appell.	
Ruta caesa.	

L. 81

L. 2. 87. 139. 147

L. 24E

S

Satisfationis appell.	
Separata.	
Sequester.	
Seria.	
Servi appell.	
Servus urbanus.	
Silva caedua.	
Singularis appell.	
Si quis.	
Soceri, & focrus appell.	
Soluta pro separatis.	
Servitus.	
Silvendo esse.	
Solutionis verbum.	
Solutus.	
Solutio matrimonio.	
Sonicus morbus.	
Spadonum appell.	
Speciosa persona.	
Sponfio.	
Statutum.	
Stipendium.	
Stragula.	
Stratum.	
Stratura.	
Stuprum.	
Subdisjunctivum.	
Subsignare.	
Substitutio vulgaris.	
Sulphurata.	
Sumptribus constitutus.	
Συνάλλαγμα.	
Supremus.	
Suum.	

L. 6E

L. 5E

L. 110

L. 206

L. 1E

L. 40. ¶ 11. L. 101. ¶ fin. L. 239. ¶ 1E

L. 210

L. 158

L. 1E

L. 146

L. 5E

L. 86

L. 1E

L. 176

L. 4E

L. 240

L. 1E

L. 128

L. 100

L. 7

L. 46

L. 27. ¶ 1E

L. 4E

L. 4E

L. 242. ¶ 4

L. 110

L. 12E

L. 39. in pr.

L. 162

L. 167

L. 230. ¶ fin.

T

Taberna	
Tabernacula.	
Taberna instructa.	
Τέτρα.	
Telum.	
Terra integra.	

L. 183. 184

L. 184

L. 185

L. 104

L. 253. ¶ 2

L. 30. ¶ 1E

Ter enixa.	l. 137
Terra novalis.	l. 30. ¶ 3
Territorium.	l. 239. ¶ 8
Testamentum falsum.	l. 2. 22
Tigni appell.	l. 62
Titio.	l. 67
Toga.	l. 180. ¶ fin.
Totum meum.	l. 25. in pr.
Totum nostrum.	ibid.
Τόξωμα.	l. 233. ¶ fin.
Transacta.	l. 229. 230
Tributum.	l. 27. ¶ fin.
Tugurii appell.	l. 180. in pr.
Tutor falsus.	l. 222

V

Vasa vinaria.	l. 200
Vedigal publicum.	l. 17. ¶ fin.
Vecors.	l. 242. ¶ 3
Venditum.	l. 67. in pr.
Venenum bonum, malum.	l. 236
Venire ad heredem.	l. 105
Venire diem.	l. 213. in pr.
Verba contrahentium.	l. 219
Vesanus.	l. 242. ¶ 1.
Vestis appell.	l. 127
Via.	l. 157. ¶ 1.
Vicus nomine.	l. 43. 44. 45. 134. ¶ fin.
Vidua.	l. 242. ¶ 3
Villa.	l. 212
Vinctus.	l. 216
Vinculorum appell.	l. 216. 224
Virilis appell.	l. 145
Virium.	l. 101. ¶ 2
Vivere.	l. 234. ¶ 2
Voluntas contrahentium.	l. 219
Vota.	l. 233. ¶ 1.
Urbana prædia.	l. 198
Urbanum mancipium.	l. 210
Urbare.	l. 239. ¶ 6
Urbs.	l. 2. 87. 239. ¶ 6
Urbum.	l. 239. ¶ 6
Ufu suo.	l. 209
Usura.	l. 121

Finis Indicis in Titul. ff. de Verbor.
Significatione.

E P I T O M E

REGULARUM JURIS

Ex Titulo Digestorum secundum ordinem Alphabeticum collecta.

Per P. C. E.

A

Absentia Reipublica causa non nocet.	l. 140
Abundantia non vitians scripturas.	l. 94
Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda est.	l. 43. ¶ 1.
Actio cum servis nulla.	l. 167
Actio exceptione infirmata, pro nulla.	l. 113
Actio in rem, pro re est.	l. 15
Actio concessa, & exceptio conceditur.	l. 156. ¶ 1
Actioem habere minus est, quam rem.	l. 205
Actio tempore peritura, lite contestata perpetuatur.	l. 139. in pr. 164.
Actor certus esse debet.	l. 42. in fin.
Actori non licet, quod res prohibetur.	l. 48
Aditio hereditatis ex intervallo cum tempore movis continuatur.	l. 138. in pr. 197
Aequitas in jure spectanda.	l. 90
Aequitas murar solennia.	l. 182
Aequitate desiderante jus mutatur.	l. 85. fin.
Aetati in causis poenalis succurritur.	l. 108
Alienare qui potest, & consentire potest.	l. 165
Alterius nomine nemo lege agere potest.	l. 123
Amisit proprium tantum potest.	l. 82
Anisitur eo modo, quo acquiritur.	l. 153
Arbitr in bonæ fidei iudicio viv bonus accipitur.	l. 22. ¶ 1.

B

Beneficium ratione actionis competens actionem sequitur.	l. 68. in fin.
Beneficium irvito non datur.	l. 69. 156. ¶ 2
Beneficium personale cum persona perit.	l. 68. 96
Bona fides bis idem non exigit.	l. 57
Bona fides veritati comparatur.	l. 136
Donorum possessor heredis loco est.	l. 137

C

- C**aptio minima ex duabus eligenda est. l. 20.
 Casus a nullo præstat. l. 25. in fin.
 Cavere alteri non potest. l. 72. ¶ fin.
 Cautio realis personalis prior est. l. 25.
 Circumventio alterius alii non parit actionem. l. 49.
 Cognitionem quæ desiderant, libello non expeditur. l. 71. 105.
 Commoda sequuntur incommoda. l. 10.
 Concessa contra jus non habent consequentiam. l. 141.
 Concubitus non facit nuptias. l. 30.
 Condemnare potest, qui absolvere. l. 37.
 Condicio contraveniens inspicienda. l. 19.
 Condicio impleta. Vide Imperium.
 Condicio iniqua alteri non inferenda. l. 74.
 Condicio non melior fit ex proprio delicto. l. 134. ¶ fin.
 Consensus nuptias facit. l. 30.
 Consilii mutatio non præjudicat alteri. l. 75.
 Consilii non fraudulenti nulla obligatio. l. 47.
 Consulto dare, donatio est. l. 53.
 Constituta utiliter ex pacto non vitiantur. l. 85. ¶ 1.
 Contestatione litis contrarij condicio. l. 87.
 Contracta jure, contrarij jure perent. l. 35. 100. 153.
 Contractus legem facit. l. 23. circa med.
 Contractuum condicio inspicienda. l. 19.
 Contrarij jure per. C. de. l. 35. 100. 153.
 Conventio dat legem contractui. l. 23. civ. med.
 Conventio privata non mutat jus. l. 27.
 Creditorum venire permittens, pignus amittit. l. 158.
 Culpa caret, qui scit, sed prohibere nequit. l. 50.
 Culpa est immisere se rei alienæ. l. 36.
 Culpa sua damnum sentiens, damnum non sentit. l. 203.

D

- D**ammum dat, qui jubet dare. l. 169.
 Damnum ex culpa sua sentiens, damnum non videtur sentire. l. 203.
 Dati per errorem repetitio: consulto, donatio. l. 53.
 Defensor rei alienæ non habetur locuples. l. 166.
 Definitio in jure periculosa. l. 204.
 Delicto suo nemo fit ditior. l. 34. ¶ fin.
 Delictum ex pacto non estimatur. l. 138. ¶ fin.
 Denegare potest qui concedere. l. 101. ¶ fin.
 Deportationis sententia aufert ea, quæ fisci sunt. l. 97.
 Die in contractu omisso, statim debetur. l. 14.

Dis-

De Regulis Juris.

253

- D**isjunctivorum alterutrum factum sufficit. l. 110. ¶ 3.
 Dividi quæ nequeunt, solida debentur. l. 192.
 Doli exceptio legatario non nocet. l. 19. ¶ fin.
 Dolo caret, qui utitur jure suo. l. 55.
 Dolo non cavet, qui majoratum non parvit. l. 199.
 Dolo non perit, qui nescivit cui peteret. l. 177. ¶ fin.
 Dolo qui desistit possidere, pro possessore est. l. 130. 150.
 Dots pro possessione est. l. 130.
 Dots tutoris pupillo non nocet. l. 198.
 Domo sua nemo extrahi debet. l. 103.
 Donare cui licet, & vendere, & concedere. l. 163.
 Dubij tollendi causa adjectum non mutat jus. l. 82.

E

- E**ffectus cui prodicit, ad eum partes ejus pertinent. l. 148.
 Emptor ejusdem juris est, cujus author. l. 156. ¶ 3.
 Errantes non consentiunt. l. 116. ¶ fin.
 Errore dati repetitio est. l. 53.
 Error scriptoris pariter non nocet. l. 92.
 Evincendum a nobis in bonis non est. l. 190.
 Expressa, non tacita, nocent. l. 77. 195.
 Expromissor idoneus est, qui satisfacit. l. 100. ¶ 1.

F

- F**acienda non faciens, facit adversus officium. l. 121.
 Factum cuique suum, non adversario nocet. l. 155.
 Factum habetur, quod per adversarium impeditur. l. 39.
 Factum pacto non tollitur. l. 31.
 Fœmine ab officiis remore. l. 2. in pr.
 Filius possidere rem pecuniariam nequit. l. 91.
 Fisco obligata, nisi cum onere alienari nequeunt. l. 205.
 Fraudari scientes, & consentientes nequeunt. l. 45.
 Fraudulentus vetus ad inveniendum tenetur. l. 78.
 Fraudulenter tam consilio, quam eventu estimatur. l. 79.
 Furijs contractus nullus. l. 5. in fin.
 Furijs absentis loco est. l. 124. ¶ fin.

G

- G**eneri per speciem derogatur. l. 82.
 Gladij potestas delegari nequit. l. 70.

Hæ-

H

- H** Abere rem non vult, qui eam transfert. l. 6
 Hereditas ex intervallo adita cum morte continetur. l. 183. 191
 Hereditas quo pervenit, ea tutela vedit. l. 73. in pr.
 Hereditas una duobus in solidum dari nequit. l. 141.
 ¶ fin.
 Hereditate omissa, testamentum perit. l. 18
 Heres de dolo suo in solidum, defuncti vero in id, quod ad eum pervenit, tenetur. l. 44. 127. 152. ¶ fin. l. 157. ¶ fin.
 Heres ejusdem juris est, cujus defunctus. l. 120.
 Homines omnes natura aequales. l. 33

I

- I** Dem bis non exigit bona fides. l. 69
 Idem ex pluribus causis deberi potest. l. 150
 Ignorans debitum non est improbus. l. 99
 Ignorantia fidejussoris justa est. l. 42. v. 1
 Ignorantia successoris justa est. l. 42. in pr.
 Imperitia culpe annumeratur. l. 138
 Impletum habetur, cum impedit is, cujus interest. l. 161.
 Impossibile non cadit in pactum. l. 31
 Impossibile nulla est obligatio. l. 125
 Impossibilia natura lege non confirmantur. l. 188
 Impossibilia pro non adiectis habentur. l. 135. ¶ fin.
 Inprudencia in poenalius succurritur. l. 108
 Impubes ab officio remotus. l. 2. ¶ fin.
 Incommoda sequuntur commoda. l. 10
 Indebitum solvens non obligatur. l. 171
 In dubio pro libertate. l. 20. 179. constructio sequenda. l. 34. cir. med. pro eo, quod benignius est. l. 56. 192. ¶ fin. pro dote. l. 85. in pr. pro eo, quod ei apertus est. l. 67. pro sententia profertur. l. 96. pro fama. l. 104. pro possessore. l. 154. pro emptore. l. 173
 Iniqua conditio alteri non inferenda. l. 74.
 Initium in stipulationibus spectatur. l. 19
 In pari causa operatur peritor. l. 154
 Institutio initio inutilis, ex postfacto non convalescit. l. 210.
 Intellectu carentia pro nullis sunt. l. 75. ¶ 3
 Interesse facti, non juris est. l. 2
 Invito beneficium non datur. l. 69. 156
 Invito qui potest, ignorante, & absente potest. l. 26
 Invitus defendere nemo cogitur. l. 156. in pr.
 Ita

- I**ta factum, ratum non est, nisi perseveretur. l. 48
 Judicata res pro veritate habetur. l. 207
 Judicis incompetentis factum pro nullo est. l. 370
 Judicium quae requirunt, vera, & recta scientia perfici debent. l. 76
 Jus sanguinis jure civili non dividitur. l. 8
 Jus qui sequitur, non fallitur. l. 116. ¶ 1
 Jussu meo quod solvitur, ipse solvisse videor. l. 18
 Jussu qui facit iudicis, dolo caret. l. 67. ¶ fin.

L

- L** Egatarius plus juris non habet, quam defunctus. l. 160. ¶ fin.
 Legati servo acquisiti commodum domino prodest. l. 18.
 Legitime constituta ex post facto non vitiantur. l. 85. ¶ 1.
 Leviora delicta servis domino obtinuerantibus ignoscuntur. l. 157
 Liberalitatis reus ad possibile tenetur. l. 28. & ita non egeat. l. 173. in pr.
 Libertas omnibus rebus favorabilior. l. 122
 Libertas res inextimabilis. l. 176. ¶ fin.
 Libertati in dubio favoratur. l. 20
 Libertum qui habet, non est ditior. l. 126. ¶ 1
 Licita res semper honesta. l. 144
 Locupletari nemo cum alterius detrimento debet. l. 200
 Lucra turpia ab herede exoroganda. l. 58
 Lucro in pari, possessor potior est. l. 98
 Lucrum perentis davor est causa. l. 33. 41. ¶ 1
 Lucrum qui capis, factum praestare debet. l. 149.

M

- M** Agistratus quod facit, non permissitur singulis. l. 176. in pr.
 Major pars quod statuit, ad omnes refertur. l. 160. ¶ 1.
 Mandat pro se, qui non prohibet. l. 60
 Marimonium non licitum, sed honestum esse debet. l. 197.
 Merus consensui contrarius. l. 116
 Meum, amplius meum fieri nequit. l. 42
 Minus ei licet, cui plus licet. l. 21
 Mora cuique sua nocet. l. 173. ¶ 2
 Muratio consilii alteri nocere non debet. l. 72
 Muratio temporaria jus provincia non innovat. l. 123. ¶ fin.
 Murus, ubi non voca, sed praesentia opus est, videatur

non respondere.

l. 124.

N

- N**atura prohibita lege non confirmatur. l. 188.
 ¶ fin.
 Necessitate factum non trahitur in consequentiam.
 l. 162.
 Negantii debitum permittitur alia defensio. l. 43
 Nolle potest, qui velle. l. 3
 Nostrius, amplius nostrum fieri nequit. l. 159
 Nostrius quandoque alienari nequit. l. 205
 Nostrius sine facto nostro non transferretur. l. 112
 Nullius quod esse potest, obligari nequit. l. 182

O

- O**bligari nequit, quod nullius esse potest. l. 182
 Obligata fisco non nisi cum onere transferuntur.
 l. 205.
 Obligatione liberatus, videtur cepisse. l. 115. in pr.
 in Obscuro verisimilius. l. 114. & benignius accipien-
 dum. l. 168
 Omittens possessionem non alienat. l. 119

P

- P**actio privata non mutat leges. l. 27. 45. ¶ fin.
 Parendi necessitas caret culpa. l. 169
 Pars major quod statuit, refertur ad omnes. l. 160.
 ¶ 1.
 Paupertas non extant. l. 169. ¶ fin.
 Personale beneficium cum persona perit. l. 68
 Pettitur inique, antequam solvi potest. l. 186
 Pignori dare, fructus rei est. l. 72
 Plus cui licet, & minus licet. l. 21
 Plus transferre quis nequit, quam ipse habet. l. 54
 Plus continet minus. l. 110
 Poena nomine exactum solventi non redditur. l. 46
 Poenales eisdem rei actiones aliae perimunt.
 l. 130
 Poenali in causa benignius respondendum. l. 155. in
 fin.
 Poenalis actio non transit ad heredem. l. 111. ¶ fin.
 Poenalis actio personam non transgreditur. l. 58
 Poenalis actio semel accepta transit in heredem. l. 164
 Poenam velle petit, qui in ipsam non incidit. l. 154.
 ¶ fin.
 Possessor habetur, qui dolo desit. l. 31. 150. 157. ¶ I
 Possessor in pari iure praesertur. l. 98. 126. ¶ fin. l. 128

Po-

- P**otens facere, ut conditioni pareatur, posse videtur.
 l. 174.
 Potestas gladii delegari nequit. l. 6
 Praedo non est, qui pretium solvit. l. 13
 Principale cum interit, interit & accessorium. l. 129.
 ¶ fin. l. 178.
 Privata conventio non mutat jus. l. 27. 45. ¶ fin.
 Privilegia personalia cum persona, realia cum re in-
 tererunt. l. 306
 Provocans sine dolo, movam non facit. l. 93
 Pignarium in testamento neutrum ratum est. l. 188
 Pupillus, auctore tutore, rite contrahit. l. 5. in fin.
 ex dolo tutoris non tenetur. l. 198. nec velle, nec
 nolle potest. l. 189. pati non potest. l. 110. ¶ 2.
 pubescens furti, injuria capax. l. 111

R

- R**avo accidentia non constitunt jus. l. 64
 Ratihabito mandato comparatur. l. 60. in fin.
 Recepta contra jus non habent consequentiam. l. 141
 Regula vitiosa perdit officium. l. 11. in fin.
 Repentia favorabilior, quam lucrum adventitium.
 l. 41. ¶ 2.
 Res iudicata pro veritate est. l. 207
 Reus favorabilior auctore. l. 125
 Reus fraudulentus ad interesse tenetur. l. 78

S

- S**anguinis iura civili non divimuntur. l. 8.
 Scientes, & consentientes fraudari nequeunt.
 l. 145.
 Scripta sine sensu, non scripta habentur. l. 73. ¶ 3
 Scripitoris error paribus non nocet. l. 92
 Servitus mortalitati comparatur. l. 209
 Servo stipulante commodum domini est. l. 18
 Servus civili jure pro nullo est. l. 32. domini condi-
 tionem meliorem potest, deteriorem facere non po-
 test. l. 133. in causa libera intervenire nequit. l.
 175. in pr. non obligatur. l. 22. non usufrucipit. l. 118.
 quae fecit, ei libero non profunt. l. 146
 Socii socii socius, socius meus non est. l. 47. ¶ fin.
 Solemnia nisi ex acquirent non mutantur. l. 183
 Solida debentur, quae aridi nequeunt. l. 192
 Solvendo est, qui defenditur. l. 95
 Solvens pretium non est praedo. l. 126
 Solvitur quodque eo genere, quo colligatur. l. 35. 100.
 153.
 Specialia insunt generalioribus. l. 107
 Stri-

- Stipulationum initium spectatur.* l. 19. 143. ¶ fin.
Stipulante seruo, commodum domini est. l. 18
Successione duplici delata, una repudiata, alia va-
let. l. 91
Successor ejusdem juris, cuius auctor fuit. l. 143.
 175. ¶ fin. 177.
Surdus ubi non voce opus est, praesens esse potest. l. 124
Suavis recipiens, dolo non facit. l. 129

T

- Tactica non semper nocent.* l. 77. 103
Temporaria mutatio ius provinciae non mutat.
 l. 123. ¶ fin.
Tempus in stipulatione promissoris causa adicitur.
 l. 17. 186. in testamenti heredis. l. 17. in pr.
Tempus in stipulatione quod spectetur. l. 19. 141. ¶ fin.
Testamentaria successio potior legitima est. l. 89
Testamentorum interpretatio plenior. l. 12
Testamentum peyit, hereditate non adita. l. 181. ¶
 valet, quod initio constitit. l. 27
Testatus, & intestatus paganus esse nequit. l. 7
Timor varius non excusat. l. 184
Totum continet partem. l. 113
Transferre quis non potest plus, quam habet. l. 54
Tutela redit eo, quo hereditas venit. l. 73. in princ.
Tutovis datio est suorum heredum. l. 72. ¶ 1
Tutovis dolo pupillo non nocet. l. 198

V

- Vanus timor non excusat.* l. 184
Velle potest, qui nolle. l. 34
Vendere, & vendenti consentire, auctoris. l. 160. in pr.
Vim non facit, qui utitur iure suo. l. 155. ¶ 1
Vis consensui contraria. l. 116
Vitiosum initio, tempore non convalescit. l. 26

